

ŠTEVILKA 7

Vse blagoslove tebi, Ljubljana!
 Večja in lepša mesta so na svetu
 — ali vendar ni ti enakega pod
 nebom! Pozdravljena ti, kraljica
 veselja, ti mati vseh sladkosti, ti
 botrca prešernih ur! Prav na sredo
 vseh nadlog te je postavila ne-
 beška modrost, luč v temo, zeleno
 trato na pustinjo!

Ivan Cankar

trpin

★ k r o n i k a ★

Kriza denarja na višku

?

Res je: morda ni bila potreba po produktivnem kapitalu, ki naj bi razgibal oslabiljeno gospodarstvo, nikdar večja kakor dandanes. Na pomoč od zunaj, na tuji kapital pa ne smemo računati.

Pomagati si moramo sami, tako, da zbiramo in množimo domači kapital, kar storimo s pametnim varčevanjem. Pametno pa varčuje tisti, ki se odreče različnim zabavam in užitkom, ki niso neobhodno potrebni. Na ta način si lahko vsak, zlasti pa še tisti, ki ima stalne dohodke, prihrani nekaj denarja, ki ga pa ne sme hraniti doma — bil bi to mrtev kapital — ampak ga mora izročiti zavodu, ki mu da zadostno jamstvo, da bo denar dobro naložen in da ga z obrestmi vred dobi nazaj, ko ga bo rabil.

In da omilite vse te razmere s svojim sodelovanjem, se obrnite na domač zavod, na zavod, ki je največja regulativna hranilnica v Jugoslaviji, ki ima nad 420.000.000 Din vlog in nad 11 milijonov dinarjev rezervnih zakladov, ki ima za pupilarne naložbe, sodno depozitni oddelek, ki za varčevanje mladine izdaja domače hranilnike, kjer so za pošiljanje denarja po pošti strankam na razpolago položnice, kjer za vse vloge jamči mestna občina ljubljanska z vsem svojim premoženjem in z vso davčno močjo — tak zavod je

**Mestna hranilnica ljubljanska
v Ljubljani, Prešernova ulica št. 3**

Telefon 2016 in 2616 • Poštno ček. račun 10.533 • Uradne ure za stranke 8.—12.^{1/2} ure

BIBLIOTEKA UNIVERZE
v Ljubljani

GRADBENO PODJETJE ING. JOS. DĚDEK

Pooblaščen građb. inženjer in stavbenik

Specialno podjetje za projektiranje in izvrševanje vodnih naprav in industrijskih zadržug

LJUBLJANA
Žibertova ulica 7/1.

PROJEKTIRA IN IZVRŠUJE:
Moderne vile in trgovske hiše.
Betonske in železobetonske
konstrukcije. / Vodne naprave.
Mostove in jezove. / Hidrocentrale.
/ Železobetonske tlačne cevi za visoke pritiske. / Moderne industrijske zgradbe. / Globokovonđaže. / Pnevmatične fundacije. / Ceste in rove. / Vodovode.

PODJETJE JE IZVRŠILO ALI VRŠI MED DRUGIM: Delavski dom in Srbsko pravoslavno cerkev v Ljubljani ter razne visoke stavbe v Dravski banovini. Velike komplekse industrijskih zgradb: Westen-Celje (1900 m²). Inteks-Kranj, Kranjska ind. družba Jesenice itd. Hidrocentrale: Kranjska ind. družba Jesenice-Zasip in Glanzmann-Gassner, Tržič-Sv. Ana z železobetonsko tlačno cevjo 11 atmosfer. Obe centrali z rovi po 1500 m. C. Pollak, Kranj, V. Majdič, Kranj, Meščanska korporacija, Kamnik. Kalorična centrala Kranjske ind. družbe na Jesenicah in predilnica v Tržiču, dalje razne druge vodovodne in železobetonske mostove, (Tržič, Jesenice).

TELEFON ŠTEV. 2237
NASLOV ZA BRZOJAVKE:
DEDEK LJUBLJANA

Zobni atelje

Dentist Bevc Joško

Ljubljana, Gosposvetska c. 4/1

Telefon

32-96

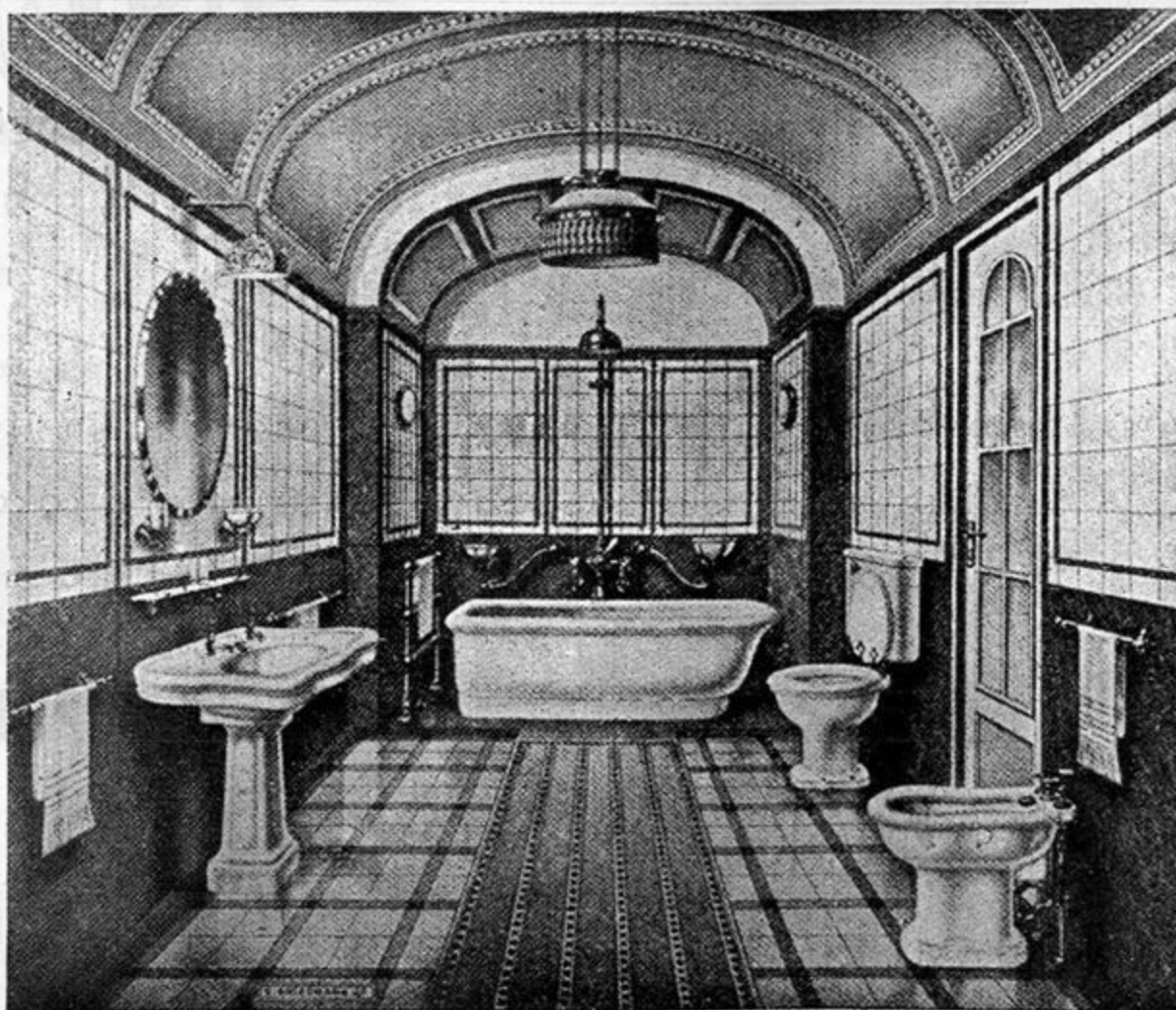
Ordinacija za dentistiko in zobozdravstvo. Ordinira od 9. do 12.30. in od 2. do 5.30.

Po dogovoru se sprejema tudi izven teh ur ● Ob sobotah se ordinira samo do 4. ure popoldne

L. M. ECKER - SINOVA

LJUBLJANA
SLOMŠKOVA UL. 4

Stavbinska, galanterijska in ornamentska kleparnica, pokrivanje streh z lepenko in lesnim cementom, naprave strelovodov. Oblastno dovoljeno podjetje za izvrševanje vodovodnih del in sanitarnih naprav

TELEFON INTER. 2933

POŠTNO ČEKOVNI
RAČUN ŠTEV. 16.717

KNJIGARNA UČITELJSKE TISKARNE

ima v zalogi vse slovenske leposlovne, znanstvene in šolske knjige, mnogo hrvatskih, srbskih, francoskih, angleških, italijanskih del ter veliko izbiro nemških leposlovnih in znanstvenih knjig. Razna učila za šolo in dom. — Naroča vse jugoslovenske, slovanske, nemške, francoske, angleške in italijanske revije. Velika izbira muzikalij za vse instrumente kakor tudi klavirskih izvlečkov za petje in klavir. — Velika izbira modnih časopisov

LJUBLJANA, FRANČIŠKANSKA UL. 6

PODRUŽNICA: MARIBOR, TYRŠEVA 44

Volna

svila

bombaž

nogavice

rokavice

vse to ima
zelo pocer-
ni na za-
logi trdka

KARL PRELOG

V L J U B L J A N I

Na drobno: STARI TRG 12 / ŽIDOVSKA UL. 4

Na debelo: GOSPOSKA UL. 1-3

Umetni led

IZ PITNE VODE!!!

je pač najbolj važen del slehernega gospodinjstva ali podjetja, ki mora rabiti led bodisi poleti ali pozimi. — Naše podjetje Vam ga dobavlja pod sledečimi pogoji in cenami: 1 kg ledu Din 6.—, na dom dostavljen Din 7.—, če ga vzamete več kot 50 kg, stane 1 kg samo Din 5.—, če ga vzamete več ko 100 kg pa stane 1 kg samo še Din 4.—, dostava na dom ostane neizpremenjena. Tak led Vam dobavi samo

MESTNA KLAVNICA V LJUBLJANI
Telefon štev. 3024

PICMAN LOVRO

Predno vložite denar v svojo hišo, se posvetujte! • Instalacijska dela so stvar zaupanja. Pravilne strokovne nasvete in izvršitve Vam nudim za zraven navedena dela

- Centralne kurjave
- Vodovodi
- Preskrbe z vročo vodo s pomočjo štedilnika
- Sanitarne naprave
- Kopališča
- Oprema bolnic in sanatorijev
- Kleparska dela vseh vrst

LJUBLJANA, ILIRSKA ULICA ŠTEV. 15

TELEFON 29-11

NAVISKRU

V VSEH PANO-
GAH TISKA IN
REPRODUKCIJ-
SKE TEHNIKE JE

*Delniška
tiskarna
d.d.*

Ljubljana

MIKLOŠIČEVA CESTA ŠTEV. 16

TELEFON ŠTEV. 21-32

Mestna elektrarna ljubljanska

V svoji prodajalni na Mestnem trgu 2 ima bogato zalogo lestencev, namiznih svetilk, grelnih aparatov, likalnikov, motorjev in električnih štedilnikov, žarnic in sploh vsega električnega materiala. Za popolnoma elektrificirana gospodinjstva nudi električni tok po izredno nizkih cenah. / Posebna cena za ogrevalnike vode na močni tok (60 par za kilovatno uro)

Ravnateljstvo Mestne elektrarne: Ljubljana, Krekov trg 10

Prodajalna Mestne elektrarne v Ljubljani, Mestni trg 2 (magistr. poslopje)

Izvršuje vse električne instalacije za luč in moč najsolidneje in po najnižjih cenah

Ustanovljeno 1852

Ljubljana, Poljanska cesta šte. 8

Teodor Korn
(preje Henrik Korn)

Krovec, stavbni, galanterijski
in okrasni klepar, instalater
vodovodov in centralne kur-
jave, naprave strelovodov,
kopališke in klosetne naprave

STROJNO PODJETJE

R. WILLMANN

LJUBLJANA, SLOMŠKOVA 3

Beneški jarmeniki, cirkularke, nihalne žage najnovejše konstrukcije, brusilni stroji. — Železni deli k pogonu mlinskih kamnov, zatvornice. — Transmisijski deli, kakor osovine, ležišča, spojke, jermenice vseh vrst in velikosti. — Rebraste cevi iz kovane železa z ugodnim grelnim učinkom. — Elektro-tovorna in jamska dvigala, vitlji in dvigalne ter transportne naprave. — Projektiranje in oprema žag in mlinov ter drugih industrijskih naprav. Vsakovrstna popravila strojev. — Ponudbe brezplačno, na željo strokovnjaški obisk.

TELEFON ŠTEV. 21-32

TELEFON ŠTEV. 20-55

Kaj

vse

dobite

pri

nas?

Pletenine
trikotajo
damsko perilo
moško perilo
nogavice
rokavice
ovratnike
samoveznice
porcelan
steklo
kuhinjsko posodo
aktovke
damske torbice
predpasnike
nahrbtnike
kuhinjske potrebščine
turistovske potrebščine
otroške igračke
toaletne potrebščine
norimberško blago
damske plašče
čevlje vseh vrst
damsko konfekcijo
iz lastne tovarne

TRGOVSKA HIŠA ANT. KRISPER
Ljubljana, Stritarjeva ul. 1 - 3, Mestni trg 26

1893
1933

FR. STUPICA, LJUBLJANA

GOSPOSVETSKA CESTA ŠTEV. 1

TRGOVINA Z ŽELEZNINO IN POLJEDELSKIMI STROJI

nudi po zelo ugodnih cenah:

Kuhinjsko posodo iz aluminija, emajla, gospodinske potrebščine in različne predmete za kuhinjske opreme
Raznovrstni jedilni pribor iz alpake znamka »Berndorf«, kroma in rjeprostega jekla
Opreme za neveste, železno pohištvo, karnise in dekorativne kovinske izdelke
Nosilke, betonsko železo, strešno lepenko, cement in ves stavbni material
Instalacijski material za vodovode, paro in plin
Kotle za žganjekuho, za krmo (brzoparilnike), poljedelske stroje, motorje, gonilna jermena
Armature za vodovode, za kopalne opreme, banje, klosete itd.
Litoželezne peči, trajnožareče peči, štedilnike itd. v vseh izpeljavah
Jeklo, pločevino železno, bakreno, medeninasto; vijake in raznega orodja za vse obrtne panoge
Umivalnike iz fajančevine, pohištvo za vrtove, blagajne itd.
Balančne, decimalne in mostne tehtnice ter uteže
Lopate, krampe, mreže za pesek in ves cestnogradbeni material
Jamske svetiljke na karbid, ročne svetiljke in svetiljke za vozove
Aluminijasto posodo za turiste, termos steklenice, cepine itd.
Nagrobne križe in nagrobne svetiljke
Edina zaloga smodnika, kamniktita, vžigalnih vrvic, kopic itd.
Nakup starega železa in vseh drugih kovin po najvišjih cenah

V Vašem interesu je,

da se za občevarje s svojimi strankami poslužujete lepih, okusno izdelanih tiskovin. Zato Vam nujno priporočamo,

da naročate tiskovine

ki bodo v vsakem pogledu dostojno predočevale pomen Vaše tvrdke in njeno trgovsko odličnost,

v tiskarni Merkur d. d. v Ljubljani

ki Vas bo v polni meri zadovoljila tako glede izvršitve Vaših naročil kakor tudi glede cene.

Rotacija

5 Linotype stavnih strojev

Večbarvni tisk

Tiskarna Merkur izdaja v lastni založbi:

»Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine«

z vsemi zakoni, uredbami itd., nadalje z objavami sodnih razglasov, vpisov v trgovinski in združni register, razpisov ofertalnih licitacij, dražbenih oklicev i. dr.,

»Trgovski list«

časopis za industrijo in obrt, izhaja trikrat na teden ter prinaša za vsakega poslovnega človeka zanimive in informativne članke, pojasnila in objave,

Zbirko

»Zakoni in uredbe«

v zvezkih. Dosedaj je izšlo čez 30 zvezkov raznih zakonov in uredb. Na željo se dopošlje natančen seznam.

Razen tega zalaga tiskarna razne knjige, brošure, revije, časopise in po naročilu vse vrste tiskovin.

Ni lepšega dekleta, kakor je Slovenka v narodni noši

Svila za krila, kakor tudi svileni robci z resami so pravkar došli

Vzorci so posneti po starih narodnih nošah

A. & E. SKABERNĚ, LJUBLJANA

PRVI IN NAJSTAREJŠI SPECIALNI
ARTISTIČNI ATELJE ZA
ČRKOSLIKARSTVO

**PRISTOU
& BRICELJ**

LJUBLJANA
RESLJEVA CESTA 4
SV. PETRA CESTA 39

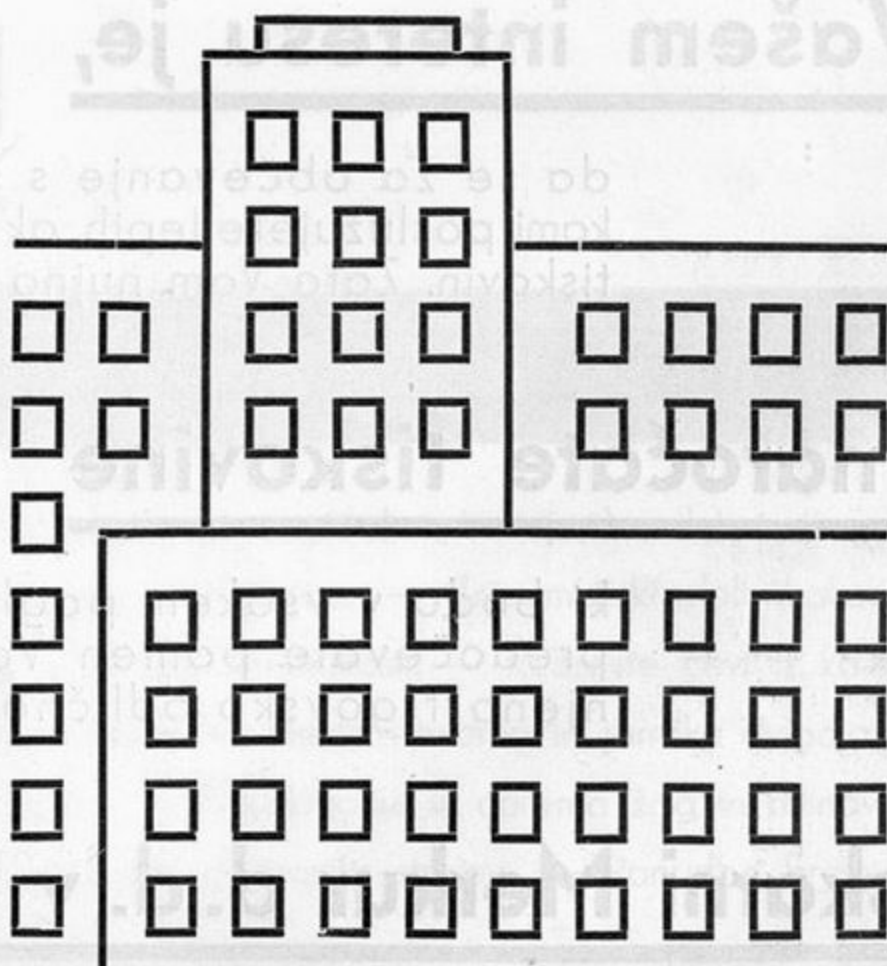
TELEFON ŠT. 2908
USTANOVLJ. 1903

Specialista v izvrševanju steklenih napisnih firm, slikanje grbov po predpisih. / Izvršitev točna, okusna in precizna, v najmodernejšem slogu

Tvrdba je bila odlikovana na svetovni razstavi v Londonu leta 1933. z diplomom, zlato kolajno in »Grand Prix«

Gradbena družba
Ing. Dukič in drug

Ljubljana, Bohoričeva ulica števil. 20 • Telefon števil. 25-60

• Foto „Viktor“

Dr. Dinko Puc, župan ljubljanski

KRONIKA

MESTNE OBČINE LJUBLJANSKE

LETNIK I.

V LJUBLJANI, 1. JANUARJA 1934

ŠTEV. 1

Petdeset let je, odkar je ljubljanska občinska uprava prešla definitivno v slovenske roke; petnajst let, odkar živimo v svobodni državi. Kratka doba, ali ni je bilo za nas pomembnejše. Ko so bile potrgane verige suženjstva, ko smo doživeli veličastni trenutek zedinjenja Srbov, Hrvatov in Slovencev, je nastopil silen razmah duševnih in gospodarskih sil jugoslovenstva. Tudi Ljubljana je participirala na njem in »dolga vas« se je začnela izpreminjati v moderno mesto. Toda sredi najintenzivnejšega dela je bila tudi naša država potegnjena v vrtinec gospodarske depresije. Še ne zaceljene rane iz svetovne vojne so se začele odpirati iznova; napredek tehnike in racionalizacija vse produkcije, ki sta bila ponos modernega človeka, sta prinesla najtežji problem naše dobe: brezposelnost; vsak dan nastajajo nova gospodarska in socialna vprašanja, ki dajejo obeležje tej za človeštvo morda najusodnejši dobi. Ne vemo še, kam plovemo. Vemo le, da smo na prelomu nove dobe, da je to, kar zgodovina imenuje »novi vek«, končano, in da se odpira pred nami temna bodočnost. Bo-li prinesla človeštvu mir in odrešenje, ali pa se začne nov vek novih bojev, prevratov in trpljenja?

Ni li vredno zapisovati v tem času vlogo našega mesta? To tembolj, ker je povest Ljubljane tudi povest Slovencev, zgodovina tretje prestolnice naše države, pa tudi važen del zgodovine Jugoslavije. Izkušnja nas uči, da se to, kar donša v tem pogledu dnevno časopisje — včasih vestno, včasih pa tudi le bežno ali premalo temeljito ali po vsako-

kratnem okusu prebarvano — porazgubi in pozabi. Še v rodbinah, v katerih se ne pišejo rodbinske kronike, ne sega spomin dosti preko tretje generacije. Najmlajši naš rod že ne ve več ničesar o stari Ljubljani, da, pozablja že na čas svetovne vojne in velike prevratne dneve!

Zato smo se odločili, da bomo pisali kroniko našega mesta. Objektivno in mirno bo prinašala kronika vse o Ljubljani, kar je vredno, da ostane v spominu. Pisala bo zgodovino njenega prebivalstva, posameznih stanov, znamenitih oseb in važnih dogodkov; pripovedovala bo povest njene industrije, trgovine, obrti; beležila bo njeno kulturno stremljenje, umetniški razvoj; zemljepisci, geologi, starinoslovci bodo prinašali svoje študije o njej. Tako bomo polagoma v besedi in sliki zbirali gradivo, da pripravimo tla onemu, ki bo sledeč svetlim vzgledom naših kronistov Vrhovca in Vrhovnika prvi napisal celotno zgodovino Ljubljane.

Pisali bomo kroniko Ljubljane, ker jo ljubimo. Ljubimo jo radi njenih vrlin in kljub njenim slabostim. Mi je ne gledamo v težkih, deževnih, temačnih dneh. V naših dušah živi njena slika, ko se ponosno dviga iz lahnih jutrnjih megel, ožarjena od pomladanskega solnca. In radi pozabimo na vse senčne strani, na težke socialne prilike, na trpljenja in na zlobe, kadar se nam odkrije Ljubljana v svoji lepoti: bela in mlada, lesketajoča se nevestica sredi zelenih trat in njiv, obdanih s sinjimi gorami!

Ob 15letnici osvobojenja, 1. decembra 1933

Dr. DINKO PUC
MESTNI NAČELNIK IN ŽUPAN LJUBLJANSKI

MESTO — OSEBNOST

DR. JOSIP CIRIL OBLAK

Domovina, ti si kakor Erinija! Ti me spremljaš vsepovsod: tudi v Weimar, ki je tudi nekakšna druga Ljubljana, ne tista nova, tudi ne tista Plečnikova, nego tista stara, tiha in skromna, in vsa ljubezniva stara Ljubljana pod gradom in okoli grada s svojimi nabrežji, a tudi s svojo Židovsko ulico in vsem, kar je nekdanj bilo in — česar ji danes — manjka...

Ta Ljubljana je podobna Jeni in Weimaru; vsaj lahko bi bila in ostala tudi po svojem *zunanjem* licu, da so v tistih usodnih dneh odločali o tem absolutno kulturni ljudje z okusom in umetniškim obzorjem... Da so ji pustili njeno staro, častljivo in prijazno lice z vsemi intimnostmi, neoskrunjeno, tako kakor Čehi svoji Pragi, Nemci svoji Jeni. Staro mesto je pri onih strogo in ostro ločeno od novega — oni ne iščejo nikakšnih »prehodnih« linij ali prelivajočih se zabrisanih vezi, nasprotno: pripuščajo čim ostrejši kontrast. Zato na starem licu mesta ne pustijo nič »popravljanje« (glej tudi Hradec Kralovi!), pač pa raznim »modernikom« odkažejo izven svetišča starega mesta prosto polje, da se izžive tam po mili volji, kakor se jim ljubi...

Tako pa se mi zdi Ljubljana izven Mestnega in Starega trga — in še ta ni čisto pokvarjen — včasih in ponekje kakor karikatura... In vendar je bila stara Ljubljana vseskozi tako tipično, zgodovinsko mesto! Lahko bi bila znamenitost prve vrste ravno s svojim neoskrujenim nekdanjim licem, n. pr. s svojim Knežjim dvorcem — večna škoda zanj! — in s toliko drugimi hišami, trgi in ulicami — ta po svoje lepa stara, intimna Ljubljana! Poleg nje bi čisto lahko bivala v učinkovitem kontrastu moderna Ljubljana tam zunaj na polju — kjerkoli! Saj tja spada ves tisti moderni »kič«, ki se šopiri dostikrat sredi najčastitljivejšega dela starega mesta. Tako pa včasih večče oko komaj zasledi, kakor skozi barbarsko pobeljeno fresko staro lice — »Weichbild« »Iblance, dolge vasi«. Zaman iščeš včasih v mestu svetle točke, na kateri bi se ti odpočilo oko in tvoj duh — vtapljajoč se nemoten v milje minulih časov!

Vsako mesto je zase osebnost: to čutiš kot popotnik. Saj nadene človeški duh celo gori, da, tudi reki neko »osebnost« — Kugy govori o »Bergper-

sönlichkeit« — koliko bolj velja to o kraju, o mestu! Tu pa tvori posebno osebnost skupina ljudi samih, ki jim je vsakemu posebe vtisnjen pečat mesta, v katerem živi. Mrtvo goro obda človek s čarom svoje domišljije: tu pa osebnost ni več namišljena, tu prihaja ta čar iz mesta samega, ki je resnična osebnost, iz nje veje tisti neizrazni fluidum, ki ga čuti vsako pravo popotniško srce. Ona te zgrabi in priveže nase — tudi Ljubljana je osebnost zase — in ni je osebnosti, ki bi ne bila zanimiva in vredna tvojega študija, študija človeka, ki misli še na kaj drugega kakor le na svoj vsakdanji pridobitni posel.

Tej osebnosti daje svoj poseben značaj poleg ljudi, ki živijo tod, predvsem njeno zunanje lice, čeprav tu in tam pokvarjeno in oskrunjeno; toda večji in izkušeni popotnik, ki ima srce in glavo na pravem mestu, najde v zabrisanih potezah tudi tu pravo njeno fizionomijo... Tej osebnosti se moraš znati približati, z dobro voljo, kakor se približa fant dekletu; z njo moraš znati govoriti — sicer ti ne odkrije tajnosti svoje duše.

Zato pozdravljam vse tiste tihe, pa vendar tako zgovorne, skrite koticke, ki mi veste toliko povedati o nekdanji stari, malomeščanski Ljubljani.

Te mrtve hiše govorijo svoj jezik, ki ga razume le razumni. Niso to samo ljudje, ki kramljajo s teboj, ki jih ne razumeš, če nimaš za to ne glave ne srca; je to cela osebnost, ki te kliče in vabi in jo boš zajel vso, ako imaš voljo in moč za to. Govori ti cesta in palača ob njej, govori ti tihi park in ozka ulica, govori s teboj spomeniki, ki so posebno glasno govoreča knjiga o kulturi in zgodovini teh ljudi. Kajti v teh hišah in ulicah, parkih in trgih, spomenikih in stavbah se zrcalijo tudi — ljudje!

Da, spomeniki! Prav teh pogrešam v Ljubljani, namreč takih, ki bi pokazali ognjišče slovenske kulture kakor Weimar nemško. Vsi so tam, od prvega do zadnjega: Schiller in Goethe, oni slavni Rietschlov spomenik pred gledališčem, roko v roki, v krasni, a vendar tako naravni pozi — nikdar ga ne pozabiš — in potem kar zapored: Wieland, Herder i. dr. — cela literatura!

Kako častijo Nemci svoje velike može! Nič ne zaostajajo v tem oziru za Italijani, ki so s te strani

menda prvi na svetu. S kakšno pieteto ti kažejo vsak še tako neznamenit predmetek, ki spominja na nje: kozarec, stol, pero, robec; pokažejo ti sobo, v kateri je umrl, nedotaknjeno, kakor je bila, in vse, kakor je bilo; na nočni omarici je še steklenica z zdravilom, žlica in kozarec, postelja, prav kakor jo je zapustil. A pri nas? Kdo se zmeni še za Prešernovo rodno hišo v Vrbi? Ali za Jurčičevo, Aškerčevo?

Prešernova hiša! — Ali ne bi morala biti vsaj ta hiša in Prešernova sobica v njej naš kulturni muzejček, pa je sedaj prozaično stanovanje številne družine?

Spomeniki pa so posebno glasna priča kulture naroda, pa tudi mesta. Tudi mi imamo nekaj kulture, katere središče je bila nekoč in je posebno zdaj naša slovenska Jena in slovenski Weimar — naša Ljubljana. Pa kaj nas je spominjalo dosihmal na to, kaj nam pove v tem po-

gledu zunanje lice naše Ljubljane poleg Prešerna, Vodnika in še Trubarja? Vse, kar leži med njimi in za Prešernom, nima v tem mestu izraza, kakor da Ljubljana nikdar ni bila in ni ognjišče naše kulture. Kakor da ni bilo v njej nikdar hiše Žige Zoisa in vsega, kar se je zbiralo okoli njega...

Weimar govori o Wielandu, Herderju, Goetheju, Schillerju, Lessingu itd., o celi — dobi — Ljubljana molči. Pove nekaj o Trubarju, a do Vodnika — molči. Pripoveduje o Prešernu, a vse do danes mimo Levstika, Jurčiča, Erjavca, Aškerca, Gregorčiča in toliko drugih prav do Cankarja — molči! — Zagreb nas v tem oziru postavlja v senco. —

Toda v zadnjem času se tudi v tem pogledu svita: Glasbena Matica je pred svojo hišo že utelesila lep kos glasbene kulture, čeprav se je spomnila celo živečih, tudi Neslovencev, zatajila pa svojega in našega Foersterja, ki je bil kot glasbenik morda bolj slovenski, kakor marsikdo drug.

POVODNJI NA LJUBLJANSKEM BARJU

DR. ANTON MELIK

Ljubljanska mestna občina in njeno prebivalstvo se že od nekdaj zanima za povodnji na Barju. Saj je zanimiv že pogled z Gradu na preplavljeno ravan, ki spominja v takih dneh na jezero in je v starih časih, ko so bile povodnji večje, spominjala še mnogo bolj, zakaj pred osuševalnimi dnevi ni bilo tamkaj drevja ali vsaj samo malo, ni bilo hiš in cesta, tako da primerjava z jezerom ni bila pretirana. Drugič zanima povodenj in je zanimala poprej še bolj radi Ljubljanice, ki je nekdaj tudi v Ljubljani sami delala težave, ko je še tekla mnogo više in ko je še bila glavna prometna žila za blago v smeri proti Trstu ter se je tudi vodni promet ob visoki vodi drugače vršil nego ob nizki. In naposled zanima danes Ljubljano povodenj tudi z najožjega patriotičnega vidika, saj pripada mestni občini velik del Barja in sicer ravno oni del, ki mu povodnji delajo največje preglavice. Ljubljančani trepečejo ob povodnji za svoje soobčane in župan si mora z občinskimi možmi beliti glavo, kako jih bo odškodoval za ono, kar jim je vzela voda. Vzrokov sedaj dovolj, da se pomenimo nekoliko o povodnjih na Barju, zlasti ko nas k temu žene tudi načelo aktualnosti, saj je bilo jeseni Barje po povodnjih še

prav posebno prizadeto in je voda dosegla višino, kakor že več let ne.

Seveda je res, da povodenj na Barju ni nič nenavadnega. Saj ga je voda tako pogosto preplavljala, da ljudje za to sploh niso uporabljali posebne besede, posebne označbe, marveč so rekli povodnji kratkomalo voda. »Voda bo«, so dejali stari Barjani in mislili s tem na povodenj, kadar je kar naprej lilo in zlasti če je hkrati kopnel sneg.

Običajno je najhujše »vode« ali povodnji dobilo Barje v poznejši jeseni in v zgodnji pomladi, kadar je nastopilo veliko deževje, posebno še, če se je hkrati na hitro topil sneg. Če ga je ležalo prav mnogo in ga je južno vreme hitro jemalo, hkrati pa še zalilo z dolgotrajnimi in obilnimi nalivi, je bila velika povodenj neizbežna in v takih primerih je voda tudi najhitreje »prihajala« — voda »prihaja« pravijo namreč Barjani, dokler narašča — »upadala« pa je itak vedno prav počasi. Toda tudi brez snega in v vseh letnih časih ter mesecih se je pojavljala povodenj; l. 1909. je bila na pr. mnogo večja povodenj nego letos v septembru, ravno za božične praznike, l. 1908. pa je bila o Velikem šmarnu, tiste dni po

Poplavljeni Barje; pogled iz letala iznad Mesnega loga čez barjansko šolo proti jugovzhodu

15. avgustu. Kronika osnovne šole na Barju hrani ogromno gradivo za zgodovino povodnji v zapisnikih šolskega vodstva, zakaj tiste dni otroci niso mogli k pouku. In takih dni ni bilo malo.

Že takoj tu je treba naglasiti, da so bile povodnji nekdanj mnogo bolj pogoste nego sedaj in tudi više so segale. Odkar se je uspešno dovršila poglobitev Gruberjevega prekopa tik pred vojno, se je na Barju glede povodnji mnogo spremenilo. Močno se je poznalo, da se voda nagljeje odteka; povodnji so postale mnogo redkejše in tudi največje niso segle tako visoko ko poprej. Toliko je pomagala že poglobitev Gruberjevega prekopa, kako šele, kadar bi se končala še poglobitev Ljubljanske v mestu. Že ta uspeh je napravil na Barjane velik vtis; dobili so zaupanje v osuševalna dela in pričeli računati z bližajočo se dobo, ko bodo povodnji sploh izginile z dnevnega reda. Pri premostrivanju škode, ki so jo povzročile novejšje povodnji, zlasti pa letošnja, moramo imeti ta-le dejstva vedno pred očmi: uspeh z Gruberjevim kanalom je povzročil, da je škoda letošnje septembrske poplave tako velika. Spoznavši uspeh prve polovice izvršenega dela in pričakujoč nadaljnjih ugodnih posledic od poglobitve Ljubljanske Barjani z nevarnostjo povodnji za bodočnost niso več računili. Poprej so na pr. pri gradnji nove hiše gledali, da so na stavbišče navozili prsti in kamenja in nato zgradili poslopje tako visoko, da bi tudi najvišja voda ne mogla v hišo, v vežo, kleti in kašče ter v hlev — kleti, ki bi bile v zemlji in bi vhod vanje vodil po stopnicah navzdol, na Barju sploh ne poznajo, marveč imajo samo nadzemne shrambe. — Tako so Barjani poprej delali pri gradnji novih hiš in hlevov ter vsakršnih po-

slopij; višina najvišjih povodnji jim je bila mera za višino nove zgradbe. Treba pa je vedeti, da nove gradnje na Barju niso bile tako redka zadeva, ne morda spričo gmotnega blagostanja, ki ga nikdar ni bilo kaj prida, marveč iz drugega vzroka. Na Barju najmanj uro hoda naokrog ni bilo nikakega kamna. Zato so gradili poprej domala samo lesene hiše in hleve. Ker so tla mehka, bi bilo treba za zidano zgradbo mnogo trdnejše osnove; saj je itak treba za vsako količkaj težko zgradbo najprej zabiti kole v zemljo, tako da so dobesedno vse barjanske hiše še danes — stavbe na koleh. Na Barju je vlaga doma, lesene hiše so kmalu potrebne obnove, zakaj les trohni in gnije, zlasti ob zemlji in je zato treba kmalu obnoviti spodnje dele ali jih podzidati. Pri taki priliki so Barjani »hišo vzdignili«, to se pravi, nasuli so iznova trdinske prsti v temelje, tako da so prišla tla v hiši za potrebno mero na višje. Še drugi vzroki so silili na tako proceduro. Vse Barje je imelo v površini plast šote, ponekod bolj, drugod manj debelo. Ta šotna plast pa se je polagoma uničevala, nekoliko, ker so jo zrezali in pokurili, potem, ker so jo požgali za gnojenje in tretjič, ker sploh ta plast pri obdelovanju ob stiku z zrakom gine ter se krči. Pri tem pa nismo niti vpoštevali, za koliko se je sploh višina barske ravnine zmanjšala, ko se je poprej z vodo prepojena zgornja plast osušila in skrčila. V nekaterih sektorjih, ki jih nekdanj povodenj sploh ni zalila, ali pa samo na plitvo, je v kesnejši dobi, po odstranitvi odnosno skrčitvi šotne plasti, voda nastopila prav na visoko, povsod pa lahko rečemo, da se je sporedno s poglobljevanjem Ljubljanske in kanala v Ljubljani nižala tudi gladina Barja, kar je sproti uničevalo vsaj del osuševalnih uspehov. S krčenjem šotne plasti so tudi barjanske hiše »lezele v zemljo« in vedno iznova jih je bilo treba vzdigovati.

V zadnjih desetletjih, zlasti pa v prvi dobi povojne konjunktore so Barjani zelo predelavali stare lesene v nove zidane hiše in l. 1926. je bilo od skupnega števila 189 hiš samo še 41 lesenih. Toda zavedeni v zmoto po imenitnem učinku prve polovice poglobljevalnih del v Ljubljani pri novih gradnjah niso več gledali na višino nekdanjih povodnji, marveč so nove gradbe postavljali v normalni splošni višini zemljišča, kakor da niso na Barju in se za povodnji sploh ni treba več brigati.

Prav tako so nekdanj izbirali zemljišče po višini za posamezne sadeže in tamkaj, kjer je njiva

kmalu prišla pod vodo, niso posejali ali posadili tega, kar je bolj občutljivo, odnosno, kar zori šele v dobi, ko je povodenj bolj verjetna. Od poglobitve Gruberjevega kanala dalje so se za višine njiv manj brigali, ker se je zdelo, da so povsod že precej enako varni pred povodnjijo. Celo pri hranjenju sadežev se je opazila razlika, zakaj, kadar so v nekdanjih časih spravljali krompir, repo, peso itd. za zimo, so deli podenj šote ali kaj podobnega, da bi pridelka ne zajela morebitna povodenj.

Sedaj nastane vprašanje, ali naj Barjani prično znova »vzdigovati« svoje hiše, da se zavarujejo pred povodnjijo, ali naj počakajo še toliko časa, da se poglobi tudi Ljubljana in se bodo potem poplave zares nehale in če ne povsem nehale, pa vsaj bistveno omejile. O tem seveda resnega vprašanja ne more biti, marveč moramo reči, da je navedeno en razlog več za to, da se dela v Ljubljani čim bolj pospešijo.

Skrbne mestne in druge očete bi lahko postalo strah pri navedbi, da se šotna plast na Barju spredno s poglabljanjem struge v Ljubljani krči in ravnina s tem niža, češ, potem nam sedanja dela pomagajo zopet samo za nekaj let. V tolažbo naj navedem takoj, da se je šotna plast teh sto let, odkar se Barje obdeluje, že tako močno skrčila, da se more stanjšati komaj še kaj prida, plast sive jezerske ilovice, ki leži pod njo, pa je povsem drugačna in se ne krči. Res pa je, da bo na bodoči razpored povodnji vplivalo, kadar se odstrani (»zreže«) še oni zadnji večji kompleks šote, ki je na Koslerjevem veleposestvu zadaj, to je južno, za Črno vasjo, ker bo mogla voda od izanske strani bolj hitro udariti neposredno proti Črni vasi. Sicer pa so osuševalni načrti že od nekdanj računili s tem, da na nekaterih najnižjih sektorjih poplave popolnoma preprečiti nikdar ne bo mogoče. Taki sektorji so pri Havptmanicah, v Lipah, pri Bevkah in še ponekod. Ali večina zemljišča je vendarle v taki legi, da se bo po osuševalnih načrtih popolnoma obvarovala od povodnji. Kako bo seveda pri največjih poplavah ob kakih vremenskih katastrofah, ko padejo v kratkem času povsem izredne množine dežja, to je seveda drugo vprašanje. Ali takrat so povodnji pač splošen pojav, ne več posebnost Barja. Take izredne razmere so bile vsekakor tudi v letošnjem septembru, kakor nam pričajo meteorološki podatki o padavinah in potrjujejo vesti o silnih povodnjih na široko po Slovenskem in deloma tudi Hrvatskem. V tem ima Barje pač neugodno lego.

Poplavljeni Barje; pogled iz letala iznad Rakove Jelše — Igu — Sv. Ahacu (ravna črta je Izanska cesta)

Ljubljansko Barje je namreč skoro kakor kraško polje, kakor Cerkniško, Planinsko ali Radensko; da bi ga mogli s polno pravico tako imenovati, mu prav za prav ne manjka dosti drugega, kakor da bi imeli v Ljubljani veliko ponikvo, kamor bi se odtekala Ljubljana, namesto, da se zbaše pod Gradom na Ljubljansko polje. Drugače pa ima Barje bistvena svojstva kraških polj, ima na vsem južnem robu od Vrhlike pa do pod Šmarjem kraške izvirke, ki mu dovajajo podzemsko vodo od blizu in daleč s Krasa, celo zelo od daleč. Voda skozi kraške votline in podzemne vodotoke pa teče mnogo bolj počasi nego na površini, zato nastopijo povodnji na kraških poljih in tako tudi na Barju z znatno zakasnitvijo.

Toda na Barje teko tudi drugačne vode, tudi normalni, povrhnje tekoči potoki. Največja sta Gradaščica z Malo vodo in pa Iška; Borovniščnica, Želimeljščica in Tunjica so manj pomembne. Iška in Gradaščica sta obe prav opasni vodi, ki imata obe svoje precej razsežno povodje v velikih strmih, kjer voda ob nalivih naglo zdrvi navzdol in je kar brž v glavni strugi. Prav s hudourniškim značajem drvita v kotlino Ljubljanskega Barja, kjer silno mnogo pripomoreta k povodnjim. Na srečo še, da se Gradaščica z Malo vodo (ali Malim grabnom) izteka v Ljubljano tik pred mestom tako, da more njena voda brž oditi skozi mesto; vendar pa zadržuje znatno odtok Ljubljane. Pri onih silnih nalivih v Polhovgrajskih hribih v l. 1926. je Gradaščica s toliko silo zajela Ljubljano, da se je ob tej vodi ustavila ter potem celo pričela teči nazaj proti Vrhniki, kar je vendar nekaj povsem nenavadnega. Mimogrede: prav tako stvar so letos opazovali ob Cerkniškem jezeru; ko je bila ona

silovita povodenj v Cerknici, je Cerkniški potok, ki jo je povzročil, s toliko silo in vodno množino drl v jezersko kotanjo, da je ustavil Stržen in ga zajezil, da je pričel teči navzgor proti izvirku. Še hujša od Gradaščice pa je Iška, ki teče po znani skoro vintgarsko tesni debri in udari, ko dospe v kotlino Barja, z vso silo čez ter poplavi polja in travnike pri Iški vasi, Strahomerju, Vrblenah, Tomišlju in celo pri Brestu ter Mateni, na kar se razlije na pravo Barje. Toda to je čisto drugačna povodenj od prave barske; Iška udari čez bregove na hitro in preplavi v deročem navalu polja in vasi za nekaj ur, potem pa voda brž odleti. Tu povodnji že davno ni več, ko prične iška voda šele pritiskati na pravo Barje ter tamkaj napenjati gladino povodnji. Na ves južni del Barja vpliva voda iz Iške, zakaj ta potok je sedaj napeljan mimo Lip in Črne vasi neposredno v Ljubljano, poprej, pred osuševanjem, pa se je v vijugah iztekal skupaj z Loščico v Išico prav tam, kjer se sedaj od Ižanske ceste cepi cesta na Hauptmanice. Ob starih strugah pa so ostale niže ležeče proge, ki jih ob povodnji posebno na debelo zalije voda. Ob potokih po tem takem povodenj prav naglo nastopi in tudi zelo naglo mine, je pa zato bolj silovita. Na Barju samem pa se poplava zelo zavleče, kasneje prične in dalje časa traja, a zato je mirna in nikdar silovita ter nikoli ne more presenetiti z nenadnim nastopom.

Prav za prav so bile vse septembrske povodnji na Slovenskem podobne bodisi prvemu ali drugemu tipu. Savinja je dosegla višek ter opravila poglavitne poškodbe že soboto, 23. sept.; zvečer je že pričela upadati in je v nekaj urah že močno od-

Hiša v Lipah, v enem od najnižjih delov Barja

S poplavljenega Barja; pogled na Ižansko cesto v smeri proti Ljubljani

letela. Enako je bilo s povodnijo Cerkniškega potoka, Sodraške Bistrice, Rašice itd. Toda v kraških poljih je voda še dolgo potem naraščala, ko je v potokih že davno upadla; pri Račni je začela padati šele v torek, v Strugah je prav tako še ves dan v nedeljo rasla, se držala na višku še v ponedeljek in se je šele v noči na torek vidno znižala. Podobno je bilo na Kočevskem polju in prav tako na Loškem in Cerkniškem polju. Na Ljubljanskem Barju je voda vso noč od sobote na nedeljo močno naraščala in tudi še prve ure dopoldne; šele okrog poldne se je obrnilo in popoldne je prav počasi upadala. Vidimo tedaj isti pojav kakor na kraških poljih, samo da v manjši meri, to pa samo radi uspeha dosedanjih osuševalnih del. Zakaj da smo pred 150 leti, bi bila tudi na Barju povodenj rasla še nekaj dni, bi dosegla bržkone višino, kakor bi je niti stari ljudje ne pomnili, upadala pa bi tako počasi, da bi se jezero držalo še bogve koliko tednov, kakor se je držalo Cerkniško in Planinsko. Dosedanjim osuševalnim delom se moramo zahvaliti, da je septembrska poplava ostala po višini in po trajanju znatno za mnogimi izpred vojne, pa tudi za nekaterimi iz povojne dobe. Tudi na Cerkniškem jezeru in pri Ložu se letos ni dosegla rekordna višina povodnji, zakaj tudi tamkaj so bili — z razširjenjem in očiščenjem požiralnikov — vodi olajšali ter pospešili odtok. Če hočemo primerjati velikost povodnji na posameznih poljih in rekah, moramo vzeti v primerjavo samo one, kjer ni bilo nič regulacijskih del ali le malo. Zato se mi zdi, da so Struge in Savinja boljša mera.

Povodenj na Barju je pokazala še nekatere težave, nad katerimi se Barjani upravičeno jezijo in

ki nas zopet spominjajo na kraška polja. Voda, ki je bila zalila ravnino mnogo kilometrov na široko, bi se odtekla hitreje, če je ne bi prav zelo zadrževale nekatere ovire, na pr. ceste, nekateri štradoni in zlasti mostovi, ki so pretesni. Tu moramo za boljše razumevanje opozoriti na nekatere ne majhne napake, ki so se napravile pri izvedbi prvih regulacijskih del, zlasti pa pri kolonizaciji Barja. Ko so napravili načrt za prvo naselbino, današnja Črna vas, bi bilo neprimerno bolje, ako bi bili cesto izpeljali tik ob Ljubljani in ob njej postavili hiše. Zakaj ob reki je zemljišče znatno višje in trdnejše, tu ni šotne plasti, marveč samo trdinska zemlja, ki se ne krči in ne niža. Proga višjega zemljišča spremlja Ljubljano na vsem toku od Vrhnike do Ljubljane; toliko se dviga visoko, da jo zalijejo samo največje povodnji, sicer pa moli iz vode (prim. sliki, kjer se lepo vidi pas kopnega trdinskega zemljišča na obeh straneh reke). Tu bi ostala cesta na suhem, prav tako domovi, imeli bi vrh tega mnogo boljše zemljo za vrtove in ugodneje bi bilo za gradnjo hiš in poslopij, za živino glede vode itd. Tako pa se je kolonija, sedanja Črna vas, osnovala par sto metrov v stran od Ljubljane, in sicer vzporedno z njo, enako kakor pelje vzporedno z reko tudi spodnja Ižanska cesta. Še bolj v stran se je postavila Ilovica. Obe cesti — in seveda naselja ob njih — sta brž pod vodo, posebno neugodno pa je, da zadržujeta vodo, ki bi ji bilo treba odpreti čim neposrednejšo pot proti Ljubljani. Zlasti odkar Gruberjev kanal tako naglo požira vodo, se opaža pri povodnjih na Barju, da Ižanska in Črnovaška cesta močno zadržujeta odtok in večkrat se je lahko ugotovilo, da stoji voda v času upadanja na eni strani ceste celo za nekaj decimetrov višje nego na drugi strani; da je bilo tako tudi pri zadnji povodnji v septembru, nam priča slika, posneta v nedeljo pop. na Ižanski cesti blizu mosta čez Proško, ki mnogo preslabo propušča vodo (na levi je Ljubljana, na desni zato višja voda, zato dere čez cesto).

V načrtih je tudi regulacija prekopov in potokov, sploh pretoka na Barju, pride pa na vrsto šele po končanih delih v glavni strugi v Ljubljani. Barjani so se že mnogo trudili, da dosežejo pospešitev teh del, in vodstvo osuševalnih del bi prav gotovo nič ne pogrešilo, ako bi njegove predloge resno vzelo v pretres. Zakaj že sedaj bi se za znatne hektarje skrčila povodenj, če bi se vodi olajšal odtok s tem, da bi se vsi mostovi čez Ižansko in Črnovaško cesto temeljito razširili, na-

Poplavljen Barje; hiša v Črni vasi, zgradba iz zadnjih let

pravili pa tudi nekateri novi mostovi - predori, katerih funkcija bi bila samo odvajanje vode v času povodnji. Sploh bi morali vsi mostovi na cestah na Barju imeti dva do trikrat večji prerez nego ga potrebujejo pri normalni ali zmerno nad normalo stoječi vodi; sedaj imajo tak velik prerez skoro le mostovi na Iščici.

Pa tudi mnogi zasebni mostovi silno zadržujejo odtok vode, ker so premajhni. Na Barju je ves svet preprežen z jarki, vsak zemljiški kos obdan z njimi. Posebno važno funkcijo imajo oni večji jarki, ki teko ob cestah in ki se vanje izteka voda iz manjših jarkov. En sam premajhen most na takem odtočnem jarku, pa se mnogim posestnikom zadržuje odtok in zavleče povodenj za nekaj dni. Tudi zasebni mostovi, zlasti na pomembnejših jarkih, bodo morali imeti predpisano določeno velikost prereza, tudi tu dva do trikrat tako veliko, kakor jo potrebuje normalna voda. Mestna občina ljubljanska samo pospeši osuševalna dela, ako se v svojem področju, kjer je stvar najaktualnejša, že sedaj loti organizacije teh za regulacijo vodnega odtoka prav nujnih podrobnosti, kakor so jih razkrile zlasti povodnji od poglobitve Gruberjevega prekopa dalje.

Radi poplav na Barju trpijo pač vsi, ki imajo tamkaj zemljišče. Vendar je razlika ta, da imajo kmetje iz starih vasi, ki stoje ob Barju že stoletja, na barskih tleh vendarle pretežno le travnike in pašo, dočim imajo njive največ na višjem zemljišču, ki ga povodenj ne doseže. Po osuševanju naseljeni kolonisti, to so Barjani v pravem pomenu, pa imajo prav vse svoje zemljišče v terenu, ki ga vode preplavljajo in njim spričo tega povodnji, kakor je bila septembra, vzamejo prav

ves pridelek. Tudi so vasi, ki jih imamo na obrobju Barske kotline in na osamljeno stoječih gričih sredi Barja, razen ob Iški, precej vse postavljene na višjem, tako da jih vode ne dosežejo, dočim so prave barjanske vasi sredi ravnine, ki jo brez ovir zalije voda. Ker te vasi z neznatno

izjemo vse pripadajo skupnosti mestne občine ljubljanske, je Ljubljana ob povodnjih na Barju vselej sama posredno najhujše prizadeta in ima po tem takem na uspešni omejitvi povodnji in čim hitrejši dovrstitvi regulacijskih del v mestnem delu Ljubljanice največji interes.

GABRIJEL GRUBER S. J. IN NJEGOV PREKOP

V I K T O R K O P A T I N S. J.

PROBLEM OSUŠITVE BARJA PRED GRUBERJEM

V orjaški borbi človeštva z naravnimi silami ni Ljubljana na zadnjem mestu. Že tisočletja se veliki in mali hidrotehniki bavijo s projekti osušitve Barja in regulacije Ljubljanice. In ne brez uspeha; danes Ljubljančani tudi ob največjih nalivih mirno spe. Pa ni bilo vedno tako. Strah, ki so ga letos na toliko krajih naše domovine užili nesrečni poplavljenici, je v minulih stoletjih velikokrat pretresal Ljubljano. Valvasor pripoveduje, da je l. 1190. segala voda hišam ob Ljubljanici do gornjih oken, in l. 1537. so se baje iz prvega nadstropja v čolnu vozili. Umljivo, da je ob takšnih povodnjih več ljudi utonilo in je mesto veliko škodo trpelo. Tudi ljubljanska megla je bila tedaj pač mnogo gostejša in pogostejša ko danes.

Odkod pa v oni dobi toliko vode in toliko poplav? Vsa voda je tekla skozi Ljubljano, struga Ljubljanice pa je bila še plitvejša kakor je danes; zato je voda izstopala ter se izlivala po ulicah. Vse Barje je bilo močvirje in večkrat pravo jezero. Od Ljubljane do Vrhnike ni bilo nikake poti niti mostu; v čolnu se pa tudi niso mogli prepepljavati ne čez Ljubljanico ne čez njene pritoke zaradi blata. Pač so po njih s čolni brodarili, ali nikjer ni bilo trdega brega za prevoz.

Deželni glavarji so se velikokrat posvetovali z učenjaki, in ti so premišljevali in ugibali, kako bi Barje osušili. L. 1554. so poklicali dva strokovnjaka: Štefana de Grandija iz Bologne in Nikolaja Vendaholo iz Mantove. Valvasor nam je ohranil obširne načrte pisarja Markoviča, kakor pripoveduje o. Jakob Verhovc S. J. v »Slovenecu«, 24. marca 1905. Toda ti in drugi taki projekti so ostali na papirju. Šele cesarica Marija Terezija se je problema energično lotila ter po mnogih posvetih ukazala 15. aprila 1762, naj se prično priprave za osuševanje močvirja. Zdi se, da niso šle priprave

prav od rok, ker sporoča Kramer v svojem delu »Das Laibacher - Moor«, str. 133, da je cesarica l. 1769. zahtevala poročilo o osuševanju Ljubljanskega Barja, o stroških osuševanja in o tem, koliko bo dežela za to prispevala. Medtem je prišel v Ljubljano G a b r i j e l G r u b e r S. J.

L. 1855. so izdali in založili mehitaristi na Dunaju zbirko, nazvano »Scriptores Provinciae Austriacae Societatis Jesu« (»Pisatelji Avstrijske provincije Družbe Jezusove«) v veliki osmerki. Pod zaglavjem »Bibliographia Carniolica« (»Življenjepisi iz Kranjske«) nam zbirka izpričuje, da se je Gabriel Gruber (ali tudi Grueber) rodil dne 6. maja l. 1740. na Dunaju kot sin imovitih staršev. Njegov sorodnik Janez Gruber, misijonar na Mongolskem, je mično opisal lego Kitajske tako, da je Gabriel že deček zahrepenel po kitajskih misijonih. Ker je pa kitajska vlada s častjo sprejemala le misijonarje, ki so bili spretni matematiki in mehaniki, se je Gabriel s svojim bratom Tobijo posebno vadil v tej vedi. Kot 15 leten mladec je l. 1755. stopil v jezuitski red ali Družbo Jezusovo. »Historia annua Collegii Labacensis S. J.« (»Letna zgodovina ljubljanskega kolegija D. J.«) tretji del (od l. 1722. do ukinitve Družbe l. 1773., z dodanimi življenjepisi), ki ga ima knjižnica oo. frančiškanov v Ljubljani, nam pripoveduje, da je G. Gruber po svojem noviciatu pri Sv. Ani študiral modroslovje v Gradcu, ponavljal jezike na Dunaju in matematiko v (slovaškem) Trnovem, bil leto dni prefekt (vzgojitelj) v orientalskem zavodu na Dunaju ter študiral nato štiri leta bogoslovje v Gradcu z dobrim uspehom. Po dokončanih študijah je poučeval nekaj časa latinščino na dunajski orientalski akademiji. Od tam pa ga niso, kakor nekateri življenjepisci poročajo, poslali v Ljubljano, marveč v Judenburg, kakor priča omenjena Historia annua. Kaj pa je Gruber počel v

Judenburgu? Bil je v »tretji probaciji« (preizkušnji), t. j. gojil je po pravilu Družbe Jezusove po končanih študijah še eno šolsko leto asketsko ali duhovno življenje ter proučeval ustanovo ali institut Družbe Jezusove.

GRUBER V LJUBLJANI

Iz Judenburga je došel o. Gruber v ljubljanski jezuitski kolegij pri Sv. Jakobu v soboto 4. jun. 1768, kakor točno poroča diarij ali dnevnik istega kolegija, ki ga hrani ljubljanski muzej. Ni torej došel v Ljubljano šele l. 1769., kakor mnogi pišejo, pa tudi ne pred l. 1768., ker tisti Grueber, ki ga omenja I. Vrhovnik v »Izvestju muzejskega društva« 1905, s. 98 in ki je prenočil v Ljubljani že l. 1759., ni bil klerik, marveč brat laik. V letopisu ali katalogu kolegija (»Catalogus Personarum et Officiorum«) pač najdemo Gruberjevo ime šele 1769., ker se katalog začne z novim letom po prihodu. Iz vsega je jasno, da je Gruber začel poučevati v Ljubljani v šolskem letu 1768/69.

Gruber je že v bogoslovju zaslovel zaradi svoje darovitosti, predvsem s svojim talentom za matematiko. Zato so ga predstojniki poslali l. 1768. na ljubljanski licej, kjer je tedaj Kranjska kmetijska družba s pomočjo deželnih stanov ustanovila stolico za mehaniko, ki naj bi se je učili obrtniki in umetniki. Tu je, kakor našteva dr. Glonar v Slovenskem biografskem leksikonu, str. 268, Gruber poučeval risanje, geometrijo in hidravliko do l. 1784., t. j. do svojega odhoda iz Ljubljane. Viktor Steska omenja v »Izvestju muzejskega društva za Kranjsko«, letnik XV, sešitek 1. in 2., str. 41 do 46, da je bil med Gruberjevimi učenci tudi Jurij V e h a, ki je dovršil licej l. 1775. in dobil takoj službo c. kr. brogarskega inženirja z letno plačo 600 gld.

PROJEKTI OSUŠITVE BARJA

Marija Terezija je l. 1769., kakor smo zgoraj omenili, resno mislila na osušitev Barja. Gruber je najprej Barje zniveliral ter dognal: Ljubljana je dolga od Vrhniške do Ljubljane 11.500 sežnjev, t. j. 21.804 m, pa ima le 2' 10" 9", t. j. 90 cm padca, široka pa je do mesta 50 sežnjev, t. j. 94,8 m. Nato je na poziv dvora in deželnih stanov stavil l. 1769. dva predloga: 1. V mestu in pred njim naj se struga Ljubljaničice poglobi; 2. za gradom se naj v smeri Codellijevega posestva izkoplje kanal, ki bi za časa povodnji odvajal vodo narasle Ljubljaničice z Barja. — Zgoraj omenjeni Kramer poroča, da je l. 1770. dvorni odlok

Gruberjeva — sedanja »Virantova« palača na Šentjakobskem trgu

zahteval za izvedbo osušitve posebno komisijo. V njej so bili: inženjer Liber iz Ljubljane, oče Gruber in oče Lecchi S. J. iz Milana, ki se je takrat mudil v Ljubljani. Lecchi se je pozneje na podlagi risb, poslanih mu v Milan, izrekel zoper prekop. Ker je dvorni odlok velel, naj vsak član komisije svoje mnenje sporoči na Dunaj, se je tudi oče Gruber oglasil. Ker je pobijal Lecchijeve razloge, se je zadeva predložila pionirskemu majorju Vincenciju Struppiju, ki je branil Gruberjevo stališče. Za Gruberjev načrt je bil tudi katedralni inženjer S. Huebert. Ker je manjkalo zmognih tehnikov, so tudi tehnično delo poverili očetu Gruberju l. 1771. Gruber je bil tisto leto, ko je dobil nalogo, naj vodi in prične kopanje prekopa, ravnatelj brodarstva in učitelj na brogarski šoli. Njegov proračun za izpraznitev in poglobitev Ljubljaničine struge je znašal 74.271,42 gld., stroški za novi prekop pa 82.744,17 gld. Dne 9. marca l. 1771. sklenejo oblasti, da se pripravi denar. Kopati so začeli l. 1772., ne l. 1773., kakor nekdo piše. Delo pa ni šlo tako gladko od rok, kakor je gospoda pričakovala.

OVIRE PRI PREKOPAVANJU

Ker so se oblasti bale velikih števil in stroškov, je Gruber postavil proračun na najnižjo ceno. Medtem se je zemljišče krog Ljubljane zelo podražilo in plača delavcev se je zvišala za tretjino. Pri kopanju so kmalu zadeli na studence, ki so izvirali iz tal ter dvigali šoto in prst tako, da so delavcem tla rasla med kopanjem. Zgoraj omenjeni Kramer pripisuje to dviganje šote in mulja pritisku gorskih mas na skrajne točke šotišča. Razen tega so morali odkopavati 550 sežnjev

Gabrijel Gruber

(1042 m) dolg, debel in zaokrožen diluvialen gramoz. Namesto da bi bili proračun zvišali, ga je kameralni inženjer Siegmund Huebert še znižal, kakor priča dvorni odlok z dne 28. sept. l. 1771., ter je dovolil le 63.500 gld. Ta vsota je komaj zadostovala za most, ki ga je Gruber najprvo sezidal. Iz istih vzrokov so tudi stroški pri zidavi mostu narasli. Sprva je Gruber nameraval zgraditi most s tremi loki in gradnjo proračunal na 11.000 gld, pa ga je moral pozneje zgraditi z 11 loki in je most stal 50.000 gld. Bil je važen zaradi prekopne zatvornice, močan, in kakor ga opisuje »Historia annua«, eleganten, kakršnega ni bilo nikjer v deželi.

Zaradi navedenih nepredvidenih težav so stroški za prekop v 5 letih narasli na 139.372 gld. tako, da je bil proračun za 75.873 gld. prekoračen, ko je bilo delo za dobro polovico dovršeno: most in 245 sežnjev (464,5 m) dolg prekop. Kranjski stanovni so bili zaradi rastočih stroškov in neugodnega uspeha nezadovoljni, kakor priča »Relation der Stände 6. Aug. 1778«. Nekateri gospodje so celo predlagali, naj se prekop zopet zasuje. Dvorni

odloki z dne 28. okt. 1775, 9. marca 1776, 19. apr. 1777 izpričujejo, da je bila nejevoljna tudi Marija Terezija, vendar je velela, naj se kopanje nadaljuje. Javno je Gruberja napadel Hacquet (»Oryctographia Carnioliae« II, 9 in III, 151) ter mu očital pečanje z alkimijo in pomanjkanje prave kontrole nad izdatki. Zdi se, kakor bi še danes nekateri pisci radi podtaknili Gruberju denarno špekulacijo pri kopanju prekopa, ker omenjajo, ko pripovedujejo o Hacquetovem napadu, češ, da si je ob istem času Gruber zgradil vilo pod Rožnikom in veliko (»Virantovo«) hišo na šentjakobskem trgu v Ljubljani. V pojasnilo nekaj dejstev.

Papež Klement XIV. je na pritisk evropskih prostožidarskih vlad l. 1773. ukinil Družbo Jezusovo po vsem svetu. Očeta Gruberja, ki je po pričevanju vira »Historia annua« kot zadnji profesor avstrijske provincije Družbe Jezusove napravil poslednje slovesne obljube, je ukinitev reda bolj v srce bolela ko vse težave, sitnosti in sumničenja pri prekopu, ker z ukinitvijo reda so mu zašle najlepše nade življenja. Z ukinitvijo reda je papež hkrati razrešil jezuite njih redovnih obljub in tako tudi obljube uboštva. Razrešeni te obljube, so razpuščeni jezuitje smeli, in če so hoteli živeti, tudi morali imeti lastninsko pravico. Tudi Gruber je moral odslej sam skrbeti za kruh. Kajpa mu to ni bilo težko, ker je bil učenjak in so ga velikaši tako čislali, da so mu izročili brodarsko šolo ter ga imenovali za ravnatelja brodarstva, in l. 1775. za c. kr. svetnika, kakor pričajo »Mittheilungen des Musealvereines für Krain«, 1896, 96. Ker ni bil več redovnik, je podedoval tudi znatno vsoto od svojih staršev na Dunaju. Ni se mu torej v tem pogledu slabo godilo, ali prav zato pa mu tudi ni bilo treba »špekulirati za denar pri prekopu«, kakor so ga nekateri dolžili. Zgoraj omenjeni Jakob Verhove S. J. dodaje temu povsem opravičeno mnenje, da tudi letovišča pod Rožnikom in Virantove hiše ni Gruber toliko zidal zase, kolikor bolj za svoje bivše redovne, v Ljubljani službojoče sobrate in tovariše. Nekateri so delovali v dušnem pastirstvu, nekaj jih je pa poučevalo na gimnaziji, kakor piše Nečarek, gymn. Progr. 1860, in sicer: Inocencij bar. Taufferer iz Višnje gore do 14. jan. 1794; Karel Pauer iz Koroške do 20. jan. 1801; Ignacij Rosenberger iz Dunaja do 20. febr. 1801; Makso Moravčer do 15. sept. 1806; Karel Rosman do 7. maja 1824. Ti možje so skupno stanovali, molili, obedovali liki redovniki ter hodili tuintam po običaju Družbe Jezusove v razvedrilo na letovišče pod Rožnik. Zelo verjetno je zato, da

so tudi vsi vzajemno kupili letovišče in zgradili hišo ter oboje posedovali pod Gruberjevim imenom.

V navedenem Izvestju nam Viktor Steska opisuje postanek Virantove hiše in umetniško dograditev njene notranjosti. Med strašnim požarom dne 28. jun. l. 1774., ki je uničil v Krakovem in okoli sv. Jakoba 109 hiš, je pogorel tudi jezuitski kolegij. Na novo so pozidali le nekdanjo jezuitsko gimnazijo za šolo, reduto, ki pa na njenem mestu danes stoji novozgrajena meščanska šola, ves drugi del pogorelega kolegija so pa do tal podrli; tako je nastal trg sv. Jakoba. Gabrijel Gruber je kupil del pogorišča na obeh straneh sedanje Zvezdarske ulice in pričel zidati lepo in visoko hišo, ki še stoji kot zapadni del Virantove hiše. Njena notranjost priča o Gruberjevem visokoumetniškem okusu. Sobe so visoke, okna svetla, vrata hrastova, hrastovi tudi okviri pri oknih. Prelepo stopnišče dičijo krasne štukature, na oboku pa Herrleinove freske iz l. 1786. Sam slikar, je poklical Gruber še odličnejšega mojstra Schmida iz Kremisa, ki mu je krasno poslikal kapelico, ki še danes stoji. Gruber je bil tudi prijatelj in pokrovitelj slikarja Layerja. V hiši si je uredil zvezdarno in kabinet za mehanične in hidravlične študije. Zato ga je pozneje cesar Jožef II. oprostil hišnega davka.

Toda predsodki zoper Gruberja so nadvladali vsa njegova odlikovanja. L. 1777. je nejevoljna cesarica sestavila posebno preiskovalno komisijo, in dvorni odlok z dne 6. dec. l. 1777. je Gruberja razrešil nadaljnjega vodstva in vmešavanja v kopanje prekopa, poveril nadaljevanje kopanja podpolkovniku Vincenciju Struppiju ter zahteval določen proračun in zagotovilo, da bo s proračunjeno vsoto prekop res izvršil. Struppi je sestavil proračun za 72.291 gld. in zajamčil izgotovitev prekopa. Medtem so Struppija pobaronili. In Struppi je bil mož-beseda; kot več inženjer je prekop točno in izvrstno dovršil. Otvoritev prekopa so zelo slovesno obhajali v Ljubljani 25. nov. l. 1780.

Vsa čast Struppiju; vendar je prav dodal Viktor Steska v navedenem Izvestju: »Njegovo (Struppijevo) delo je bilo seveda lažje, ker pritisk je bil največji med ljubljanskim gradom in Golovcem, manjši pa zunaj te tesne dolinice, kjer je bil svet skoraj popolnoma raven. Težji in mučnejši del je prekopal Gruber«. — Gruber se je tudi sam zagovarjal po svojem polbratu Tobiji, ki je bil tudi jezuit, hidrotehnik, od l. 1774. do 1777.

Motiv iz notranjščine »Virantove« hiše

navigacijski ali brodarški ravnatelj v Temešvaru in od l. 1780. stavbni ravnatelj kameralnih posestev na Češkem; umrl je v Pragi 31. marca l. 1806. Tobija Gruber je l. 1781. izdal na Dunaju »Briefe hydraulischen u. physikalischen Inhalts aus Krain« (»Pisma hidravlične in fizikalčne vsebine iz Kranjske«) in 1784 »Anhang zu den Briefen« in »Fortsetzung« 1785. (Dodatek pisem in Nadaljevanje). Tobija je tudi natisnil Gabrijelovo razpravo o regulaciji Save v praškem arhivu za geografijo.

Cesarica Marija Terezija ni doživela otvoritve Gruberjevega prekopa, pač pa je bilo prvo poročilo, ki ga je prejel Jožef II. iz Kranjske, novica, da je Gruberjev prekop dovršen. Najbolj pa so se veselili prekopa Ljubljčanani in Barjani, ker je voda na Barju po otvoritvi prekopa takoj znatno upadla tako, da so mogli deloma osušeno močvirje obdelati in oploditi, Ljubljčanani pa ob nalivih mirneje spati.

GABRIJEL GRUBER NA RUSKEM

Nič ni Gruberja tako bolelo kakor razpustitev jezuitskega reda. Kar dospe neki dan tudi do njega v Ljubljano novica, da na Ruskem Družba Jezusova še ni ukinjena. Gruberjevemu srcu je zasvetila zora novega dne. Carica Katarina II., ki je jezuite zaradi njih vzgojnega dela visoko čislala, je prepovedala razglasiti papežev dekret o ukinitvi jezuitskega reda ter jezuitom zapovedala, da morajo ostati v svojih kolegijih in rezidencah in mladino poučevati kakor dotlej. Tudi Ignacij Massalski, škof v Vilni in apostolski delegat za Rusijo, je ukazal vsem jezuitskim predstojnikom na Ruskem, naj skrbе, da noben član Družbe Jezusove ne zapusti kolegija ali rezidence. Nekaj časa so bili jezuitje v stiski in negotovosti; vedeli so sicer za papeževo pismo, toda pravilno se jim ni proglasilo. Niso torej vedeli, so li še redovniki ali ne. Zdaj pa, po delegatovem ukazu, so se pomirili v vesti ter so kot redovniki naprej živeli. Massalskijev naslednik Stanislav Siestrzencewicz iz Mohileva je prejel od Pija VI. polnomoč, da sme ustanoviti, uvesti ali oživiti redove, pa je zato l. 1779. ustanovil jezuitski noviciat; tako so jezuitje smeli tudi novince sprejemati. Ko so to zvedeli bivši jezuiti po ostali Evropi, so mnogi pohiteli v Rusijo ter se pridružili nekdanjim svojim redovnim sobratom. Med temi je bil tudi naš — Gabrijel Gruber.

Kako in kdaj je došel Gruber na Rusko? Tajno je zapustil Ljubljano, tako da ni nihče vedel, kam je odšel. Viktor Steska omenja v navedenem Izvestju zanimivo anekdoto, ki jo pripoveduje ustno izročilo. Gruber je baje »pred odhodom naročil svojemu strežniku, naj le sobo zakuri, da bo toplo, če se vrne. Strežnik je kuril in kuril, a gospoda ni bilo. Kar dojde pismo, da je odšel na Rusko in da se ne povrne več v Ljubljano.« — Kdaj je odšel iz Ljubljane, doslej ni bilo dognano. Ivan Vrhovec (Die f. w. H. Laibach, s. 55) je menil, da je Gruber zapustil Ljubljano že l. 1783.; Bleiweis (Mitth. 1855), da l. 1784.; Jakob Vrhovec S. J. v navedenem »Slovincu« pa, da šele l. 1886.; dr. Glonar naposled piše v Biografskem leksikonu, da se je Gruber umaknil iz Ljubljane l. 1784., v Rusijo pa odrinil l. 1786. Vse kaže, da niti ena letnica ni pravilna, ker zgoraj omenjena »Historia annua« poroča točno: »Quo in officio (videlicet ut Navigationis ad Savum Director) perstitit usque dum anno 1785. circa medium Januarii ob causas sibi soli cognitatas hinc abiret,

atque in Albam Russiam se conferret« (v prevodu: »V tej službi — namreč kot ravnatelj brodarstva ob Savi — je ostal, dokler ni l. 1785. okoli srede januarja odtod odšel iz sebi samemu znanih razlogov ter odrinil v Belo Rusijo«.) S tem poročilom zelo soglaša ona Steskova anekdota, ker v januarju kurimo v Ljubljani.

Nepričakovani in tajni Gruberjev umik iz Ljubljane ni denarno prav nič sumljiv. Zapustil je v Ljubljani imovino, ki so jo cenili na 17.798 gld. S to so lahko poravnali dolgove, ki jih je pri svojem odhodu še imel.

Na Ruskem je nastopil Gruber najprej kot profesor mehanike v Mohilevu. (»Bläter aus Krain« 1861, 111.) Tam se je z obnovo svojih štirih slovesnih obljub znova včlanil v Družbo Jezusovo. Nato je od l. 1786. več let poučeval v Polocku matematiko, fiziko in arhitekturo. Kakor nekdanj v Ljubljani, si je tudi v Polocku vzgajal spretnе strokovne delavce, ki so ga vedno obdajali. Uredil je nov fizikalični kabinet in kemijski laboratorij, izumil novo orodje, instrumente, stroje; elegantno opremil knjižnico s 16.000 zvezki; inauguriral l. 1787. galerijo slik ter ustanovil novo, čudovito urejeno tiskarno, ki je izdajala knjige v velikem številu. Njegova akcija se je povsod čutila; jezuitski kolegij so zlasti po Gruberjevi zaslugi dobivali vedno večji ugled; visoki funkcionarji so kolegije obiskovali in priznavali civilizatorno aktivnost jezuitov. Tako so si pridobili jezuitje dostop do najvišjih krogov na pošten način, ne pa po temnih intrigah. Čitatelj »Kronike«, ki želi dobiti jasnejšo sliko o kulturnem delu jezuitov na Ruskem, lahko čita delo: P. Pierling, *La Russie et le Saint-Siège, Études diplomatiques*, V, Paris, Librairie Plon, 1912. — P. Pierling, *L'empereur Paul et le P. Gruber, Études XXXIV* (1879) 42—58. — P. Pierling, *A propos d'un centenaire. Bibliothèque Slave de Bruxelles, broch. in 12°. Paris (Beauchesne) 1914.* — Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie d. J., III*, 1882.

Gruberjev sloves, znanje in osebnost so pridobili in navdušili carja Pavla za jezuite in katoliško Cerkev. Car je zgradil jezuitom v Petrogradu kolegij, ki mu je od 1880 naprej načeloval kot rektor o. Gruber. Car ga je visoko čislal, bila sta prijatelja; o. Gruber je imel pri carju vedno prost dostop. Prikupil se je carju med drugim tudi s svojim zdravniškim znanjem. Ker je imel pri carju tolik vpliv, mu je med drugim predložil in priporočil veliko idejo unije ali zedinjenja vseh krščanskih cerkva s katoliško Cerkvijo. Nekateri,

tudi slovenski zgodopisci trdijo, da je Gruber zaradi tega predloga prišel pri carju Pavlu v nemilost. In kako to dokazujejo? Pravijo, da je car Pavel, potem ko mu je Gruber predložil idejo unije, vprašal za mnenje metropolita Ambrozija; ta je carju nato predložil traktat Evgenija Bolhovitina o papeževi oblasti. Nato, pravijo, se ni smel Gruber več prikazati na dvoru.

Pa ni bilo tako. P. Pierling pojasnjuje, kako je prišlo do te zgodovinske zmote.

Minister Rostopčin je prosil pravoslavnega petrograjskega nadškofa Ambrozija za mnenje glede unije. Ambrozij se je obrnil na arhimandrita Evgenija, ki je veljal za najučenejšega. Evgenij je napisal noto o papeževih intrigah in oblastnih pretenzijah. To noto je dal Evgenij Ambroziju, Ambrozij pa carju. Hkrati pa je Evgenij poročal in pisal o tej noti: »Ta nota je bila redigirana na ukaz metropolita Ambrozija, in sicer ob tej-le priliki: 1. 1800. je jezuitski general (?) Gruber, ki rezidira v Petrogradu in ima često dostop pri carju Pavlu I., priporočil unijo. Nekateri od našega klera so bili »podgovoreni« (pridobljeni), in zdelo se je, da se car sam nagiba k obetom papeža in jezuitov. Rostopčin je predložil to vprašanje metropolitu, ki mu je pa namesto odgovora podal to (mojo) noto. Ko je car to prečital, je spremenil svoje mnenje in je takoj prepovedal Gruberju dostop v svoj kabinet.«

To Evgenijevo poročilo so zgodopisci ujeli in najbrž tudi pisatelj romana »Služitelj Boga« grof E. A. Salias. Roman pa seveda še ni zgodovina, tudi je ta roman umazan in fanatično protikatoliško usmerjen, zato nič kaj zanesljiv. Toda vrnimo s k stvari: kaj pravi Pierling k navedenemu Evgenijevemu poročilu? Tole ugotavlja: 1. Ambrozij takrat še ni bil metropolit, kakor ga Evgenij naziva; 2. Gruber še ni bil takrat jezuitski general; 3. Gruber ni nikoli prišel v nemilost pri carju Pavlu; 4. car Pavel je misel na unijo pozdravil in je ni nikoli zapustil do svoje smrti.

Resničnost Pierlingove 3. in 4. trditve izpričuje tudi rimska rokopisna zbirka kardinala Valente Gonzage (Tom. 41). V tej zbirki je 13 izvirnih pisem, ki jih je Gabrijel Gruber pisal iz Rusije svojemu prijatelju monsignoru Josipu Marotti-ju, bivšemu jezuitu in tajniku papeža Pija VI. Iz teh Gruberjevih pisem povzamemo sledeče, za nas važne podatke: Car Pavel je prijatelj in pokrovitelj katoliške Cerkve, papeža in Družbe Jezusove. »Neverjetno, koliko car stori za rimsko-katoliško Cerkev«. Car hoče unijo in se hoče pri-

bližati Rimu in imeti nuncija na dvoru, ker je spoznal tesno zvezo med vero in redom v državi. Odločen je, uporabljati tudi sredstva, da to doseže. »Ne vidim nikake druge možnosti, kako bi brez-verstvo, iluminatstvo in jakobinstvo v svojem carstvu preprečil, kakor s tem, da izročim vzgojo jezuitom. Začeti je treba pri nežni starosti, če hočemo postaviti nov temelj, sicer bo vse razdejano in ne bo mogla obstajati ne vera ne vlada.« — Papežu je bil tako naklonjen, da ga je večkrat povabil v Rusijo in ga je hotel v vsakem oziru braniti. — 21. dec. l. 1800. in 2. jan. l. 1801. piše Gruber, da mu je rekel car v daljši avdienci: »Ako potrebuje rimski papež varnega zavetišča, ga bom sprejel kakor svojega očeta in po močeh branil.« 20. jan. ponavlja Gruber isto v pismu. — Vedno skrbi car tudi za razmah Družbe Jezusove. Pisal je Piju VI. in ta je nato izdal svoj breve 1801 Družbi v prid. Zlasti želi car, da prevzamejo jezuitje vzgojo mladine, zato jim je podaril gimnazijo v Petrogradu in je hotel, da prevzamejo tudi vseučilišče v Vilni. (Primerjaj »Stimmen a. Maria-Laach. 1873, 401.)

GRUBERJEVA VEČERNA ZARJA

V tisti dobi, ko je Družba Jezusova obstajala le na Ruskem, jo je vladal generalni vikar. Prvi generalni vikar je bil od 17. oktobra 1782 Stanislav Czerniewicz; drugi od 27. septembra 1785 Gabriel Lynkiewicz; tretji od 1. februarja 1799 Frančišek Ksav. Kareu; četrti od 10. oktobra 1802 naš Gabrijel Gruber. Ni pa bil Gruber le vrhovni predstojnik Družbe Jezusove v Rusiji, ampak so mu bili tudi podložni od 30. junija l. 1408. jezuitje obnovljene italijanske provincije in od 22. maja 1803 še živeči jezuitje na Angleškem, Irskem in v Ameriki.

Žal da je bil Gruber generalni vikar Družbe Jezusove le tri leta. Smrt ga je ugrabila Družbi v 65. letu njegove starosti. Večina njegovih življenjepiscev trdi, da je Gruber umrl v noči od 25. do 26. marca l. 1805., važni vir »Historia annua« pa poroča, da je preminil 7. aprila istega leta. Vsi so sicer edini, da je umrl nagle smrti ob priliki nekega ognja, toda ta trdi, da je našel smrt v ognju, drugi v »gorečem jezuitskem kolegiju«, tretji previdno »radi nesreče pri ognju«, »Historia annua« pa poroča jasno: »Vivere desiit Admodum Reverendus Pater Gabriel Gruber 7. Aprilis anno 1805., cum pridie eius diei exorto repente incendio pene cubiculum nimis terrore perterritus fuisset« (v prevodu: Preminil je vi-

sokočastiti oče Gabriel Gruber 7. aprila l. 1805., ker se je bil dan prej silno prestrašil zaradi požara, ki je naenkrat nastal tik sobe.«) Ob pogledu na nepričakovano v bližini nastali požar ga je torej zadela kap. Vendar je baje, tako dostavlja »Historia annua«, še pred smrtjo prejel sveto popotnico.

Gabrijel Gruber je eden izmed najslavnejših mož svoje dobe, velik kot učenjak in redovnik. Kot učenjak je bil, bi rekli, univerzalen genij, vsesplošen veleum ali, kakor ga I. Vrhovnik v zgoraj navedenem Izvestju naziva, »vseznalec«. Gruberjev prijatelj v Rimu, de Maistre pravi, da je bila v Gruberju »gibkost duha v skladu z lahkoto v špekulativnih in eksperimentalnih znanostih«, in da je bil res izreden mož. In res je bil Gruber a) bogoslovec in modroslovec, b) jezikoslovec: poučeval je latinščino in grščino, pisal in krasno govoril »še celo roman »Služitelj Boga« to priznava) — nemški, italijanski, francoski, poljski, ruski, turški in umel arabščino; c) mehanik, hidravlik, hidrograf, arhitekt, tehnik, inženjer, kemik, zdravnik, kirurg; d) pisal je bržkone zgoraj omenjena pisma, ki jih je izdal njegov polbrat Tobija; e) tiskar in knjižničar na Ruskem; f) umetnik: umel je glasbo, bil je slikar in risar; posebno je pogodil perspektivo; kolegij v Polocku

je hranil nekaj izvrstnih njegovih risb; zlasti je mojstrsko delo njegov akvarelni perspektivni pogled v globino nekega hodnika v onem kolegiju.

Gruber je bil pa tudi velik po kreposti, kot redovnik. »Historia annua« pripoveduje, kako je že v Ljubljani prve ure dneva posvečaval Bogu in duhovnosti. Vse leto je vsak dan zelo pobožno bral prvo sveto mašo v kolegiju, potem pa je bil v raznih delavnicah, vedno marljiv, delaven, vglobljen v delo. Ker je svoj poklic in Družbo Jezusovo tako ljubil, ga ni držalo več v Ljubljani, ko je zvedel, da Družba še obstoja na Ruskem. Naposled je tudi pomisliti, da ne izvolijo jezuitje za generala kogarkoli, marveč le moža, ki se ne odlikuje le po učenosti, ampak še bolj po kreposti.

Tako je bil Gruber res, kakor piše o njem l. 1784. Avguštin Magnan, profesor matematike, v kolegiju v Polocku, — »skozinsko izreden mož, odličen po darovitosti in preizkušeni kreposti... tako, da komaj najdeš moža, ki bi v njem hkrati toliko vrlin soglašalo«. (Prim. »Biograph. Lexikon des Kaisertums Oesterreich von Dr. Constantin Wurzbach, 5. Teil, S. 382, 383 — Wien 1859.)

Ne vemo, kje leži Gruberjev grob; tudi nam ni znano, če mu je Rusija postavila kak spomenik. Ljubljana mu ga je dala: »Gruberjev prekop« je trajen spomenik velikega moža.

KNEZ MILOŠ V LJUBLJANI

DR. IVAN LAH

Ker smo se učili svoje zgodovine — kolikor smo se je sploh učili — vedno v zvezi z avstrijskimi deželami, smo vedno mislili, da slovenske pokrajine v preteklosti niso imele nikake zveze z Beogradom in Srbijo in da je prevelika razdalja teh dveh svetov, med katerima je cela stoletja ležala Hrvatska, priklenjena na Ogrsko, in vojna granica, ki je zapirala svet to in onstran državnih meja, onemogočala vsako zvezo med dvema jugoslovanskima narodoma, ki sta imela v zgodovini tako različno usodo. In vendar se zdi, da ni samo slučaj, da so se vezali celjski grofje z Brankovići in da je padel poslednji Celjan v Beogradu, saj po svoji naravni legi teže vse naše pokrajine proti vzhodu, kamor tečejo naše reke, in one so bile kažipot tudi tistim, ki so prihajali od vzhoda. Zato so Uskoki pribežali do naših Gorjancev in še čez.

Da smo cela stoletja pripadali skupini, ki je bila zemljepisno od nas mnogo bolj ločena ko vzhodne pokrajine, je vzrok v tem, da so naše dežele postale plen onih, ki so težili proti jugu. Zato je Napoleon odsekal glavni del naših dežel od njih in jih zvezal z Dalmacijo; s tem je onim zaprl pot na morje, a nam pokazal pot v bodočnost. Zato je tu v Ljubljani Karađorđev poslanik Vučinić, po rodu Karlovčan, leta 1810. čakal odgovora od Napoleona, ali bo združil usodo Srbije z Ilirijo... Vemo, da je l. 1813. bil Karađorđe v Mariboru, da je bil knez Miloš v Ljubljani, v življenju kralja Petra za časa njegovega izgnanstva pa je igrala Ljubljana tako vlogo, da bi te zveze zaslužile posebne študije...

Sedaj, ko se vse naše življenje obrača proti vzhodu, odkoder smo prišli, in vsa naša preteklost

na severu in zapadu spominja tisočletnega suženjstva in težke borbe za obstanek, se tembolj oziramo po onih dogodkih, ki so že prej kakorkoli združili naše kraje z jugoslovanskimi. Posebno naša Ljubljana s ponosom odpira one polpozabljene strani svoje zgodovine, ki pričajo, da je kljub njenemu dolgoletnemu tujemu licu v njej vendarle vedno živela slovenska duša, ki je mogla svobodno zadihati šele tedaj, ko je sila časa začela iz njene notranjosti odnašati dolgo usedle tuje plasti.

Prihod kneza Miloša v Ljubljano l. 1848. ni bil dogodek, ki bi bil kakorkoli vplival na naše narodno življenje. Vendar ni bil brez pomena, posebno, če ga pogledamo v svitu tedanjih dogodkov.

Spomin na bivanje kneza Miloša v Ljubljani je letos oživil »Slovenec« z dne 28. V. 1933, št. 117. »Slovenec« piše, da je knez Miloš v Ljubljani »zapustil sledove, kakršnih v nobenem drugem mestu«, ker je tu zapustil portret, ki je signiran z imenom slikarja A. Karingerja.

O tem, kako je ta portret nastal, poroča pisec članka tole:

»Ko je bivši knez Miloš Obrenović h koncu maja 1848. l. prispel z Dunaja skozi Gradec v Zagreb, je doživel neprijetnost, da so ga tamkaj zaprli. Avstrijska vlada ga je osumila, češ, da drži z Madžari proti Hrvatom. Mislili so, da je namen njegovega potovanja organizirati srbske čete za vpad v južno Ogrsko in to s svojim sinom Mihajlom, ki je takrat prebival v Novem Sadu. Po 19 dnevnem zaporu, iz katerega je Miloša rešil Gaj, se je Miloš preselil s svojim spremstvom v Ljubljano, kjer je bil gostoljubno sprejet. Za časa njegovega petdnevnega bivanja v Ljubljani so mu bile prirejene tople ovacije in dobrodošlice. Miloš, takrat najbogatejši človek na Balkanu, je bogato obdaroval vse gostoljubne Ljubljance na levo in desno. Stanoval je v »Avstrijskem dvoru« (Bahabirt). Kakor je razvidno iz nekega dokumenta, je gostoval en ali dva dni tudi pri ljubljanski rodbini Karinger, in odtod izvira tudi portret Miloša, katerega je slikal mladi slikar Karinger, sin gostoljubne družine, ki je povabila kneza Miloša na svoj dom.«

Anton Karinger (1829—1870) je bil sin trgovske družine Karinger, rojen v hiši, kjer je danes trgovina Hamann na Mestnem trgu. Bil je v tej dobi mlad slikar, ki se je vprav vrnil iz Monakovega, kjer je študiral slikarstvo. Knez Miloš je opazil mladega slikarja in mu poklonil v zahvalo za gostoljubnost njegove družine dragoceno kravatno iglo, ki je sedaj v ljubljanskem muzeju. Rodbini Karinger pa je knez daroval svojo sliko, katero je trgovec

Karinger razstavil v svoji trgovini. V spomin na to je Karinger prekrstil svojo trgovsko firmo in jo imenoval odslej: »Zum Fürsten Milosch«. To mu je seveda dovolil sam knez Miloš. Po petdnevnem bivanju v Ljubljani je odpotoval knez Miloš v Inomost. Rodbina Karinger je morala odposlati za njim svojega odposlanca, ki je zaprosil kneza Miloša za pismeno potrdilo, da sme trgovina nositi naslov »Pri knezu Milošu«, da se Karinger tako izogne neprijetnostim od strani domačih oblasti.

V Draždanih je meseca septembra 1848. naročil knez svojemu tajniku, naj zapiše zahvalo za gostoljubje v Ljubljani in dovoljenje z željo, da se trgovina imenuje po njegovem imenu. Ker knez Miloš ni znal pisati, je dokument trikrat podkrižal in oddal pismo državni oblasti z naročilom, da ga pošlje Karingerju. Ta dokument je dobro shranjen in se da lepo brati.

Medtem je mladi slikar Karinger izvrstno prekopiral od kneza Miloša podarjeni portret in ga razstavil v oknu trgovine svojega očeta. To kopijo je podpisal s svojim imenom. Ako bi originalni portret ne bil v ljubljanskem muzeju, bi se človek pač lahko premotil, kako je bilo mogoče izdelati tako dober portret v kratki dobi Miloševega bivanja v Ljubljani. In to s tehniko, ki ni v skladu s Karingerjevo šolo. Originalna slika kneza Miloša v ljubljanskem muzeju je signirana z imenom Edvard Egerth 1848.

Nas zanima predvsem ozadje Miloševega bivanja v Ljubljani. O tem se je že mnogo pisalo, posebno zato, ker je s tem v zvezi neka afera, ki je globoko posegla v hrvatsko narodno življenje in tako rekoč uničila slavo Ljudevita Gaja, znanega voditelja Ilircev v trenutku, ko je njegov ideal postajal skoraj resnica, kajti zaradi te afere je prišel Gaj pri vseh svojih prijateljih in sodobnikih v takšno nemilost, da je l. 1872. skoro popolnoma pozabljen umrl. Šele pozneje je čas nekoliko zagrnil s plaščem pozabljivosti to neprijetno zadevo in dosegel delno odpuščanje pri mlajši generaciji, ki ob proslavi 50 letnice ilirizma l. 1885. ni mogla zatajiti Gajevih zaslug za jugoslovanstvo in prenesla njegove kosti v častito družbo drugih Ilircev na Mirogoj. Ta afera je že dovolj pojasnjena, odkar je prof. G j u r o š u r m i n objavil l. 1922. v »S p o m e n i k u« srbske kralj. akademije pod naslovom »K n e z M i l o š v Z a g r e b u 1848 g o d.« ves material, kar ga je našel o tem vprašanju v zapuščini Ljudevita Gaja in v univerzitetni biblioteki v Zagrebu. Obširneje je o tem pisal z njemu lastno temeljitostjo prof. F e r d o š i š i ć v »J u g o s l o-

Bahabirt — hotel »Avstrijski dvor« na sedanjem Krekovem trgu
(Mahrova hiša)

venski Njivi« l. 1924. (VIII. letnik), pod naslovom »Knez Miloš v Zagrebu 1848«, kjer je pojasnil vse politične smeri in spletke, ki so se tik pred l. 1848. prepletale in razpletale okoli Zagreba in skušale izrabiti ilirski pokret in vse, kar je bilo z njim v zvezi, v svoje namene. Tam je tudi navedena glavna literatura. Gajev greh — kakor smo rekli — je bil zaradi žalostnih dogodkov na Hrvaškem, kjer je bil spomin na ilirski pokret še najbolj svetla točka sredi temnega stoletja, — že skoraj pozabljen, ko je l. 1893. Milan Dj. Miličević v »Spomeniku« srb. kralj. akademije priobčil avtobiografijo kneza Miloša, ki jo je knez, ker sam ni znal pisati, diktiral nekemu neznanemu pisarju in sicer l. 1850., torej par let po onem zagrebškem dogodku, ko je bil knez še v tujini. Kratki, jedrnatih stavki so v svoji jasnosti in odločnosti polni prepričevalne sile, da je knez diktiral popolno resnico o svojem življenju. Na podlagi te avtobiografije se je pečal s tem vprašanjem dr. Josip Thim v novosadskem »Braniku« (št. 150 z dne 23. novembra 1893), za njim pa profesor beograjske univerze in naš poznejši zastopnik v Parizu dr. Milenko Vesnić, ki je za časa svojega bivanja v Ljubljani odkril popis Miloševe afere, kakor jo je pripovedoval Milošev sluga Jovanović dne 16. junija l. 1848. v Ljubljani. Ta popis v nemškem jeziku, ki se hrani v ljubljanskem muzeju, je objavil prof. Vesnić v srbohrv. prevodu v »Delu« (knjiga I. 1894. str. 64—76) pod naslovom »Knez Miloš v Ljubljani«. Teh virov se je posluževal tudi prof. Platon Kulakovskij, v svojem znanem delu »Ilirizem«. Prof. G. J. Šurmin se je kot najboljši poznavalec hrvaškega preporoda zopet bavil s to zadevo l. 1909. v Marjanovičevem »Zvonu«, ko je že imel zbrano gradivo za svoje delo, ki pa je — kakor smo rekli — izšlo šele l. 1922. O tem govori tudi

dr. Vlad. Deželić v biografiji »dr. Ljudevit Gaj« (Zagreb 1910, str. 174—177) in že omenjeni dr. Thim je na podlagi tega gradiva in novih podatkov iz dunajskih in peštanskih arhivov obelodanil madžarski pisano razpravo o zgodovinskem časopisu »Szazadok« l. 1922. Letos je v poljudni obliki prikazal tedanje zagrebške dogodke Mihajlo S. Petrović v beograjski »Politiki« pod zaglavjem: »Od šegrta (vajenca) do namestnika«, kjer podaja popularen življenjepiš M. Petrovića Blaznavca, ki je igral v tej aferi prav za prav glavno vlogo.

Da bomo Milošev prihod v Ljubljano bolje razumeli, naj podamo nekaj zgodovine.

Kakor je znano, je l. 1815. po takovski vstaji zavladal onemu delu Srbije, ki je bil osvobojen že pod Karađorđem, Miloš Obrenović, ki je potem vladal do meseca junija 1839. Miloš je bil pristen sin svojega naroda, z vsemi dobrinami in slabimi lastnostmi absolutnega vladarja, rojen samozvanec in despot, ki ni poznal ugovorov, v srcu dober in mehak človek, a krut in brezobziren, kadar je šlo za njegovo oblast. V njem se čudno družita orientalski vladar in slovanski knez, ki gleda tudi na kulturni napredek države samo s stališča svoje oblasti. »Edino pravi vladar za svoj čas«, pravijo nekateri, saj so tudi drugi evropski vladarji v večjih in kulturnejših državah tedaj vladali absolutistično in mnogo slabše nego Miloš, ker se je njegov orientalski despotizem bolj prilagal zaostalim srbskim razmeram nego metternichovski absolutizem Evropi po francoski revoluciji. Umor Karađorđa (1817) ostane poleg drugih najbolj črn madež na duši tega samosilnika, ki se je smatral za edinega poklicanega vladarja Srbije in se je te pravice v polni meri zavedal tudi potem, ko je l. 1839. zaradi spora z ustavobranitelji odstopil in prepustil vladu svojemu sinu Milanu; ko je ta čez nekaj tednov umrl, je zavladal Milošev drugi sin Mihajlo; meseca avgusta l. 1842. pa je moral tudi Mihajlo zapustiti Srbijo in skupščina je izvolila za kneza Karađorđevega sina Aleksandra. Srbija pa takrat kljub svoji že polstoletni borbi za svobodo še ni bila tako samostojna država, da bi sama odločevala o svoji usodi: na njenih tleh so hotele uveljaviti svoj prestiž: Rusija, Avstrija in Turčija. Mladi knez je moral računati s temi tremi prijatelji in zavezniki in si pridobiti njih naklonjenost, ki je bila le diplomatske narave: vse tri države so se bale, da se ne bi Srbija okrepila, ker bi to postalo nevarno za sosednje pokrajine, ki so bile po veri in jeziku srbske. Svobodi ta pred-

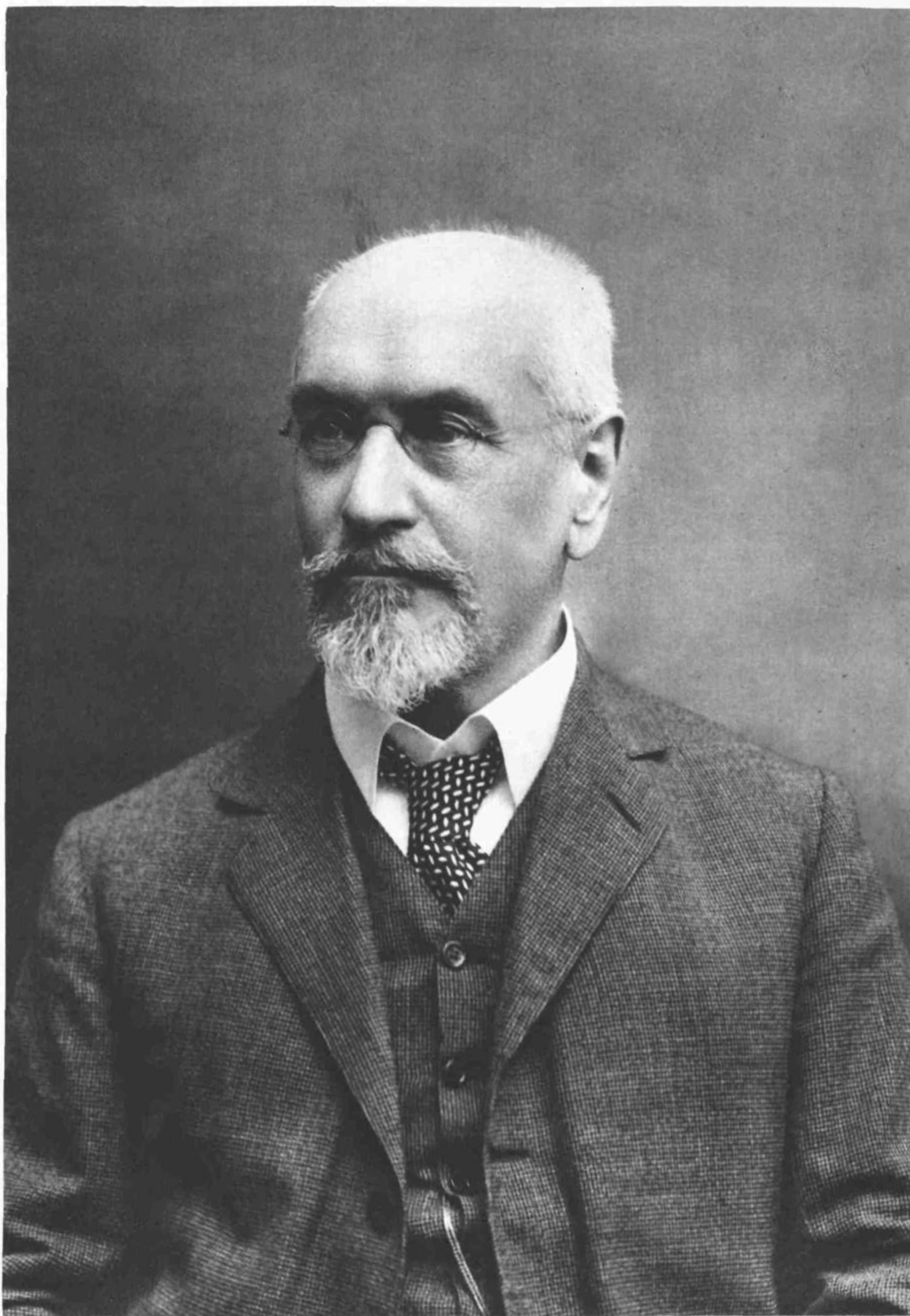

Foto L. Krema

Dolniska tiskarna, d. d. v Ljubljani

Grasselli

Peter Grasselli, prvi slovenski župan ljubljanski (1882—1895)

marčna doba sploh ni bila naklonjena, — obenem pa so velesile druga drugo izpodrivale in izigravale, ker so hotele uveljaviti svoje interese na Balkanu. Ta položaj je dobro spoznal minister Ilija Garašanin, ki je l. 1844., v letu, ko se je rodil naš poznejši Osvoboditelj kralj Peter, — podal svoje znamenito »Načrtanije«, v katerem je načrtal program za bodočo politiko Srbije. Istega leta se v državni tiskarni v Beogradu izdali Ilirci svojo prvo propagandno brošuro »Kaj hočejo Ilirci«. Tako se je Srbija zavedla svojega poslanstva ravno ob času, ko se je prebujal ves slovanski jug. Vse to bi moglo utrditi za stalno tudi prestol Karađorđević. A tudi Obrenovići niso mirovali.

Miloš se je bil naselil na Dunaju, kjer je bil gost Metternichovega salona. Dasi nepismen, je dobro poznal vse spletke in namene evropskih diplomatov in vladarskih dvorov. Avstrija je priznala sicer vlado Karađorđević in se kazala zaščitnico Srbije, a njega je povabila na Dunaj in se mu dobriklja kot srbskemu knezu, ker je imel denar in v Srbiji še nekaj pristašev; celo njegov nekdanji nasprotnik vojvoda Vučić se je takrat sprl s knezom Aleksandrom in se pridružil Obrenovičevcem, ki upajo in delajo na povratek kneza Miloša. Tudi če ta stvar ne bi uspela, je mislila Avstrija, da je dobro, ako z enim srbskim knezom v Avstriji drži v šahu drugega srbskega kneza v Srbiji; če bi on ne vladal po volji Avstrije, se lahko pomaga drugemu — na prestol. Isto je bilo v Petrogradu, kjer je bil Milošev sin Mihajlo sprejet z vsemi častmi. Če bi Srbija preveč zašla v avstrijske vode, bi Rusija pomagala na prestol onim, ki bi delali za njo. Turčija je morala v tem položaju kar najbolj popuščati, da je bila videti boljša od obeh drugih zaščitnic.

Miloš se svoji pravici do prestola ni nikoli odrekel, bil je še vedno srbski knez in je natančno zasledoval, kaj se v Srbiji dogaja. Vučićev nastop je še dvignil njegove nade, da se kmalu vrne. Saj mu je Vučić sam pisal, kako napreduje njegova stvar. A Miloš je dobro vedel, da si evropski kabineti nič posebno ne žele revolucij in da ne bo tako lahko začeti boja brez zunanjih zaveznikov.

Naenkrat pa je meseca marca l. 1848. izbruhnila evropska revolucija in Milošu se je zdelo, da je prišel njegov čas. Vkljub svoji pristno srbski zvitosti, ki je bila njegov naravni dar, preizkušen v diplomatski kuhinji dunajskega kabineta, pa Miloš ni opazil, da so bili vsi njegovi načrti že davno izdani. Tisti čas se je namreč pojavil na Dunaju Milivoj Petrović Blaznavac, mlad človek, ki je

Knez Miloš Obrenović

Anton Karlinger

prišel na videz na Dunaj študirat, a je bil zaupnik kneza Aleksandra. To je bil človek, ki je igral pozneje v Srbiji jako važno vlogo in se povzpел do najvišjih časti. Svoje ime je dobil po rojstni vasi, pravili so celo, da je bil Milošev nezakonski sin, kar pa ne ustreza resnici. Že v mladosti je pokazal svoje izredne talente. L. 1845. je stopil v redno vojsko in postal s pomočjo svojega prijatelja Štefana Kničanina adjutant kneza Aleksandra s činom kapetana. Bil je poslan na Dunaj, da se uči in da opazuje, kaj snuje in namerava knez Miloš. S pomočjo Vuka Karadžića se je seznanil z Milošem, ki mu je kmalu zaupal vse svoje skrivnosti in mu dajal čitati pisma, ki so jih pisali Miloševi pristaši iz Srbije. Blaznavac je postal nekak tajnik in zaupnik kneza Miloša, obenem pa je obveščal o Miloševih načrtih vojvodo Kničanina, iskrenega prijatelja kneza Aleksandra. S tem je izkazal srbski vladi velike usluge, za katere je pričakoval pozneje plačila.

Evropa se je že dva meseca gibala na valovih revolucije in Miloš, ki se mu ni bilo več treba ozirati na Metternicha, je bil še vedno na Dunaju in koval svoje načrte: Madžari so imeli v boju proti Dunaju neprilike s slovanskimi narodi, na severu s Slovaki, na jugu z Vojvodinci in s Hrvati; tu se je zdelo Milošu mogoče, da si odpre pot v Srbijo, na ta način, da se pridruži vstaškim Srbom, obenem pa pridobi z raznimi obljubami zase Madžare. Bil si je tako svest svoje zmage, da je sam izdal Blaznavcu skrivnost, da se bo v nekaj tednih vrnil v Srbijo s pomočjo Madžarov. Naravno je, da je to Blaznavac sporočil srbski vladi, ki se je na vse pripravila.

Medtem so se pripravljali v avstrijskem slovanskem svetu trije važni dogodki: 13. maja srbska narodna skupščina v Sremskih Karlovcih, 31. maja

slovanski kongres v Pragi in 5. junija hrvatski sabor v Zagrebu. Koliko nenadnih prilik, da opozori izgnani srbski knez nase ljudi, ki bodo reševali velika politična vprašanja. Miloš se je odločil, da pojde v Prago in je že dobil potni list, saj je dobil vabilo na naslov: »Njegovej svijetlosti gospodaru Milošu Obrenoviću knezu srbskom«, in Blaznavac poroča Kničaninu, da je Miloš ves navdušen za ta važni kongres, ker bo moralo biti tako, kakor bo on sklenil, ker so pri tem tudi kronane glave, ki se vesele, da se je slovanstvo tako dvignilo... A Miloša je mikalo tudi drugam. Kaj pa Zagreb? Dne 10. maja je pisal Miloš Gaju, da bi prišel tja, če bi ne bilo kongresa v Pragi. Časi so bili negotovi in zgodi se lahko marsikaj nenavadnega. Zato je smatral Miloš za potrebno, da je v zvezi z jugom. Treba bi bilo biti blizu srbske meje... Ker je imel v Valahiji posestva, je lahko potoval z izgovorom, da je namenjen tja.

Tudi srbska skupščina v Sremskih Karlovcih bo razjasnila položaj. Vojvodina je pred vrati Srbije. Zviti lisjak je vohal na vse strani, ne da bi opazil, kako se mu nastavlja past, v katero se bo vjel. Vkljub temu, da je videl na Dunaju samo špiclovstvo in skrivno zalezovanje, je najbrž preveč verjel v poštenost srbskega značaja, da bi bil količkaj sumil Blaznavca, ki mu je prigovarjal, naj gre v Zagreb. Zakaj, bomo videli pozneje. Miloš pa je tudi sam spoznal, da je Zagreb za njegove načrte najprimernejše mesto.

Sredi maja so nastali na Dunaju novi nemiri in prav tiste dni se je vrnil k Milošu iz Rusije sin Mihajlo. Ker je bil na Dunaju največji nered, sta mislila, da je najbolje, ako neopaženo odideta na jug in počakata prilike, da se prikradeta v Srbijo. Baje je Mihajlo prinesel s seboj iz Petrograda ugodna pisma za kneza. Tako je namreč poročal Blaznavac Kničaninu 22. maja, kjer mu sporoča, da je knez v dogovoru z Vučićem in drugimi, da ga spravijo v Srbijo za kneza, in da je v zvezi z Madžari, ki bodo podpirali Miloša pod pogojem, da bo njihov zaveznik. To se pravi, da bi se Miloš postavil proti Hrvatom in Vojvodincem, ki so pričakovali pomoči iz Srbije, kjer se je že zbirala vojska prostovoljcev. In tega Blaznavca, ki je tako izdajal vse njegove načrte, je povabil Miloš celo s seboj na pot. Sam Miloš pravi v avtobiografiji o tem potovanju sledeče: »Ko je revolucija na Dunaju izbruhnila in sem videl, da so cesar in ministri z Dunaja pobegnili, sem moral tudi jaz zaradi nevarnosti poiskati kraj, kamor bi se umaknil. Ko sem premišljal, kam bi šel, sem se odločil, da grem

v Zagreb. Grem tja, sem rekel, tam bom med Slovani pri svojem narodu; poleg tega sem slišal, da bo tam neka skupščina (sabor), kjer bo gotovo mnogo Srbov od avstrijske strani. Tako sem prišel v Zagreb...«

Kakor vidimo, so tu odločale še druge stvari, ne samo dunajska revolucija. Miloševe zveze in načrti omogočajo vse različne domneve, a za nas to ni važno. Z malim spremstvom in v družbi Blaznavca je odpotoval 18. maja najprej v Hietzing, kjer je imel neko posestvo, od tam z vozom do Badna, kjer je sedel na železnico in se peljal do Poljčan, odkoder je potoval z vozom preko Krapine v Zagreb, kamor je došel 21. maja ob 6. uri zvečer, in se nastanil pri »Lovskem rogu« na Ilici. Sin Mihajlo pa je odpotoval po Donavi naravnost v Novi Sad, da ne bi zbudilo skupno potovanje kake pozornosti. V Srbiji so bili o tem potovanju seveda obveščeni, zavarovali so mejo in čakali nadaljnjih sporočil od Blaznavca.

Bog ve, koliko različnih misli se je vrstilo v Miloševi glavi, ko je po lepi cesti preko Boča zagledal bližnje hrvatske gorice. Medtem ko so naši štajerski rodoljubi mislili predvsem na praški slovanski kongres in le deloma na hrvatski sabor, v trdni veri, da se bo tam rešilo zamotano vprašanje, ki je šele sedaj z vso silo stopalo na dan, je sanjal Miloš, kako bi izrabil dogodke in ljudi, da bi dosegel svoj namen in se maščeval nad onimi, ki vladajo zdaj proti njegovi volji v Srbiji. Odpirale so se obširne perspektive v bodočnost.

Pri svojih načrtih v Zagrebu je Miloš največ računal na — Gaja. Saj je ilirski pokret obetal vse mogoče izpremembe za bodočnost, in Gaja je Miloš poznal. Že l. 1842. se je obrnil Miloš nanj z Dunaja kot izgnanec in pohvalil njegove »Novine Ilirske«, zraven pa priložil 25 dukatov »k otplačenju velikih troškova Vaših pri Vašim izdanjima«. Gaj je bil prav tako vesel pohvale — kakor denarja, ki ga je vedno potreboval. Osebno sta se seznanila meseca novembra l. 1847., ko je Gaj s požunskega zbora prišel na Dunaj in ga je večkrat obiskal. Ko je Miloš pozneje zaradi zagrebške afere odšel preko Ljubljane v Inomost, je tam (20. junija 1848) izjavil, da je dal Gaju takoj pri prvem obisku 1000 goldinarjev v priznanje za njegovo javno delo. Pozneje ga je Gaj prosil, naj mu da še 2000 goldinarjev, kar pa je knez odklonil, čeprav je prišel k njemu v Gajeve imenu ogrski dvorski agent Ivan Dobran. Ko je prišla marca meseca l. 1848. hrvatska deputacija na Dunaj, je bil Gaj zopet pri knezu in ga prosil, naj da 1000 goldinarjev za

narodne namene, češ, deputacije stanejo mnogo denarja. Knez se je izmaknil, da bo dal, če ga zaprosi ves narod. Miloš se namreč ni hotel zameriti Metternichu, ki je tudi ilirski pokret in Gaja smatral kot nevarnost za mir v državi, ki je komaj zadrževala prebujajoče se narode.

Zagreb se je pripravljaj takrat na velike dni. Dne 22. maja, dan po prihodu kneza Miloša v Zagreb, se je sestala velika skupščina zagrebške županije, ki je odobrila vse odredbe bana Jelačića proti Madžarom. Ves Zagreb je plaval v neizmerni radosti, saj so na vseh mestih odločali sami Ilirci, in za 5. junij se je pripravljala slavnostna instalacija bana Jelačića. Od vseh strani so prihajali ugodni glasovi in vrli Vojvodinci so se zvesto pridružili Hrvatom v boju proti Madžarom. Zagreb je imel nezavisno bansko vlado, v kateri so predsedniki odsekov vršili posle ministrov. Na čelu političnemu odseku je stal sam Gaj, dokaz, koliko mu je ban Jelačić zaupal. Vse je čakalo samo še na Dalmacijo, da se izjavi za zajednico... Ilirski pokret je dosegel svoj višek.

Sedaj pustimo one nasprotujoče si sile, ki so se borile med seboj, da izrabijo razmere v posameznih pokrajinah zase prav tako, kakor jih je skušal izkoristiti knez Miloš. Mi vemo, kakšne načrte je kovala medtem avstrijska kamarila okoli nadvojvodinje Sofije, matere Franca Jožefa, kako so skušali Madžari pridobiti druge narodnosti za svoj boj proti Dunaju in kako so se te narodnosti upirale Madžarom in služile Avstriji v mnenju, da se bore za svojo svobodo.

Zagreb je bil v teh dneh središče vseh svobodnih glasov od juga; v tem vsesplošnem navdušenju je hotel Miloš izkoristiti ugodno priložnost, da se izkaže kot bojevnik za svobodo, on, ki je bil po naravi absolutist, a po slučaju usode ali po Blaznavčevi zaslugi je sam ravno tu izgubil svobodo in postal žrtev najgršega izkoriščevanja. Poglejmo sedaj, kaj se godi pri »Lovskem rogu«. Dočim je Miloš računal na Gaja, da mu bo pomagal pri njegovih načrtih, je bil Gaj že v pismeni zvezi z Blaznavcem, ki je hotel za vsako ceno prepričati Milošu vse načrte in ga zadržati v Zagrebu pod stražo, da bi mogel medtem prijatelj Štefan Kničanin priti na pomoč Vojvodincem... Miloš je pozneje sam priznal, »da ga je edino Blaznavec spravil v zagrebško nesrečo« in mu tega ni nikoli odpustil.

Medtem ko so Ilirci v Beogradu razvijali najživahnejšo agitacijo, da gre srbska vojska v pomoč bratom onstran Save in Donave, je Milošev prihod

Dragocena spominska igla, ki jo je poklonil knez Miloš rodbini Karingerjevi. (Po sliki iz Muzejskega arhiva v Ljubljani)

v Zagreb vznemiril slovanski jug. Celo avstrijski poveljnik v Vel. Varadinu je ukrenil vse potrebno, da prepreči Milošu prehod preko srbske meje, srbska vlada pa je storila vse, da onemogoči Milošev načrt. V Beogradu se je vršil velik zbor naroda, kjer je metropolit Peter izrekel krilate besede, da bi bilo treba Miloša ubiti, ker »če ga živega pustite, ne bomo imeli v Srbiji miru. Miloš je zver, ki jo more samo smrt ukrotiti.« Ker so se jeli Miloševi pristaši sumljivo gibati in so bili njih nameni vladi dobro znani iz Blaznavčevih pisem, je bilo proglašeno obsedno stanje in knez je razglasil narodu, »da sta se oba srbska kneza, Miloš in Mihajlo, naši meji približala z namenom, da napadeta domovino.« Zato je prevzel knez vrhovno poveljstvo nad vojsko in oblastjo v svoje roke.

»Hitim, da vam s par besedami razpršim vse skrbi,« je pisal Blaznavec srbski vladi. »Dospeli smo v Zagreb. Vse je dobro. Zver je v kletki. Čakajte še par dni in jaz bom naredil svoji domovini največjo uslugo.« Te besede jasno pričajo o Blaznavčevih namenih.

Predajmo sedaj besedo knezu Milošu, da nam pripoveduje, kaj se godi pri »Lovskem rogu«.

»Dospel kot potnik sem se ustavil v neki gostilni. Gostilničar, ki je imel zapovedano, da vsakega potnika javi policiji, je šel in javil. Javijo banu. Čez eno uro prideta dva uradnika od bana in mi sporočita pozdrav, da me je ban takole pozdravil: da bi se zaradi teh zmešnjav oddaljil od bosanske meje in naj bi šel v Ljubljano. Ko sem odšel z Dunaja, je šel z menoj neki Srb iz Srbije, ki je bil prej na Dunaju, po imenu Milivoj Blaznavec. Ta je sedaj odšel k provizorju Ljudevitu Gaju. Kaj je tam zmešal, ne vem. Odšel je z Gajem tudi k banu in jaz, ne da bi za to kaj vedel, ležem spat, da si odpočijem, ker sem nameraval zgodaj zjutraj odpotovati. (Dalje prihodnjič.)

Stopnišče Narodne galerije s pogledom v veliko baročno dvorano

NARODNA GALERIJA V LJUBLJANI

JANEZ ZORMAN

Narodna galerija v Ljubljani je med slovenskimi kulturnimi zavodi najmlajši. Prav zaradi mladosti pa mu je ime najožje zvezano z njegovim smislom in ciljem: biti kažipot za tvorbo likovne umetnosti na narodnem, v našem primeru slovenskem teritoriju od njenih početkov. Tak okvir bi se zdel komu glede na ogromni obseg likovne umetnosti, ki je ob glasbi najlaže umljiva svetovna duhovna sila, ozkosrčen in ne po vzorcu velikih galerij. In vendar je ta okvir edina možnost, da imamo galerijo, ki je za dom najpomembnejši narodno-vzgojni institut, za svet pa praktičen in umljiv pripomoček za spoznanje naše kulturne

orientacije in našega duhovnega izživljanja. Galerije velikih mest so v zvezi s svojim postankom v splošnem tipizirani domovi, v katerih je zbran ali se zbira cvet likovne umetnosti Evrope in sveta. V teh galerijah tudi strokovno orientirani ne najde zlahka domorodne produkcije v pregledni zvezi preteklosti s sedanostjo in teoretično poznanje umetnostne zgodovine evropskih narodov je kaj malo zadovoljeno z obiskom Pariza, Berlina, Londona, ki v njih ukaželjni išče praktične spopolnitve in poglobitve ob časovno povezanih originalih francoske, nemške ali angleške umetnosti. V Jugoslaviji je n. pr. beograjska galerija priložnostna

Pogled skozi sedem razstavnih dvoran s stropno svetlobo

zbirka internacionalne moderne, zagrebška internacionalne historične umetnosti; ljubljanska galerija pa je zbirka historične in moderne umetnosti Slovenije. Prvima dvema je potreben za izpopolnjevanje raznih skupin počasen, ali pa zelo drag sistem, da vzdrži umetnostne kvalitete svetovne paritete; Narodna galerija pa se izključuje s svojim programom iz take konkurence, ker jo vodi njen namen vedno k izhodišču: to je naša produkcija in njeno svojstvo; primerjajte, sodite, vrednotite! — Ta praktični in ekonomični organizem Narodne galerije je zvezan z razvojem naše umetnosti in je njegov naravni in enostavni rezultat. —

Lichtwark pravi: Muzeji so vedno odprti narodu in mu služijo brez razlike; so izraz demokratskega duha. Ob srednjeveških univerzah in akademijah prosvitljene dobe muzeji torej ne presegajo starosti 150 let, dasi so njih sestavine stare toliko, kolikor človeško veselje nad posestjo novih, zanimivih, lepih predmetov. Francoska revolucija je tudi osebno posest zbirk odprla za javni in

splošni užitek. Ob naglem razvoju znanosti so se vzporedno razvijali muzeji, se opredeljevali, cepili po raznih strokah in organizirali zopet v samostojnih telesih. Ljubljana ima 100 let star muzej enakega vzorca; iz njegove enote je že izšel Etnografski muzej, obrtni se pripravlja. V muzej se je stekala tudi produkcija likovne umetnosti s pomočjo daril in nakupov kot kulturno historičen dokument za dobo bivše dežele Kranjske; saj je bil ta teritorij kot križišče narodov in kultur bogat od pamtiveka tudi na umetnostno zgodovinskih spomenikih. Ali ta nabrana produkcija je bolj služila za ilustrativno pomagalo raznim namenom, katerim so bili čisti umetnostni vidiki podrejeni, kakor pa pobudi za razvoj domače umetnosti.

V drugi polovici preteklega stoletja smo že imeli domove, namenjene slovenski glasbi, književnosti, znanosti, gledališki umetnosti, narodni prosveti v Slovenski Matici, Glasbeni Matici, v gledališču, v Narodnih domovih; le likovna umetnost si še ni pridobila priznanja, da je tudi potreben atribut za narodno kulturo kljub obilnemu in vidnemu

Minister Ivan Hribar, utemeljitelj
Nar. galerije

† Ivan Franke, vodja
Mestne galerije

Dr. F. Windischer, predsednik
Nar. galerije

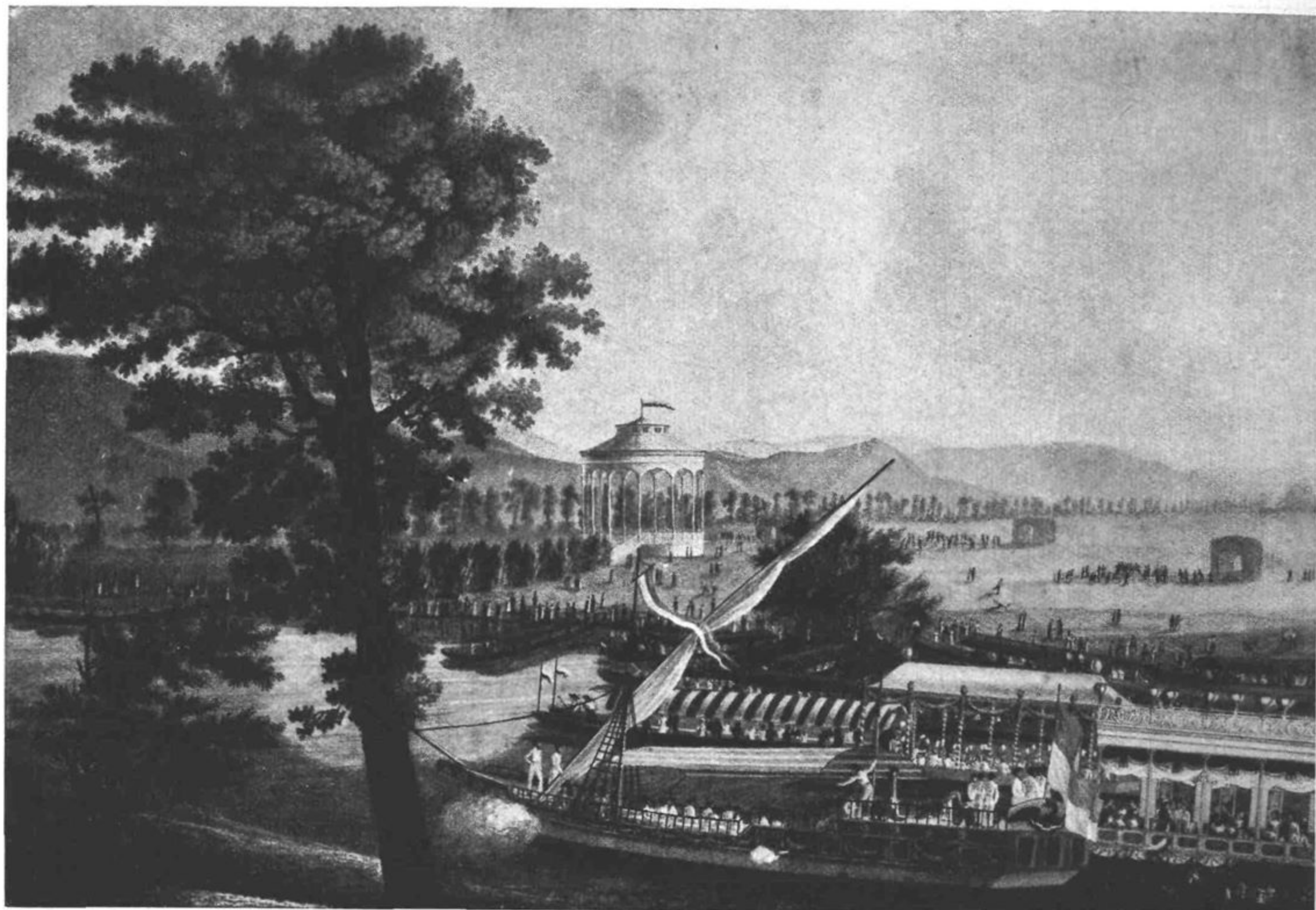
Janez Zorman, upravnik
Nar. galerije

umetnostnem inventarju in tradiciji po vsej deželi. (Mojstra slikarja, brata Šubica, sta izvršila vse svoje delo v tujini, ki ju je tudi preživljala.) — Intenzivno oblikovanje narodne vzgoje pa je vplivalo tudi na umetniški naraščaj tako, da si je utrdil ob »emigrantih« v tujini zavest kulturne enakovednosti, potrebnosti, samostojnosti in borbenosti. Prav ob prehodu preteklega stoletja v naše, leta 1900. je razburila nepoznana skupina mladih slikarjev in kiparjev Ljubljano z razstavo, ki je bila obenem javna izpoved, da se nočejo več izgubljeni v svetu, ampak snovati in delati doma. S tem je bil izpovedan program slovenske likovne umetnosti urbi et orbi in ž njim skonstruiran okvir za bodočo galerijo, brez premišljevanj o tradiciji in historiji! Smiselna, oživljena likovna produkcija je sedaj narekovala vse, kar je bilo nato storjenega v njen prid. V slikarstvu, kiparstvu, grafiki, stavbarstvu se je umikal tuji element domačemu; ljubitelji so že začeli kupovati, javne uprave tudi. Jakopič je postavil razstavni paviljon in je odprl slikarsko šolo; župan I. Hribar je mislil na pravcato galerijo in umetniško akademijo; publicistika je prešla iz uslužnosti in rodoljubja k stvarni pomoči in mlada inteligenca se je začela pripravljati za novo stroko. Klub »Sava« je prodiral doma, naraščaj mu je sekundiral v »Vesni« na Dunaju. Uspehi razstav v Londonu, Varšavi, na Dunaju, v Beogradu, v Sofiji s svojimi mednarodnimi priznanji so odpravili zadnje pomisleke. V 14 letih so se živi afirmirali doma in so obenem obudili delo svojih inventariziranih poklicnih prednikov k življenju. Leta 1916. je nanasel slučaj, da je Trgovska zbornica izpraznila prostore v mestni hiši Kresiji. Da bi jih ne zasedlo vojaštvo, je župan dr. Tavčar naročil slikarju Ivanu Franketu, naj v njih namesti umet-

niško lastnino MOL, ki je obstojala v 80% iz nakupov del domačih umetnikov od leta 1900. Še v vojnem letu 1918. pa je bilo ustanovljeno 18. 10. društvo »Narodna galerija« z namenom, da bo skrbelo za to, da se zbere historična in moderna produkcija slovenske likovne umetnosti v čim popolnejšo celoto. Društveno delovanje in uspehi so poglavje za sebe, od katerega pa moramo naznačiti s finančne plati Hribarjev stavbni fond za primerno streho, dajatve mecenov A. Vodnika, R. Kollmana, Strahlov legat, ZTOI, Kmečko hranilnico, dotacije MOL, kr. banske uprave, mnogih občin in privatnikov, da poudarimo narodno kulturni čin darovateljev in splošne simpatije za našo likovno umetnost, ki ji je danes v Narodni galeriji dana vsa možnost reprezentance in razvoja.

Narodna galerija je po materialu sinteza izbranih del iz posesti mestne občine ljubljanske, kr. banske uprave dravske banovine, Narodnega muzeja ljubljanskega, škofijskega muzeja, Spomeniškega urada, društva Narodne galerije in posojil privatnikov. Najstarejši eksponat je iz začetka 14. stoletja v gotski skupini, ki ji sledi preko skromne renesančne močna baročna skupina za 17. in 18. stoletje, tej klasicistična in romantična, ki naveže na realizem in sloge moderne umetnosti.

Narodna galerija je v tem zaokroženem konceptu narodno-kulturna dragocenost, ki potrebuje sredstev za eksistenco; z njo obenem pa tudi umetniki, da se ne bodo ponovila v naših analih popisana zapostavljanja duhovnih tvorcev, s katerih delom že danes branimo smisel svojega življenja. Zato naj bo v Slovincih in njih javnih upravah živa skrb za gmotne potrebe likovne umetnosti in umetnikov z geslom: mrtve branimo, žive hranimo.

Slavnost na Ljubljanci v Mesnem logu. (Po sliki iz Muzejskega arhiva v Ljubljani)

MOMENTI V RAZVOJU LJUBLJANE OD L. 1787.—1821.

J O S. W E S T E R

Predočimo si načrt Ljubljane iz l. 1745., objavljen v znani monografiji Ivana Vrhovca »Die wohllöbl. landesfürstl. Hauptstadt Laibach« (1886). Takrat je mesto Ljubljano še obdajalo prilično visoko zidovje. Seveda je bila tedanja stara Ljubljana le jedro sedanjega mesta. Obzidje je imelo šestero utrjenih vrat, ki se je skoz nje vršilo vse občevanje z okolico in deželo. To so bila: Karlovška ali Pisana vrata (na stiku sed. Ulice sv. Florijana in Karlovške ceste), Vodna vrata (pri Ljubljanci na Žabjeku), Križanska vrata (na Napoleonovem trgu), Vicedomska vrata (pred univerzo), Špitalska vrata (ob vhodu v Stritarjevo ulico) in Frančiškanska ali Poljanska vrata (na stiku Vodnikovega in Krekovega trga). Od tu se je mestni zid vlekel po severni rebri na

Grad, od grajskega poslopja do meščanske bastije (»Šanc«) in dalje nizdol do Pisanih vrat.

Naselbine zunaj mestnega zidovja so imele povsem vaški značaj: Poljane, zgornje in spodnje, Šentpetersko predmestje (»Forštat«) s Kravjo dolino (sedaj Vidovdanska cesta) in Blatno vasjo (Kolodvorska ulica), Kapucinsko predmestje s samostani avguštinskim (sed. frančiškanski), kapucinskim (na j. vz. koncu sed. Zvezde), nunskim, klarisinjskim (na prostoru Ljubljanske kreditne banke) in s samostanom diskalceatov ali bosih avguštincev (na Ajdovščini); dalje Gradišče z obširnimi zemljiščem nemškega viteškega reda, t. zv. Römergrund ali Mirje na prostoru rimske Emone, in naposled predmestne vasi Krakovo, Trnovo in Kurja vas. Glavna prometna proga v

Bivši frančiškanski samostan z mestnim obzidjem. V ospredju cerkev diskalceatov na Ajdovščini

mestu je držala od Karlovških do Poljanskih, odn. do Špitalskih vrat, stržen vsemu prometu sta bila Stari in Veliki (sed. Mestni) trg. Važna prometna žila je bila tudi Ljubljana, dasi še brez urejenega obrežja; edino Breg je bil prirejen za pristanišče in prekladališče blaga, ki se je dovažalo in odvažalo po reki do Vrhnike.¹ Mestni del na levem bregu z Novim trgom kot osredkom je bila plemiška četrt s palačami kranjskih aristokratov. Preko Ljubljane so držali trije leseni mostovi: Čevljarski (sed. Hrdeckega) most, Špitalski (sed. Trimostje) in Šentpeterski most. Ulice še niso bile potlakane, le ob nekaterih hišah so bili ozki hodniki, ki so jih morali hišni lastniki sami vzdrževati in čistiti.

Mestno obzidje, ki je imelo v časih turške nevarnosti svoj brambni pomen, se je v teku 18. stl. jako zanemarilo, tako da so bila mestna vrata, stolpi, bastijoni in jarki proti koncu stoletja že v razpadu. Ker je minila nevarnost turških roparskih napadov, zlasti pa ker je artiljerijska

tehnika toliko napredovala, da tako zidovje ne bi več moglo kljubovati obstreljevanju, je okrožna oblast (kresija) l. 1787. mestni občini ukazala, da naj zidovje podre, da bi lahko mesto tembolj olepšali. (Gl. Vrhovec, Topografski opis Ljubljane, Letop. Slov. Mat. 1885.) Sploh pa je bil proračunski znesek za vzdrževanje obzidja tako malenkosten (77 gl.), da se z njim ni dalo nič trajno popraviti. Porušili so zidovje, z ruševino pa so zasipali globoke jarke ob zidovju, dokaj materiala so porabili za gradnjo zidu ob novem razširjenem pokopališču pri Sv. Krištofu. Porušili so tudi utrjena mestna vrata, ki so bila dotlej stalna ovira za okretnejši promet.

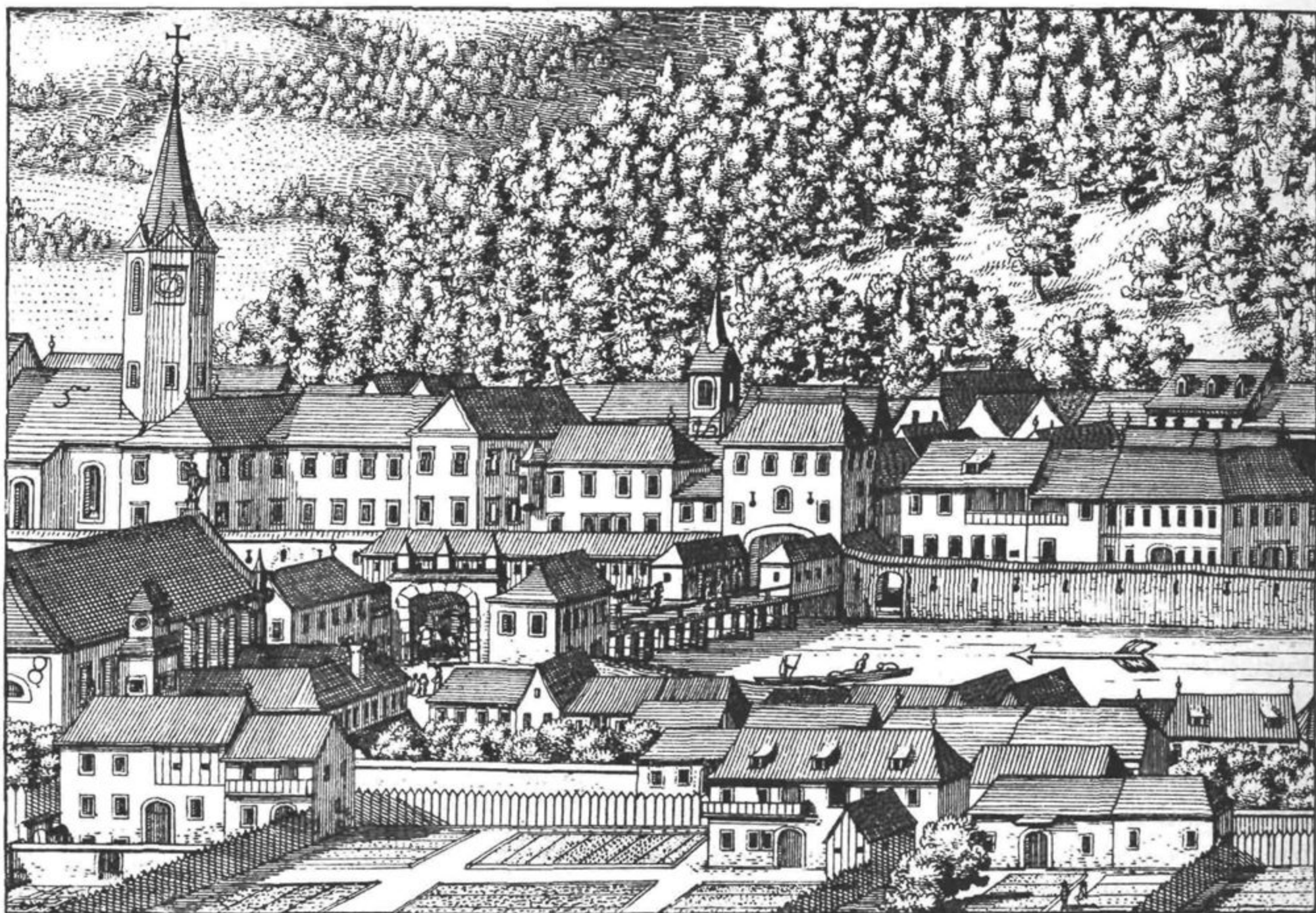
Ljubljana je z odpravo trdnjavskega zidovja postala odprto mesto: odpadel ji je tesni oklep, začela je svobodneje dihati. Edino Grad je še ohranil trdnjavski značaj. Kot artiljerijska postojanka se je uveljavljala v dobi francoskih vojnih operacij. Zlasti je trpel v septembru l. 1813., ko se je na njem branila zadnja francoska posadka, dokler se ni po petdnevem obstreljevanju dne 5. oktobra vdala ter položila orožja. Štela je le še 213 mož. Francozi so bili poleg velike zaloge streliva pustili na Gradu 23 topov in okoli 1000 pušk. (Laib. Zeitg., 1813, 19. okt.)

¹ Ljubljanci so radi prirejali po njej zabavne družabne vožnje v ladjah in čolnih. (Gl. Vrhovec, Čolnarji na Ljubljani, Zab. knj. Mat. Sl. IX, 1895; Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani, str. 58—60.)

Dejniška tiskarna, d. d. v Ljubljani.

STARA LJUBLJANA OKOLI L. 1850. (Pogled na sedanji Marijin trg)

Špitalska vrata
s špitalskim
mostom, levo
stolnica

Francoska okupacija je trajala prekratko dobo (1809—1813), da bi bili nje upravniki mogli izvršiti obsežnejše melioracije v mestu. Za francoske uprave so zasadili (1812) ob Ljubljani za semeniščem in licejem orehov drevored, t. zv. Šolski ali Škofijski drevored; takrat tudi je vrtnar Riedl nasadil za škofijo lepotičen vrt z domačimi in inozemskimi rastlinami. Tudi postanek botaničnega vrta v kotu med Dolenjsko in Ižansko cesto sega v to dobo, ko je maršal Marmont tedanjemu gimnazijskemu prefektu Francu Hladniku, slovečemu botaniku, odkazal ta prostor, da je na njem zasnoval »vrt domače flore«. V Zg. Šiški pa sta bili za časa Francozov javni zabavišči: Napoleonov vrt in Pariški dvor.

Ker Ljubljančani razen Zoisovega drevoreda na Grabnu niso imeli javnih šetališč, se je francoska uprava namenila urediti obširnejše izprehajališče v bližini mesta. Inženjer Blanchard je bil napravil načrt za drevored pod Tivolijem. Francozi so odšli, dobro zasnovani načrt pa je odobril in izvedel avstrijski guverner Ilirskih dežel grof Lattermann. Nasadili so tri drevorede jagnedi in akacij: za vojaškim oskrbovališčem v ravni smeri do Podturna (Tivoljskega gradu) in ob sedanji Gosposvetski cesti do Cekinovega gradu (podo-

mačeno ime po lastniku gradu grofu Szegöny-ju); tretja prečna proga pa je vezala oba glavna drevoreda, kakor še dandanes. (Prim. Vrhovec, Iz domače zgodovine, Lj. Zv. 1894.)

Po reokupaciji je pripadla avstrijski upravi moralna dolžnost, da nujno popravi vso škodo, ki so jo bile vojne operacije povzročile, in da dovrši dela, ki so jih bili Francozi zasnovali. Saj je bil cesar Franc I. ilirski poklonitveni deputaciji na Dunaju slovesno izjavil, da bo posvetil posebno skrb ilirskim deželam, češ, da so za tuje okupacije največ trpele. Istotako je cesarski komisar grof Saurau vdanostnemu odposlanstvu ljubljanskega meščanstva na cesarjev god dne 4. oktobra 1814 zagotovil posebno naklonjenost cesarske vlade. Da ne bi ostalo samo pri lepih besedah, je državna uprava morala vsaj za Ljubljano nekaj storiti. Seveda je glavni delež pri obnovitvi Ljubljane pripadel mestni upravi in meščanstvu samemu, kakor posnemamo iz podatkov v Ill. Bl., 1820, št. 41 in 42, v članku »Laibachs Verschönerungen«, ki ga je spisal zgodovinar Franc Ks. Richter, profesor na ljubljanski gimnaziji.

Richter omenja hvalo tujcev in domačinov, da se je Ljubljana v zadnjem desetletju (t. j. od 1810 dalje) glede udobnosti in prijazne vnanjosti

Breg, ljubljansko pristanišče

jako ugodno izpremenila ter da je pridobila več koristnih ustanov. Deželna vlada da si prizadeva, da bi napravila glavno mesto severne Ilirije za dostojno središče te pokrajine; da se ne boji nobene žrtve, nobena ovira da ji ni prevelika; v istem smislu da dela tudi mestna občina, po njenem vzoru pa da se ravnajo tudi poedinci, kolikor morejo.

Na Gradu so dali že l. 1813. porušiti zidovje od grajskega poslopja po hrbtu tja do t. zv. meščanske bastije. Grad sam so preuredili za vzorno kaznilnico, ki se je po varnosti, svetlosti, prostornosti in snažnosti odlikovala med ostalimi takimi zavodi v državi. Na zunaj ni bilo več »melanholične sivine« zidovja, ker so vso zgradbo na novo ometali — pač ker so jo kazili sledovi topovskega obstreljevanja — in pobelili, da se je nudil mikaven pogled gradu »milje daleč«. Prostor na vzh. strani, kjer je sedaj grajski drevored, so izravnali, tako da je imel gledalec lep užitek ob razgledu proti jugu na Barje, in na sev.-vzh. ravnino do Savinjskih Alp. Napravili in deloma v skale vsekali so novo pot v ravni smeri, menda sedanjo Osojno pot, nekaj praznega prostora pa so nadelali v vrtiče. Dalje je dal erar popraviti šentpetersko vojašnico, nekdanj pritličen vojaški lazaret. Čez Gruberjev prekop na Spodnjih Poljanah pa so zgradili nov most, tako da so dobili Ljubljancani zložnejši dohod k Božjemu grobu, ki jim je bil priljubljen romarski in obenem izletni kraj.

Richter nadalje omenja, kako slabo je bila dotlej Ljubljana oskrbljena z javnimi nasadi, izprehajališči, cestnim tlakom in kanalizacijo. Baron Žiga Zois je bil dal konec 18. stl. ob svoji palači na Grabenski strani zasuti mestni jarek in zasaditi drevored, t. zv. Zoisov drevored, ki ga je

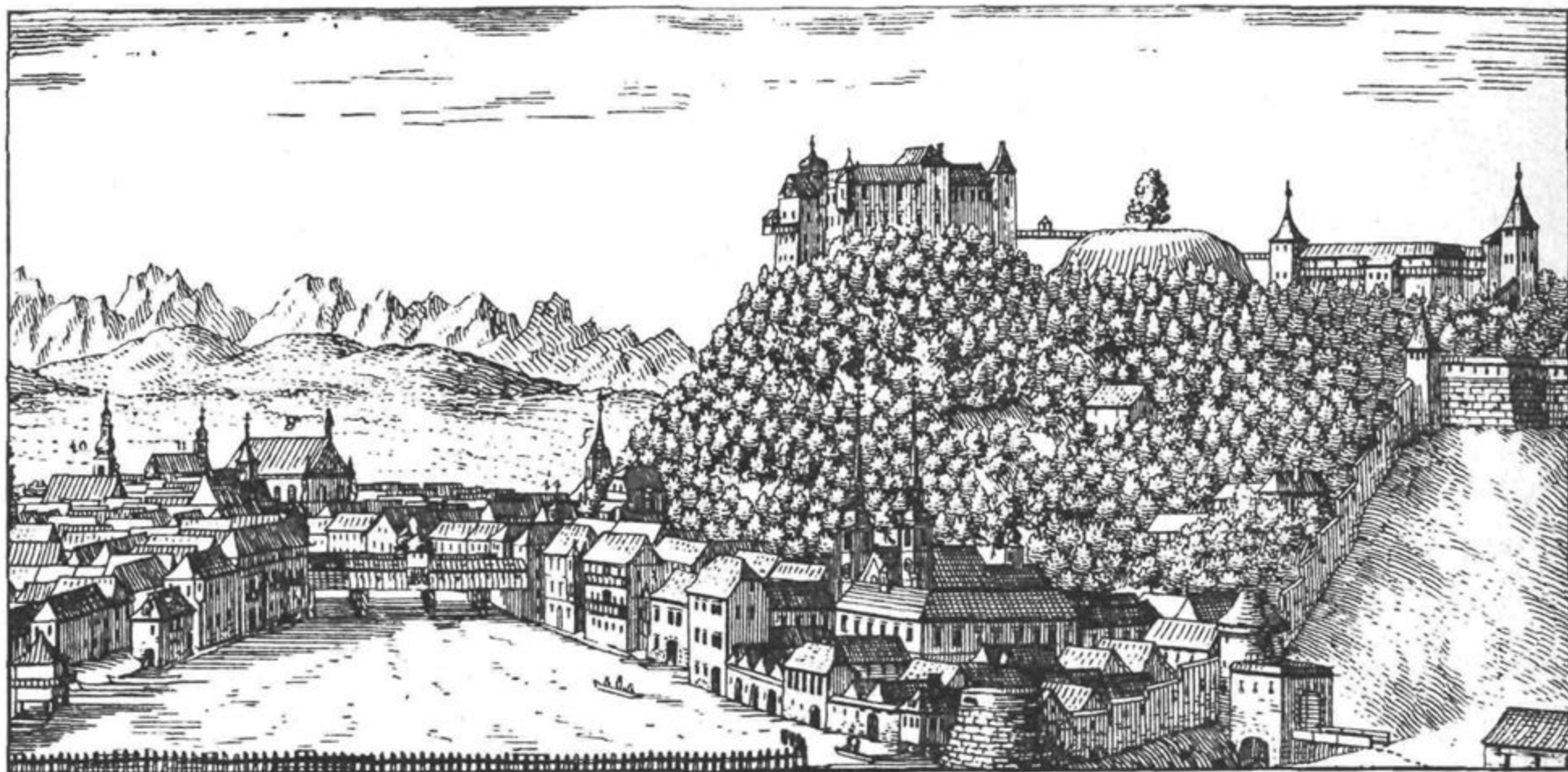
smelo občinstvo posečati. Drugih šetališč razen v grajskem gozdu in na Prulah Ljubljana ni imela. (Prim. Radics, O šetališčih mesta ljubljanskega, Lj. Zv., 1886). Šele l. 1815. so zasadili močvirni in slabo hodni svet pod Tivolijem s prej omenjenim Lattermannovim drevoredom, večjidel na stroške meščanov, kar je stalo 3088 gld. in 53 kr. Isto leto so s prostovoljnimi prispevki meščanov popravili tudi grajski stolp z uro.

Vabljivi Mestni log je bil radi močvirnih tal neugoden za izprehodne vožnje, kakršne so bile v boljši družbi običajne. Zato je dalo mesto v l. 1816. in 1818. zgraditi tjakaj dve trdni novi cesti z odvodnimi jarki ob straneh. Bržčas sta to sed. Cesta dveh cesarjev in Cesta v Mestni log. V imenu prve se hrani spomin na cesarja Franca in carja Aleksandra, ki sta za vladarskega kongresa l. 1821. rada posečala Mestni log kot dobro lovišče. Na zap. koncu te ceste še stoji zidani paviljonček kot zadnji vidni pomnik izza kongresnega leta.

Leta 1816. je mestna občina dala izravnati t. zv. Jarmarski trg (Jahrmarktsplatz, sed. Krekov trg), ko so za razširitev prostora na mestu zasutega jarka ob nekdanji frančiškanski cerkvi dokupili še dva vrta. »Tako je ta mestni kraj pridobil na prostoru in prijaznosti«, pripominja kronist. V kotu tega trga na znožju Grada so l. 1819. zgradili mestno ledenico, ki je še nedavno (do l. 1928.) služila svojemu namenu. Tudi so izboljšali dovoz na strelišče (v Streliški ulici), kjer so se običajno vršile večje družabne prireditve, zlasti plesi in maškarade, podobno kakor v redutni dvorani na Starem trgu.

Podzemske kanalizacije Ljubljana dotlej ni še imela. Šele l. 1816. so pričeli z gradnjo kanalov in s pretlakovanjem cest. Najprej so potlakali Vé-

Pogled na Ljubljano z juga; desno Grad z utrdбами (šancami) spredaj Ljubljanica z »grabljami«, na Vodna in Pisana vrata, na levi Breg, v ozadju Savinjske Alpe

liki trg in Špitalsko ulico kot mestno osredje, nato Mesarsko ulico (Metzgergasse) za Škofijo, okolico Čevljarskega mostu, Nemško (sed. Križevniško) in Židovsko ulico. Za tlak so rabili okroglo kamenje savskega produ, t. zv. mačje glave. Za hodnike ob hišah so morali hišni lastniki sami skrbeti. Kvadratni seženj takega tlaka iz kamenitih plošč je stal 12 gld. Zid za vojaškim oskrbovališčem (nekd. klarisinjskim samostanom) so umaknili nekoliko nazaj, tako da se je odtod odpiral prost pogled na novi Lattermannov drevored tja do Podturna. V tej preuredbi tiči pričetek estetsko učinkovite olepšave, ki se je po Plečnikovi zamisli završila z modernim prospektom l. 1932.

L. 1817. se je nadaljevalo tlakovanje na Bregu in v Salendrovi ulici. Istega leta so podrli kapucinski samostan, ki je za francoske okupacije služil vojaškim namenom. Občina je za razširitev Kapucinskega (sed. Kongresnega) trga odkupila ves samostanski svet. Veliko kotanjo, t. zv. Babjo dolino (Weiberthal), ob vicedomskem vrtu so zasuli in izravnali (sev. konec Vegove ulice) ter napravili zidan jarek doli do Ljubljanice. Kapucinski vrt so za vladarski kongres preuredili v poljano, na kateri so se vršile vojaške parade. Da po končanem kongresu ta prostor ni ostal prazen in neizrabljen, so zasadili na njem park. Tako se je osnovala sedanja Zvezda. (O postanku Zvezde gl. Vrhovčev članek »Iz domače zgodovine«, Lj. Zv., 1886, 272.)

L. 1818. je mestna občina dala potlakati ves Stari trg do redutnega poslopja (sed. mestna dekliška šola). »Če si predočimo«, piše kronist Richter, »v kakem stanju je bil prej tlak tega

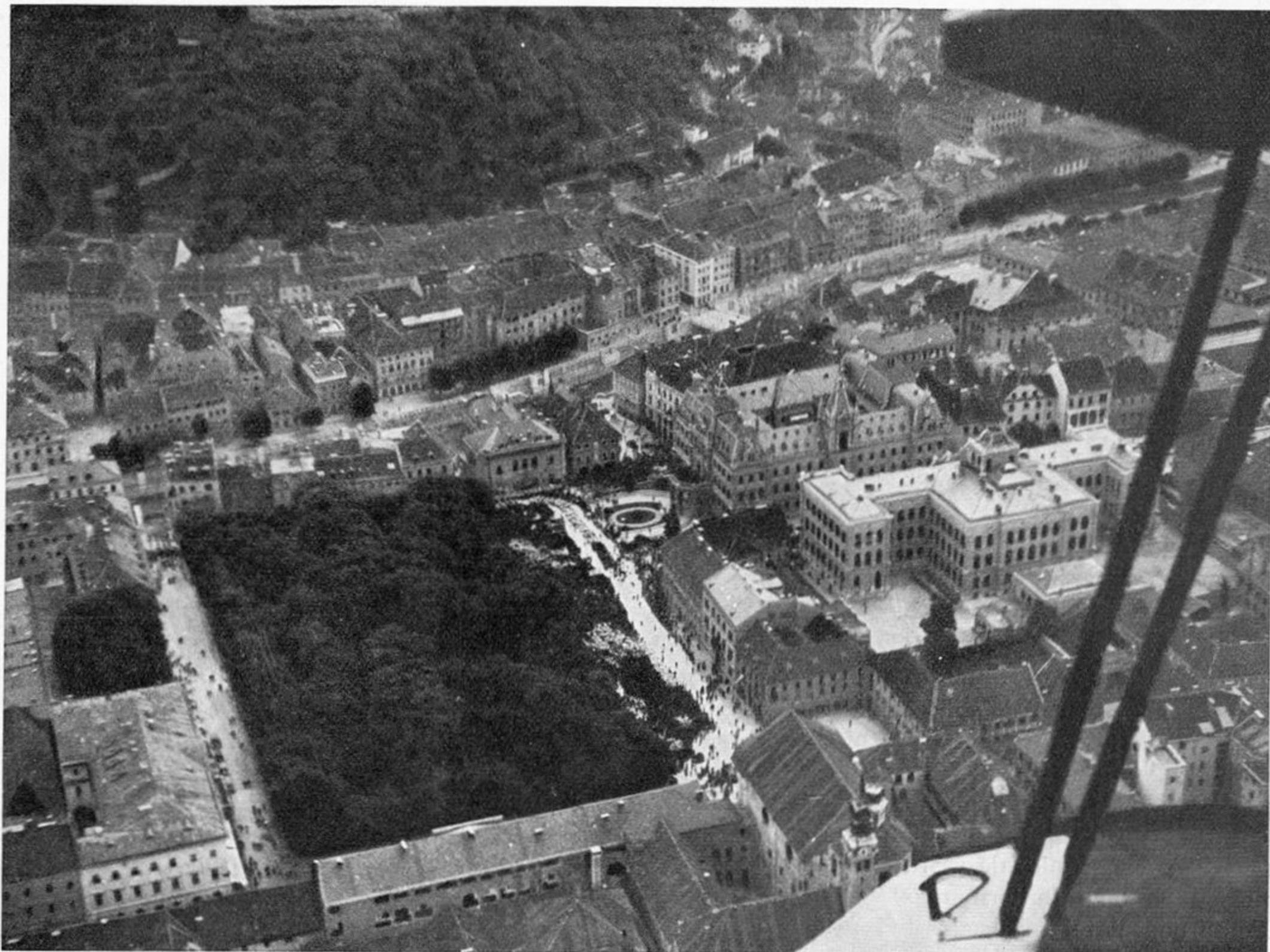
mestnega dela, imamo pač dovolj vzroka, da si na tej uravnani in na obeh straneh s pločniki opremljeni cesti čestitamo.«

Največ pa je storila občina za izboljšanje javnih naprav l. 1819. Potlakali so vso ulico sv. Florjana, Stolni trg (Domstiftsgasse) in Nunsko (Šelenburgovo) ulico; uredili so glavni odtočni kanal po Slonovi (Prešernovi) ulici in Marijinem trgu. To gradnjo označuje Richter kot »jako narporno delo«. Zgradili so tudi nov most iz hrastovine (nekd. Mesarski most), ki je vezal Šentpetersko predmestje s Šolskim trgom. Tako je imela sedaj Ljubljana preko Ljubljanice štiri mostove, če jim prištejemo tudi predmestnega na Poljanah. Za vsa omenjena melioracijska dela je mesto v l. 1814. do 1819. po Richterjevem podatku potrošilo 40.866 gld. in 58 kr. Zgradili so tudi več novih hiš, starim pa dali novo lice.

Po uradnem »glavnem izkazu« Ljubljanskega gubernija za l. 1817. je štela Ljubljana v mestu samem 4379, v predmestjih 5506 duš, skupaj 9885 prebivalcev, torej manj kakor l. 1788., ko je imelo mesto s predmestji 10.047 prebivalcev. (Gl. Vrhovec, Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, str. 280.)

Richterjeve beležke, ki smo jih v prednjem menda prvič objavili ter oteli pozabljenosti, nudijo sicer le splošen pregled gradbene delavnosti v prvi šestletki reokupacije, vendar zadostno osvetljujejo resno voljo tedanje mestne uprave, da bi po premišljenem načrtu dvignila Ljubljano na višjo stopnjo mestne kulture. Podrobnosti tega smotrnega dela hranijo pač še ne docela izčrpane listine mestnega arhiva.

Sl. 1. Aeroslika s pogledom na Kongresni trg in staro mesto od severozapada v smeri proti Florijanski ulici

LJUBLJANA IZ AEROPLANA

KONSERVATOR DR. FRANCÈ STELÈ

FOTOGRAFIJE IZ LETALA: IVAN NOČ

Z razvojem zrakoplovstva doživlja človek novo, doslej komaj sluteno obzorje razgleda čez svet. Celo XIX. stoletje nas je po razvoju visoke gorske turisticke pripravljalo na to novo razmerje do matere zemlje. Naše oko se je polagoma navadilo na daljne razglede in umetniki, kakor naš Marko Pernhart, so se potrudili, da v svojih slikah, predstavljajočih popolne panorame z najvišjih gorskih vrhov, ohranijo spomin na opajajoči vtis tega novega doživetja. To pa, kar doživlja naš čas, odkar se je človek z zrakoplovom dvignil v ogromne

višine nad zemljo in se pričel po njih svobodno gibati, pomenja najvišje stopnjevanje užitka pogleda do neskončnih obzorij in odpira domišljiji in znanju čisto nova pota. Znanost se je že bogato okoristila s tem novim sredstvom, posebno odkar se mu je prilagodila tehnika fotografiranja. Raziskovanje doslej nedostopnih pokrajin je vsestransko napredovalo, geografija in arheologija pa sta našli v aerofotografiji enega najvažnejših pripomočkov. Posebno važna je aerofotografija za študij tipov in razvoja selišč, ker bisteno do-

polnjuje podatke florisov, pogosto pa jih sploh lahko popolnoma nadomesti, ker je slika, ki jo daje, mnogo nazornejša in konkretnjša od shematičnega florisa. Za napredek znanosti o naših seliščih, posebno pa za ugotovitev njih tipov in za spoznanje njih zgodovinskega razvoja bi bilo želeli, da dobimo čimprej aeroslike vseh naših mest in važnejših krajev, naših samostanov, gradov in važnejših razvalin.

Pomen aeroslike pa ni samo v tem, da nam bogati čisto materialno znanje o naših krajih, ampak ga vidimo posebno tudi v tem, da odpira pot novemu nazoru o lepotah naše zemlje in njenih krajev. Tako se množi in razvija po tem potu tudi naše lepotno znanje in pričakujemo celo, da bo prav aeroslika postala v bodočnosti važen korektiv v lepotnem razvoju naših krajev. Nedvomno je namreč, da bo moral arhitekt, kakor hitro se bo zavedel važnosti pogleda iz zraka — in v bodočnosti bo to gotovo samo po sebi umevno — računati pri svojih načrtih tudi s kritiko gledalca od zgoraj in bo začel tudi pogled iz zraka

smotrno oblikovati. Deloma se sodobni stavbarji mest in selišč tega že danes zavedajo. Pa tudi po tem moramo pričakovati ugodnih posledic obvladanja pogleda od zgoraj, da nam ta odkriva mnogo bolj ko vsak dosedanji občutne pomanjkljivosti v stavbnem sestavu mest in tako navaja k temu, da jih popravimo.

Gradivo, ki je doslej na razpolago za spoznanje Ljubljane iz zraka, je zaenkrat še zelo nepopolno, vseeno pa nam že sedaj omogoča več važnih spoznanj. V prvi vrsti bi želeli dobiti kmalu Ljubljano iz tolike višine, da bi slika objela ves njen geografski položaj in vso njeno sliko. Ta bi nam bolj kakor mestni floris odkrila zemljepisno logiko njenega položaja, njeno zakoreninjenost v zemljišču, na katerem stoji. Nazornost te zakoreninjenosti v terenu bi bila velik pripomoček za spoznanje bistva Ljubljane kot selišča, saj tiči prav tu eden osnovnih činiteljev tiste neuničljive posebnosti mestnega lica Ljubljane, ki jo dviga izmed mnogih na prav posebno trdoživo stališče. Drugo, kar bi nam ta slika odkrila mnogo nazor-

Sl. 2. Pogled iz aeroplana na Ljubljano s severozapadne strani

neje kakor shematični talni načrt, bi bila nazornost o njeni rasti iz prvotnega jedra, okrog katerega se vrstijo posamezne stopnje njene rasti podobno letnicam drevesnega debla. Odkrila bi nam dalje nazorneje kakor vsaka druga vse druge geografske, zgodovinske in prometne činitelje, ki so sodelovali pri postanku sedanje oblike Ljubljane kot mesta. Med temi bi se odkrila nazorneje kakor po talnem načrtu n. pr. vloga rimske preteklosti v sedanji Ljubljani v Gradišču in na Mirju. Vloga glavnega kolodvora in šetališč med Šiško in Rožnikom, vloga glavnih cestnih zvez na vse strani dežele, vloga Barja in hribovja, vse bi z enim pogledom objeto spregovorilo svojo pojasnjujočo besedo. Poleg celotne slike bi potrebovali podrobne slike vseh glavnih sestavin sedanjega mesta, posebej staro jedro z Gradom, posebej barjansko stran, posebej Krakovo in Trnovo, posebej Gradišče, posebej severozapadni del mesta do Tivolija, posebej severni del, posebej šentpetrski in vodmatski del mesta, posebej Moste, svetokrižki okraj, Šiško, Rožno dolino z Igom in ves kompleks Mestnega loga. Postanek, razvoj in zgodovinski in kulturni sestav sedanje Ljubljane bi šele po tem gradivu postal resnično last našega nazornega spoznanja.

Toda tudi doslej zbrano gradivo nam omogoča že prav zanimiva opazovanja. Izbral sem vrsto

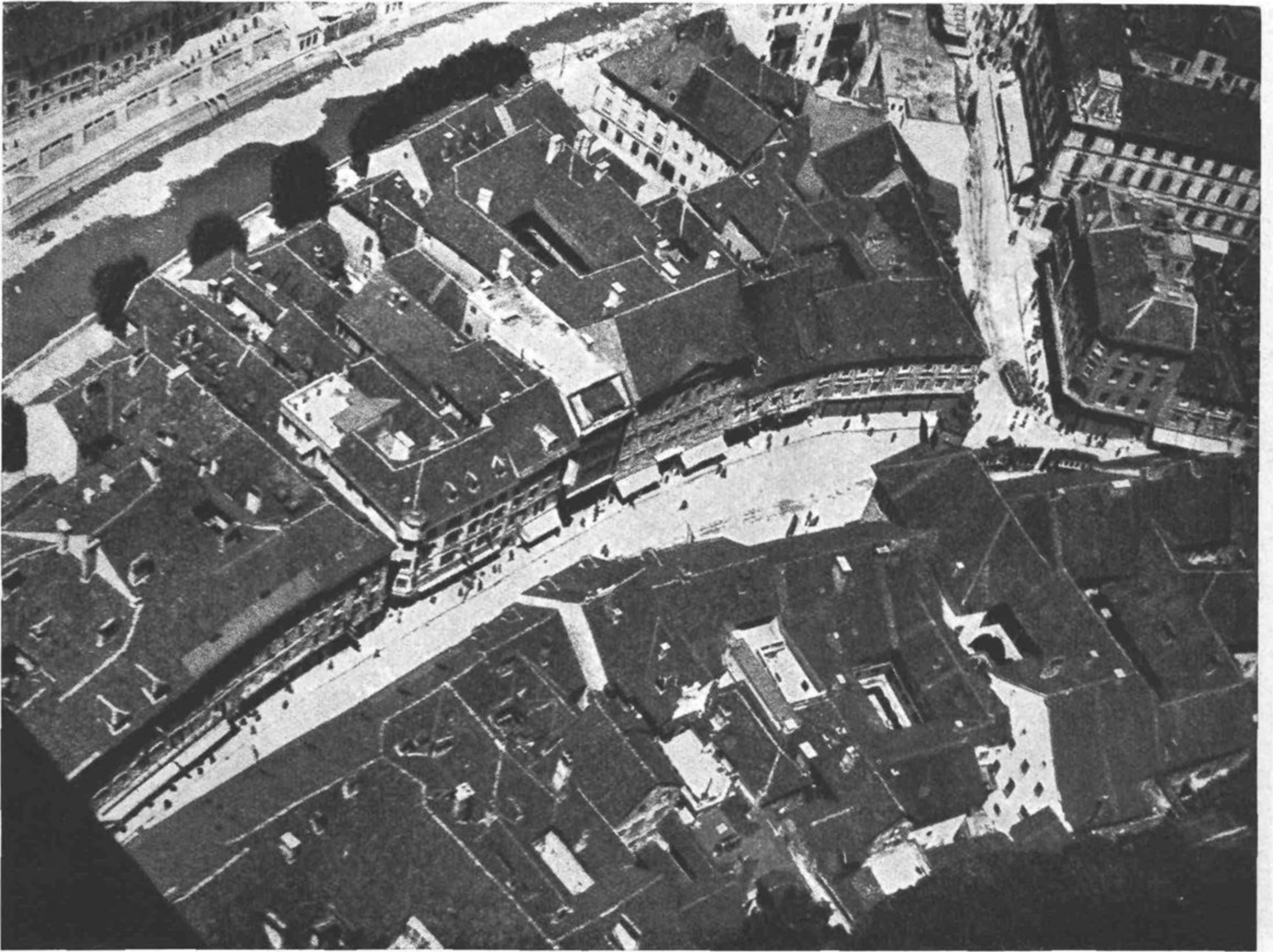
Sl. 3. Grad iz okoli l. 1660.

slik, da ljubitelje Ljubljane opozorim vsaj na nekaj momentov.

Že večkrat smo poudarjali trdoživost ljubljanskega mestnega lica. Kmalu bo tisoč let, odkar se okrog jedra pod Gradom množi število hiš, ulic in trgov, a v bistvu ostaja slika vedno ista: V središču podobe je grič z gradom in kakor da se zatekajo človeška bivališča k njemu v zaščito, se njih množina k njegovemu podnožju vedno bolj gosti in drobi. Vtisa tega zatekanja h Gradu prav nič ne moti vedno širši venec zazidanega ozemlja, ki lega okrog Gradu v podobi vedno širšega in vedno bolj zaokroženega polumeseca. Gostota starih hiš pod Gradom je toliko, da ji vedno večja gostota novih na zapadni severni strani ne more do živega in se redčenje proti zunanemu obodu vrši logično postopoma. Sorazmerna ogromnost novih blokov in posameznih stavb v primeri s stari tudi pri najgostejši zazidavi sploh onemogoča tisto gostoto, ki vlada v nekdanjem, v trdni okvir mestnega ozidja stisnjenem starem mestu. Zato tudi ob navidez grozečem naraščanju zunanjih »letnic« posebej na severozapadu mesta še vedno trdim, da je tradicionalna slika Ljubljane nerazrušljiva. Saj so že doslej potresne in požarne katastrofe večkrat uničile vse prvotne objekte z gradom kot stavbo vred in so vse važnejše stavbe že pogosto temeljito menjale svojo zunanjo podobo. Kljub temu pa lahko primerjate našo sliko celote Ljubljane od severozapada s sliko iz katerekoli preteklosti, pa boste tudi v morju hiš sedanjosti še vedno spoznali vse bistvene elemente preteklih slik. Opozarjam samo na sliko v Valvasorjevi Slavi Kranjske XI. knj. med stranmi 666 in 667 in na našo aerosliko, ki kaže pogled na Kongresni trg in staro mesto od severozapada v smeri na Grad in Florijansko ulico (sl. 1). Del starega mesta, ki ga vidimo tu, je po značilnem, nekdanj z ozidji markiranem zunanjem obodu in splošni podobi pa tudi mnogih podrobnostih (n. pr. značilno v breg v loku se vzpenjajoča Florijanska ulica na desni strani) na obeh slikah bistveno enak.

Slika 2, ki nam kaže celoto Ljubljane v ožjem smislu od severozapadne strani, se v svojem jedru kljub množini neorganizirano razpostavljenih stavb v ospredju sklada z vsemi slikami Ljubljane iz preteklosti od prve patra Clobuciaricha na zač. XVII. stol.¹ preko one iz Valvasorjeve za-

¹ Primerjaj Fr. Stelè, Valvasorjeva Ljubljana, posebni odtis iz Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo IX., stran 1.

Sl. 4. Pogled iz aeroplana na Mestni trg od juga v smeri Stritarjeve ulice

puščine iz okr. 1660, in preko Valvasorjeve iz osemdesetih let XVII. stol. ter preko mnogih iz XVIII. stol. do Sternenove in Vavpotičeve Ljubljane iz najnovejše dobe. Prav posebno poučna pa se nam v tem oziru zdi slika jedra sedanjega mesta posneta iz iste smeri tako, da objema skupno s starim mestom z gradom tudi nove bloke z nebotičnikom (gl. sl. na prilogi). Prejšnja in ta slika nam kažeta, kako samozavestno se uveljavlja sodobnost v našem mestu. Mnogo svarilnih glasov se je dvignilo, ko so začeli zidati te, tradicionalnemu ljubljanskemu merilu tuje stavbe; izražali so bojazen, da bo vloga gradu ubita, da bo razbita harmonija dosedanje Ljubljane. Res je sicer, da se ti bloki, posebno pa nebotičnik v celotni podobi mesta nekam brezobzirno uveljavljajo, res je tudi, da se nebotičnik v nekaterih, posebno bližnjih pogledih nekam izzivalno stavi v konkurenco z

Gradom, gotovo pa je, če gledamo celoto in ne samo posameznosti, da novi blok v tej oddaljenosti od starega jedra mesta in Gradu ne more porušiti tradicionalne slike mesta in bo ta živela, dokler bo ostalo jedro mesta pod Gradom in dokler bo Grad nad njim kraljeval. Zaenkrat smo dobili pač novo razgledno točko, ki bi konkurirala gradu, če bi njena neposredna bližina ne bila tako malo mikavna kakor je doslej in bi pogled z Gradu še vedno po svoji lepoti daleč ne nadkriljeval novega. Nadomestilo za ta razgled na nebotičniku zadostuje sicer za naglo orientacijo o Ljubljani in njeni okolici, še dolgo pa ne bo zadostoval z lepote strani. Za spoznanje Ljubljane pa smo s tem vseeno pridobili novo gledišče, ki bistveno dopolnjuje ono na Gradu.

Najbolj mikavna je z lepote strani aeroslika stare Ljubljane z Gradom. Posebno pogled na

Sl. 5. Pogled iz letala od zapada na Aleksandrovo cesto, Dukićev blok in nebotičnik

Grad je poučen vzporedno s sliko Gradu z iste smeri na sliki iz l. okrog 1660. v Valvasorjevi zapuščini v Zagrebu (prim. sl. na prilogi in sl. 3). Kljub temu, da se je na Gradu v skoraj 300 letih od starejše slike marsikaj izpremenilo, da so bile pred 100 leti odstranjene vse utrdbe razen gradu samega, da je odpadel za sliko gradu tako značilni stolp piskačev na robu hriba nad Trančo in da je bil v gradu sezidan cel nov trakt in dozidan sedanji razgledni stolp, je na prvi pogled slika še popolnoma ista in se v obliki vrha hriba in okolice gradu še prav jasno slede tako stolp piskačev, kakor okrogli griček z lipo, meščanska bastija in vse trdnjavsko obzidje.

Za spoznanje značaja starega in novega mesta so pa posebno poučni pogledi na staro in novo mesto od zgoraj. Primerjajte n. pr. pogled z aeroplana na Mestni trg (sl. 4) in oni na Aleksandrovo cesto, Dukićev blok, nebotičnik in dele mesta se-

verno od frančiškanov (sl. 5). Razlika med obema pogledoma je porazna. Kljub očitnemu stremljenju po čim pravilnejšem redu (uveljavlja se pravokotna delitev!) bi komaj mogli trditi, da nas pogled na Aleksandrovo cesto in okolico lepotno zadovoljuje; ne zadovoljuje nas niti tam, kjer imamo med Aleksandrovo in Knafljevo ulico čisto dosledno in enakomerno zazidane bloke. Slika se pred nami razblinja v nebroj podrobnosti, nikjer ni nobene vodilne skupine in celo veliki blok z nebotičnikom in sosednim Dukićevim ne more vzdržati svojega gmotno gotovo prevladujočega značaja.

Nasproti temu pa je pogled na Mestni trg in obdajajoče ga stavbe zgovoren dokaz velike lepotne izraznosti, ki odlikuje stare dele mesta pred novimi tudi pri pogledu od znotraj. To staro mesto ni bilo zaokrožena celota samo za navadni pogled, kjer se zaokroženost in enotnost ni izražala samo

Aerofoto I. Noč

Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani

LJUBLJANA IZ AEROPLANA: POGLED NA NEBOTIČNIK IN GRAD

Sl. 6. Pogled iz letala z južne strani na Grad v smeri proti kolodvoru

v trdnem obodu obzidja, ampak tudi v izgradbi ulic in trgov — pogled iz aeroplana nam dokazuje, da je ista občudovanja vredna zaokroženost in popolnost obvladala tudi sliko od zgoraj.

Še bolj poučen je pogled tam, kjer je slika objela prehod iz starega mesta v nove dele. Na sliki pogleda od južne strani na grad, Stritarjevo ulico, vidimo na levi spodaj del starega mesta ob Mestnem trgu s skupino ob stolnici, ki kaže značaj opisanega notranje utemeljenega lepotnega reda, ki se pa zamaje že konec Stritarjeve ulice. Harmonično skupino sicer stavbinsko malopomembnih stavb opazimo dalje med Šentpetsko ulico in Ljubljaničo, vseokrog pa kljub očitno hotenemu redu ne najdemo sledov tega notranjega estetsko plodovitega reda (sl. 6).

Veliko lepoto pogleda iz zraka na staro mesto pa nam kaže posebno slika od severa proti gradu, ki objema vse staro mesto od Stritarjeve ulice do

začetka Florijanske ulice (sl. 7). Nepopisno živahno, igračkasto mikavno, tiho življenje streh stare Ljubljane se tu v polni meri uveljavlja. Le začetek s Stritarjevo ulico nekoliko moti; vse ostalo pa je kakor spontan izraz stvariteljske domišljije in tako popolno v svoji zaokroženi samozavesti, da se zdi organski produkt tal, na katerih stoji. V notranji verigi stavb, ki enakomerno oklepa podnožje gradu, se kot zaponka uveljavlja mestna hiša. Zunanja vrsta med Mestnim in Starim trgom in Ljubljaničo pa je naravnost občudovanja vredna, kako se organsko spleta kakor kita, obešena na Stritarjevo ulico, prepletajoča se iz več trakov in zavozlana za Olupovo hišo pod Čevljarskim mostom, kjer se njen konec še enkrat izzvenjajoče razpusti proti sv. Jakobu.

Zanimivo je opazovati dalje, kako trdoživo se vzdržujejo skozi stoletja in tudi še v časih največjega gradbenega razvoja, kakor ga je doživela

Ljubljana po vojni, stare komunikacije in stare zemljiške delitve. Poučno je v tem pogledu primerjanje aeroslike, ki kaže od jugozapada pogled na Nunski samostan in njegove vrtove, Kongresni trg in severni del mesta (sl. 8). Tako vidimo na današnji sliki še nespremenjeno črto Gradišča in staro pot. V kompleksu uršulinskega samostana, Nunski ulici in v Pollakovem vrtu je ohranjena še v velikem delu razdelitev iz sr. XVII. stol. Zvezda pa nam še danes ohranja velik del kompleksa kapucinskega samostana. Skladnost takratne razdelitve s sedanjo nam še jasneje pokaže primerjanje aeroslike s pogledom na Kongresni trg od zapada (sl. 9) in istega dela slike iz okr. l. 1660. (sl. 10).

Trg na Ajdovščini je podedoval svojo nepravilno obliko po stari razdelitvi zemljišč in potov, kakor jo kaže slika iz okr. 1660. (prim. sl. 11 in 12).

Opozarjam pa še posebej na aerosliko trimostja z zapada (sl. 13), kjer je arhitektonska nedograjenost trga, ki je, kakršen je, podobno Ajdovščini slučajna posledica davnih delitev in križišč poti, očitna in lepota neskladnost celotne zasnove prav kričeča.

Če bi mogli pokazati aeroslike nekaterih sodobnih regulacij, izvršenih po zamisli arhitekta J. Plečnika, bi pa v nasprotju s takimi slikami ugotovili, kako se je izboljšal po njih tudi lepotni vtis od zgoraj, čeprav pri Vegovi ulici, Valvasorjevem trgu in pri sv. Jakobu položaj ni bil poprej prav nič manj obupen kakor je danes še drugod. Ta slika sicer bujnega gradbenega razvoja, ki se nam pokaže iz zraka, nam je najzgovornejši opomin, da bo treba z večjo energijo in smotrnejšim načrtom, kakor doslej od potresa leta 1895. sem, poseči v oblikovanje nove Ljubljane.

Sl. 7. Pogled iz letala od severa proti Gradu na staro mesto od Srižarjeve do Florijanske ulice

Sl. 8. Pogled iz letala od jugozapada na Nunski samostan, Kongresni trg in severni del mesta. (K članku: Ljubljana iz aeroplana)

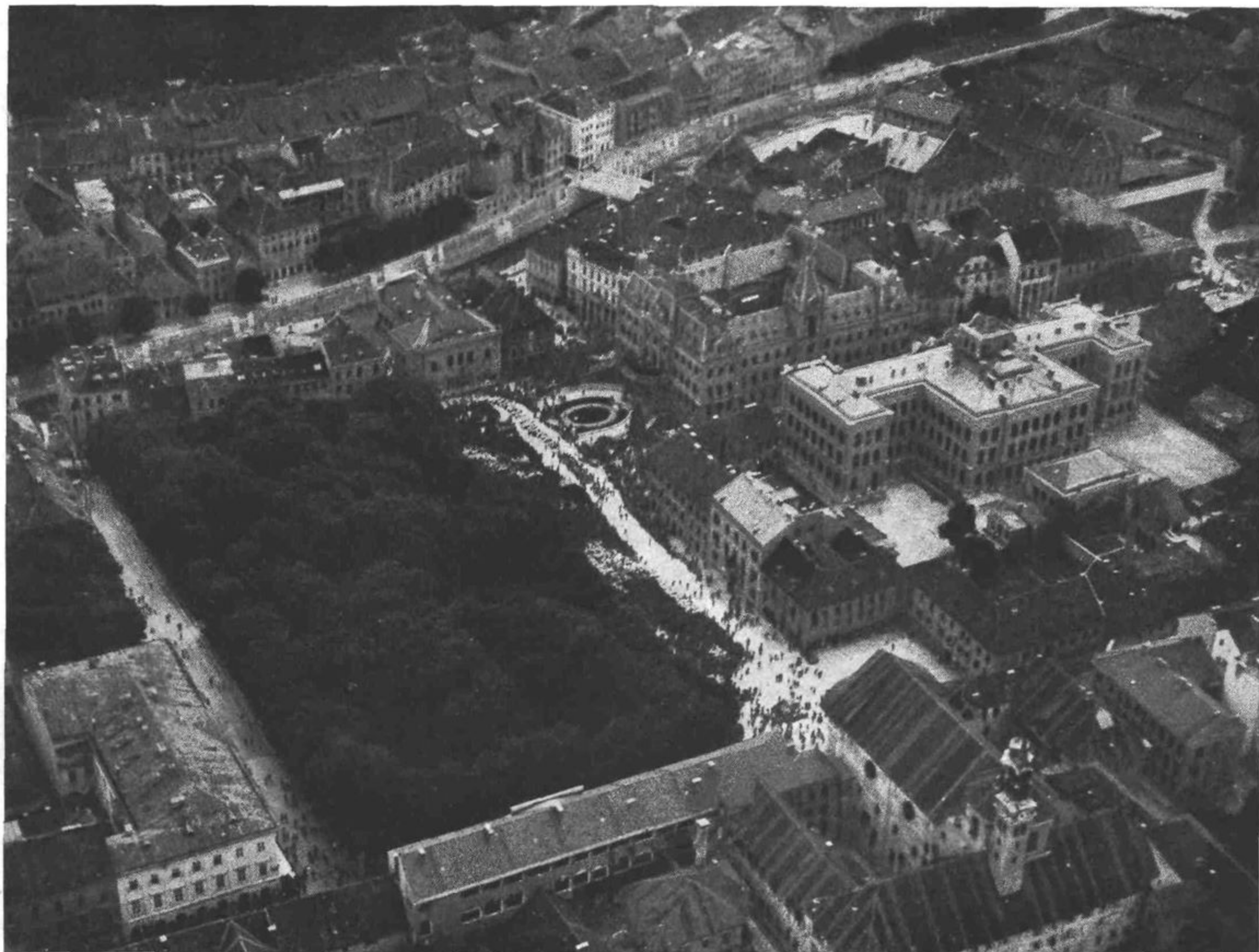
SLOVENŠČINA V LJUBLJANSKIH CERKVAH

IVAN VRHOVNIK

Dne 1. julija 1933 je stopil v rabo *slovenski obrednik*. »Namen slovenskega prevoda je, da verniki svete obrede razumejo, jim pazljiveje in pobožneje sledijo« (Lj. šk. list 1933, 36). V skromen kotiček dotlej obsojena slovenščina se je mogočno razmahnila. V svetišču je odgrnila vso svojo lepoto in jo prinesla v dar Najvišjemu. Zmagovalka je zdaj; a kako se ji je godilo v preteklih dobah? Kako tedaj, ko je bil ljubljanski *Sv. Peter* zavetnik ne samo mesta, ampak ozemlja od Save do Godoviča? Ali je njegova prvotna, najbrž v romanskem slogu zidana cerkev slišala kdaj izpred oltarja, z lece in kora slovenske glasove; molitve pač: očenaš, zdravomarijo, vero; ali tudi evangelije, propovedi, pesmi? Da je bila slovenščina do-

mača v prastarem svetišču Sv. Petra, ki ga je požgal Turčin l. 1472., je verjetno.

Izpod Sv. Petra se je med drugim osamosvojila njegova mestna podružnica Sv. Nikolaja; postala je 1461 župnija, še več, postala je *stolna cerkev*. O nji pa le vemo iz pisanih virov, da ni izključevala slovenščine. V prvih 70 letih njenega obstoja se je oznanjevala na šenklaški prižnici slovenska božja beseda, kar moremo sklepati iz zahteve stolnega kapitlja l. 1533., naj se poleg dveh vikarjev, ki oskrbujeta slovenske pridige, namestita še dva nemška pridigarja, ker se ljudje iz Nemčije jako obilno stekajo (*plurimum confluunt*) v Ljubljano in je v mestu nemški živelj zelo narasel (*civitas ipso in eo*

Sl. 9. Pogled iz letala od zapada na Kongresni trg v smeri Tranče. (K članku: Ljubljana iz aeroplana)

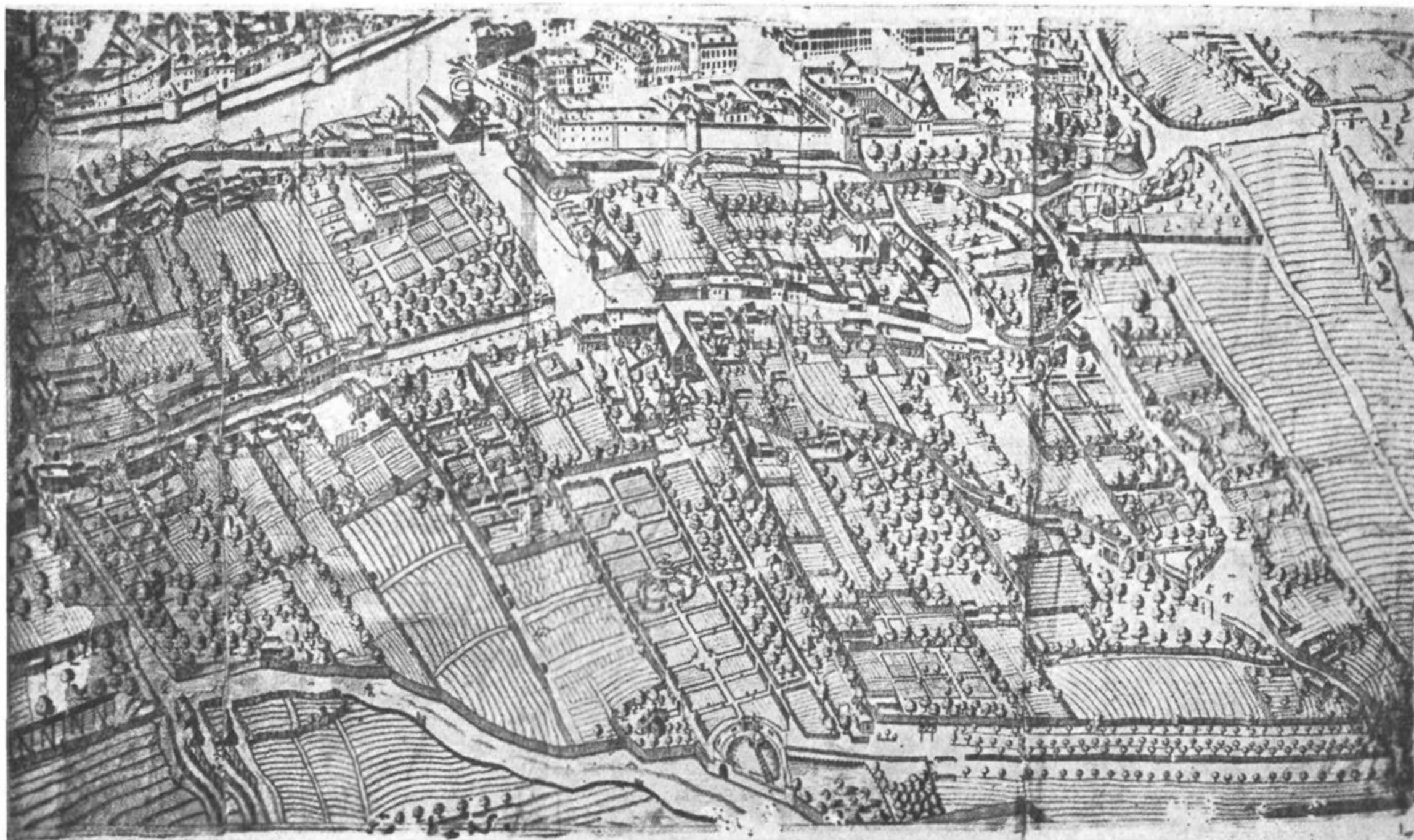
sermone vehementer est aucta — kap. a., Gruden, čas III, 4).

S slovenskimi pridigami so nastopali na šenklavški leci vikar *Primož Trubar* 1542, ki je jel trositi z nje krive nauke, Višnjjan *Boltežar Radlič* 1573—75, stolni dekan, generalni vikar, poznejši škof, zaradi izredne zgovornosti zvan kranjski Ciceron (Kidrič, BV III 1923, 157), in kanonik, potem škof *Tomo Hren*.

Novoversko gibanje, čigar začetek sega v Ljubljani v l. 1527., je naraščalo z nemškim doseljevanjem. Glavno taborišče lutrovcev je bila špitalska cerkev Sv. Elizabete v sedanji Stritarjevi ulici; propovedovalo se je v nemškem, slovenskem in italijanskem jeziku, a leta 1547. so ukinili slovenske govore. Tedaj so se pritožili lutrski meščani pri generalnem vikarju Lenartu Mertlitzu in prosili, naj se v špitalski cerkvi pridiguje tudi slovenski (Vrhovec, IMK 1893, 204). L. 1561. se je vrnil Trubar iz pregnanstva in prvokrat pridigal na Sv. Petra dan v špitalski cerkvi. Njegovo nemško pridigo je poslušalo nad 40 duhovnikov. Odslej je imel ob nedeljah slovenske, ob četrtekah nemške govore (Elze, Briefe 117).

Lutrovci so se polagoma odpovedali staremu liturgijskemu jeziku latinščini in se oklenili nemščine. Ko so si sčasoma nabavili slovenske bogoslužbene knjige, je dobila kmalu z nemščino enake pravice tudi slovenščina. V cerkveni naredbi 1564 je Trubar ukazal: »Ob tu mi hočmo, da vže naprej v ti kranjski seželi ... se ti psalmi, pejsmi inu vse druge službe božje, ti s. zakramenti v tim slovenskim kranjskim jeziku ... dopernašajo inu dile« (Kidrič, Zg. sl. sl. 2 izd. 70). Nastala je poleg nemške *slovenska cerkev*. Na svojem odličnem mestu kot liturgični jezik je vztrajala slovenščina pri evangeljcih tudi, ko je načeloval njihovi slovenski cerkvi nemški superintendent Krištof Spindler (ib.).

Trubar in tovariši so preskrbeli svojim predikantom za oznanjevanje evangeljskega nauka v slovenskem jeziku dovolj pripomočkov. *Protireformacija*, ki je sledila, je našla v slovenskem katoliškem krogu v tem pogledu pusto polje. Orati ga je jel škof *Tomo Hren*, ko je izdal 1612 *evangeljsko knjigo*. Z njo je bila končana muka slovenskih duhovnikov, ki so morali evangeljske perikope sproti prevajati. Po-

Sl. 10. Risba sedanjega in uršulinskega samostana iz okoli l. 1600. (K članku: Ljubljana iz aeroplana)

magali so si z glosami ob latinskem tekstu; tako stolni dekan Radlič, čigar zaznamki so nam ohranjeni (Kidrič, BV III 1923, 156). Prej je stopal slovenski propovednik na leco z latinskim misalom, zdaj pa s Hrenovo evangeljsko knjigo.

Katoliškim pridigarjem je bila važna pomožna knjiga *Dalmatinova biblija*. Za dovoljenje njenega uporabljanja v jezikovnem pogledu so se obračali nekateri duhovniki s prošnjami na škofijstvo. Za tako milost je prosil šentpetrski vikar Vrzdencan Gregor Smrtnik — prelevil se je v Tettingerja — še ko je kaplanoval v Radovljici. Dalmatina je izpodrinil šele na koncu 18. stoletja Japelj s svojim prevodom sv. pisma.

Slovenska prižnica si je imenitno opomogla tudi z *zbirkami slovenskih pridig* (Janez od Sv. križa, Basar, Rogerij), s Kastelčevimi in Paglavčevimi deli.

Hrenov naslednik hromi *Rajnald Scarlich* (1630 do 1640) je izdal prvi slovenski *pastirski list*, ki ga je objavil Fr. Wiesthaler (LMS 1882, 96—122) s sumnjo, da utegne biti Hrenov izdelek. Slična pastirska lista sta izdala tudi ljubljanska škofa *Jožef gr. Rabatta* (1664—1683) in *Žiga gr. Herberstein* (1683 do 1701) (čas 1924, 48).

Ti listi so se čitali s prižnice pred vizitacijo. Zanimiva je bila vizitacija stolne cerkve dne 27. aprila 1665, ko je prišel slovenski jezik do polne veljave. Tedaj je ukazal škof Rabatta, naj se prečitajo slovenski (sclavonice perlegi) najprej glavne vizitacijske točke; nato naj se pozovejo imenoma člani

kapitlja, da se poklonijo vladiki in mu poljubijo roko. Prvi je bil na vrsti generalni vikar: Ta včasti inu Suetlusti Vissoku vredan itd. (čas, ib.)

O pastirskih vizitacijskih listih 17. stoletja treba pripomniti — da so jim bili izvirniki latinski, a prevodi, ki jih je oskrbel najbrž škofov tajnik, samo slovenski. Nemškega prevoda teh listov ni ne v škofijskem ne v kapiteljskem arhivu.

Hiba *ljubljskih škofov* 17. in 18. stoletja razen Hrena in Rabatte je bila *neznanje jezika* njihovih ovčic. Od apostolskih časov je bila škofom ena prvih dolžnosti oznanjevanje sv. vere. Razen dveh pa naši škofje v omenjeni dobi tej dolžnosti niso bili kos. V poročilih papežem so se zaradi tega nedostotka opravičevali. Tako leta 1731. škof Schratenbach, pišoč v Rim: »Božje besede nisem sam oznanjeval, ker nisem več jezika te pokrajine (linguae his in partibus ignarus), a postavljeni so svetni in redovni duhovniki, odlični po učenosti in gorečnosti, ki vršijo ta posel vsako nedeljo in praznik v Ljubljani kot središču v raznih cerkvah in po vsi škofiji po kuratih« (šk. a. zap. 57, 115). Z istimi besedami sta opravičevala nezadostno znanje (non satis gnarus) slovenščine škofa Petazzi 1764 in Karel Herberstein 1778.

Slovenščino na ljubljanskih lecah v protireformacijski dobi omenjata papežev vojak *Matija iz Kranja* 1654 in *Valvasor*. Prvi je zapisal 1654 zanimivo vest: V Ljubljani vse ljudstvo slovenski govori. So pa tudi taki, ki govore nemški in italijanski. — Tudi pridige

Sl. 11. Slika iz letala s pogledom na trg na Ajdovščini. (K članku: Ljubljana iz aeroplana)

so slovenske; samo v eni cerkvi se pridiga nemški za »češke tujce« (SN 1890, 55). Valvasor pa poroča, da so bile pri jezuitih ob nedeljah in praznikih po dve pridigi, ena slovenska in ena nemška, popoldne je bil krščanski nauk za otroke. Pri frančiškanih in kapucinih je bila dopoldne nemška, popoldne slovenska propoved. V postu so se slišale ob delavnikih po večernicah nemške in slovenske pridige (Valv. XI, 697).

Valvasor omenja kot najvažnejše činitelje ljubljanske protireformacije menihe, *jezuite*, ki so dospeli v Ljubljano na sv. Neže dan 1597 in se, odklonivši prazni frančiškanski samostan, naselili pri Sv. Jakobu. Dalje *kapucine*; te je poklical škof Hren 1602 in so gostovali izprva pri cerkvi Sv. Elizabete, leta 1608. pa se preselili v svojo novo cerkev Sv. Janeza evangelista v sedanji Zvezdi, in *frančiškane*, ki so se prenovljeni vrnili v svoj stari samostan na sedanjem Vodnikovem trgu. Tej bojni četi so se pozneje pridružili še *obojni avguštinci*.

Najvplivnejši med njimi so bili *jezuiti*, v dobi protireformacije skoraj vsemogoči. Ob podpori duhovske

in svetne oblasti so delovali vztrajno in uspešno za obnovo stare katoliške vere s šolami, z vzgojo mladine, igrami, vmes tudi slovenskimi, z bratovščinami, procesijami, zlasti pa na prižnici.

Jezuiti so po prihodu prvo adventno nedeljo popoldne začeli s slovenskim *krščanskim naukom*, ki dotlej pri katoličanih ni bil običajen;* začasno so ga opustili leta 1599. zaradi kuge. Dopoldne je bila pri Sv. Jakobu nemška pridiga (Koblar, Izobr. knj. III, 31). O božiču so vsako leto jezuitski dijaki slovenski in latinski pozdravljali dete Jezusa (ib. 37). Ko so jezuiti uvideli, da hodi k njihovim nemškim pridigam malo vernikov, so leta 1615. nadomestili nemške

* V poročilu jezuitskega dnevnika se naglašajo slovenskost pouka, ker se ne omalovažuje preprosto ljudstvo, in pričakovanje obilnega sadu: 1597 Dom. I. adv. initium Doctrinae Christianae vulgari Carniolorum lingua tradi coepta est, cum non contemnendo plebeiorum auditorio, commodo uero longe maiore, tum ob ruditatem auditorum, tum ob genus docendi, quod an hanc usque diem Catholicis fuit inusitatum.

govore s slovenskimi, ki jih je imel o. *Ivan Čandik*. Bili so »bolj obiskani, nego kdajkoli nemški«, ko niso dobili po tolikih letih skoraj nobenega sadu od njih. Čudno, da je bil škof Hren tej zamenjavi jako nasproten (Kidrič l. c. 100); menda zato, ker so jezuiti s tem prekoračili svoj delokrog, delovanje za katolištvo v višjih krogih, medtem ko so za prosto ljudstvo bili namenjeni kapucini.

Da ni umolknila slovenščina na šenklavški prižnici, zato je poskrbel Skarlichijev naslednik škof *Oton gr. Buchhaim* (1641—1664), ki je zagotovil stolnici stalnega slovenskega pridigarja, podarivši jezuitom neko desetino Pod turnom s pogojem, da bo imel eden izmed njih ob nedeljah in praznikih v šenklavžu slovensko propoved. Potrebne pomožne knjige bodo dobivali pridigarji proti vrnitvi iz škofijske knjižnice (MMK 1892, 117). Leta 1683. je bil slovenski nedeljski pridigar v stolnici o. Benko (jez. dn.).

V tej dobi je imel slovenske govore v domači cerkvi Sv. Jakoba o. Haubentaler. Na Sv. Jožefa dan 1685 je bila pri njegovi pridigi šentjakobska cerkev proti pričakovanju (*praeter spem*) polna, dasi so istega dne slavili diskalceati na Ajdovščini svojega patrona Sv. Jožefa (ib.).

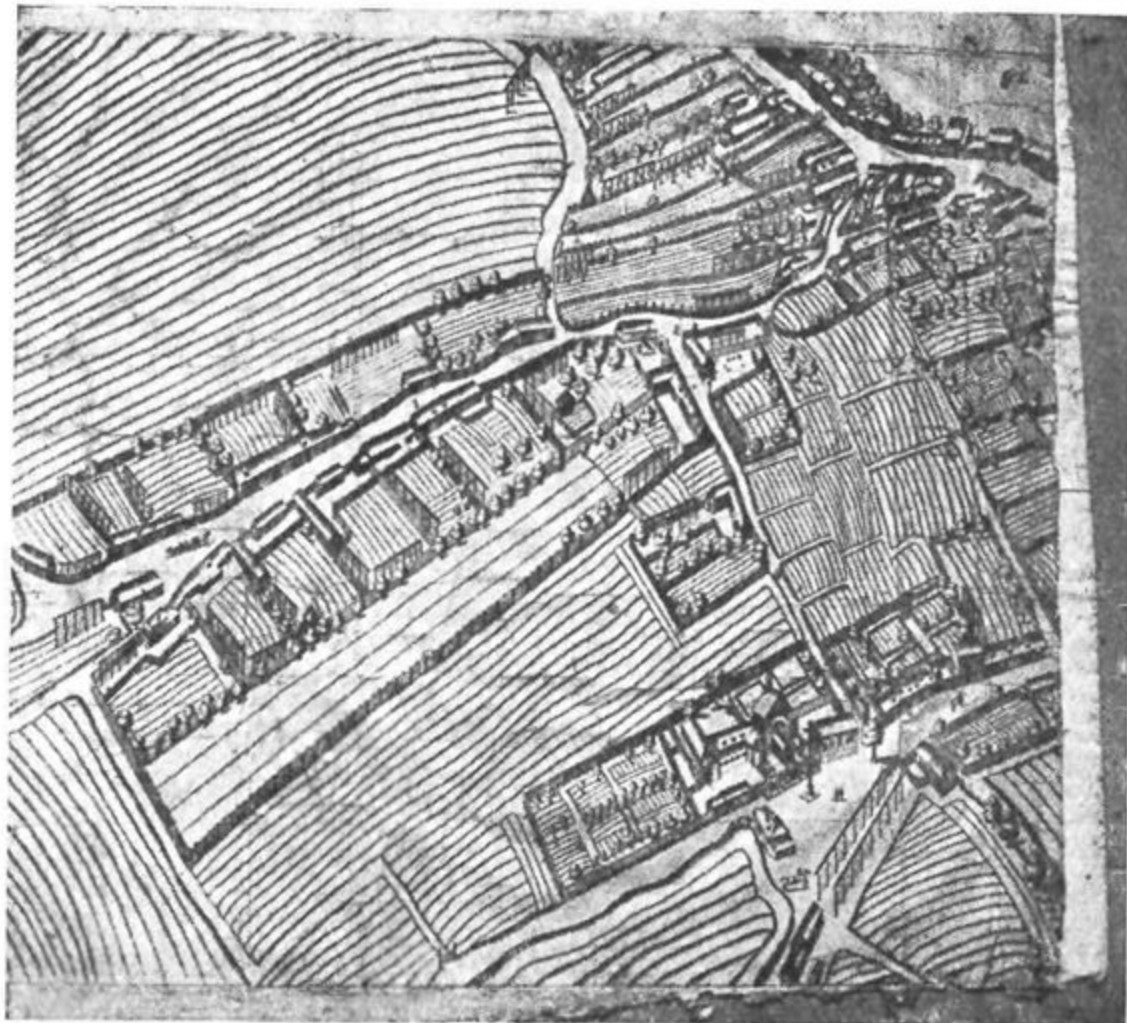
Jezuiti so nastopali kot slavnostni govorniki o posebnih prilikah tudi v drugih cerkvah. Tako je na Sv. Monike dan 1754 v avguštinski cerkvi (zdaj frančiškanski) proslavljal to svetnico zjutraj jezuit o. Wolf s slovenskim govorom, dopoldne pa o. Pfeifer z nemškim, toda nemški pridigar je imel komaj 30 poslušalcev (ib.). Takisto se je godilo nemškemu govorniku, ko je 1755 poveljeval v stolnici Sv. Janeza Nepomučana ob njegovem godu. Jezuitski dnevnik pravi, da je imel jako malo poslušalcev.

Razen že navedenih slovenskih govornikov iz Jezusovega reda se omenjajo oo. Mihael Steer, u. 1667, Adam Petek, u. 1682, Gentili deloval 1683, Reringer d. 1683—85, katehist Mejak d. 1684—86, Mazol d. 1687, 1688, Schwarz d. 1687, 1688 in drugi.

Z drugimi ljubljanskimi redovniki so uspešno tekmovali *diskalceati* na Ajdovščini. Njihova kronika navaja slovenske pridigarje. Jako veljavna sta bila tudi v slovstvenem oziru Gregor Vorenc, ki je črpal tvarino za pridige (1697—1706) največ iz Janeza Svetokriškega (Kidrič l. c. 107), in o. Marko Pohlin. Z redno službo božjo, združeno s slovensko pridigo in krščanskim naukom ob nedeljah in praznikih, so nameravali *diskalceati* ustreči zlasti okoličanom šišencem in Posavcem, a naleteli so na hud odpor pri oo. jezuitih, boječih se za svoje poslušalce. Naposled je škof 1747 uslišal njihovo prošnjo in dovolil slovensko pridigo na Ajdovščini.

Imeli so pa seveda tudi nemške, toda slabo obiskane govore. Na praznik sv. Janeza Ev. 1771 je moral propovednik odstopiti s prižnice, ne da bi usta odprl, ker ni bilo nikogar, ki bi ga bil poslušal (D 1904, 237). Pri *diskalceatskih* bratovščinah Sv. Jožefa in pri pogrebni je bila slovenska pridiga enakopravna z nemško (Kidrič, l. c.).

Frančiškani s cerkvijo Marije v nebo vzete na sedanjem Vodnikovem trgu so izza leta 1728. kot varuhi božjega groba gojili pobožnost Sv. križevega

Sl. 12. Pogled na sedanji trg na Ajdovščini iz l. 1660. (K članku: Ljubljana iz aeroplana)

pota. Ob postajah na hodniku tik pokopališkega zidu je bil vsak petek ob 7. zjutraj slovenski križev pot, ob 10. nemški (D 1903, 103).

Pri Sv. Elizabeti v meščanskem špitalu so opravliali po ukinitvi špitalske kaplanije službo božjo oo. frančiškani. Poučevali so krščanski nauk v slovenskem jeziku. Leta 1787. jih je presenetil ukaz škofa Herbersteina, naj hodijo otroci odslej k nemškemu krščanskemu nauku v šenklavž. Oo. frančiškani si niso upali škofu nasprotovati, pač pa se mu je po robu postavil varuh sirot, Vehovec: »Otroci ostanejo v špitalu in bodo zahajali, kakor doslej, v špitalsko cerkev in k slovenskemu krščanskemu nauku.« Ko je škof zahtevo ponovil, so nekateri svetovali Vehovcu, naj vsaj deloma odneha in naj vodi večje in zdrave otroke v stolnico, mali in bolehniki pa naj ostajajo doma. Toda Vehovec se ni vdal rekoč: »Kjer so mali in bolehniki, naj bodo tudi večji in zdravi.« Hkrati se je zoper škofov ukaz pritožil pri okrožnem uradu (Vrhovec, LMS 1898, 91).

Neznaten, a vendar važen korak naprej je naredila slovenščina v naših cerkvah, ko je škof Kuenburg leta 1706. izdal *obrednik*, na naslovni strani okrašen s sliko nove stolne cerkve, njenega zavetnika Sv. Nikolaja in škofovega grba. V tej latinski knjigi je nekaj nemških in slovenskih drobtin; pri krstu otrok, pri obhajilu in nagovor poročencev s tistimi vprašanji — malenkosti, a vendar zarodek krasnega sedanjega slovenskega obrednika. Dotedanja obrednika, oglejski in solnograški, nista poznala ne trohice slovenščine. Kuenburgov obrednik je 1767 za škofa Petazzija izšel z majhnimi jezikovnimi izboljšanimi ponatisnjen; za njim pa Kavčičev 1808, obilno vpoštevajoč domači jezik zato, da se njim, ki ne umejo latinščine, vzbudi pozornost in pomnoži čut pobožnosti (Sl. svet VI, 1893, 5 Slov. liturgiška starina).

Nadomestil ga je Wolfov obrednik 1844 (1843), rabljen do najnovejše dobe.

V ljubljanskih cerkvah je bilo nekdanj pokopanih mnogo odličnikov, duhovnih in svetnih. Njihove rake so bile opremljene večinoma z latinskimi napisi; nekaj je bilo nemških. V stolnici, podrti leta 1701., v kapeli Odrešenika sveta je počival kanonik, generalni vikar Jurij Latomus (= Kamenar), u. 30. dec. 1572 (Koblar Thaln. Hist. Eccl. Lab. 24). Na koncu njegovega latinskega epitafa je stalo voščilo: Dai Bug Schrezo (maj.) — edini slovenski nagrobni napis v stari stolni cerkvi. Šentpetrska cerkev je sprejela v eno svojih rak kanonika generalnega vikarja Lenarta Mertlica (u. 1548). Nagrobni spomenik menda s slovenskim geslom mu je postavil ravnatelj stanovske šole Lenart Budina (Kidrič, SBL I, 63; II, 100).

II.

Slovenska pesem v ljubljanskih cerkvah. — Korno petje je bilo latinsko, ujemalo se je z mašnikovimi molitvami pred oltarjem. Poleg tega je bilo že zgodaj v navadi ljudsko petje. Pela je vsa cerkev vselej pred pridigo* dotični cerkveni dobi primerno pesem: o božiču »Ta dan je vsega veselja« ... ali »Eno je dete rojeno, aj rojeno« ... o veliki noči »Jezus je od smrti vstal« ... o binkoštnem času o sv. Duhu (Kidrič). V starih izdajah Branj in evangeliumov so navedene »katoliške pesme, katire se po stari navadi Katoliške Cerkve pred Pridigo pojo« (Kidrič) — prvokrat v Schönlebnovi izdaji leta 1672. Verjetno je, da je tudi v ljubljanski stolnici ljudstvo pelo, saj so tja zahajali šenklavški župljani Krakovci, vneti ljubitelji slovenske pesmi. — Stolnemu kuru je dajala šenklavška šola pevce, ki so nastopali pri cerkvenih opravilih. O božiču 1599 in gotovo tudi ob drugih praznikih so na šenklavškem kuru poleg latinskih in nemških pesmi prepevali tudi slovenske (Gruden, Carn. 1915, 12).

Lutrovci so si pridržali nekaj starih katoliških pesmi. Trubar jih je uvrstil v svojo pesmarico 1567, ki je doživela več izdaj, znamenje, kako potrebna je bila novovercem, saj je bilo petje nabožnih pesmi poleg propovedi in molitev glavni del njihove službe božje.

»Glih taku mi Lutrski huala Bogu, se znašim Obhaylom deržimo, Mi poiemo sastopnu vtim Slovenskim Jeziku, da vsi ludie sastopio, te Psalme, molitue inu duhouske peismi iz S. Pisma vzete inu zložene«, tako poroča Trubar v Katekizmu z dvema izlagama (Kidrič, Die Kirchenordnung 1919, 29).

V *šentjakovski cerkvi* so peli na kuru jezuitski dijaki. Slovenske pesmi so prepevali pri procesiji Sv. Rešnjega Telesa l. 1600. (Koblar, Izobr. knj. III, 35). Slovensko pesem pri velikonočni procesiji omenjata Kuenburgov in Petazzijev obrednik, Kavčičev

* Pridiga v zvezi s sv. mašo se nekdanj ni pričela po evangeliju, kakor zdaj, ampak po povzdigovanju; do povzdigovanja godba in petje, po povzdigovanju tiha sv. maša. Taka navada je bila v Ljubljani. Jezuitski letopisec pripominja leta 1786.: more hic consueto, in leta 1695.: more Labaci consueto (D 1903, 116).

je nima. Tam stoji, da gre po odpeti trikratni aleluji pri vstajenju procesija po cerkvi; med njo poje kor v domačem jeziku (vulgari idiomate) pesem Jezus je od smrti vstal itd., Christus ist erstanden etc.

V jezuitski cerkvi je bila ob vstajenju na veliko soboto navada, da je po procesiji vzel slovenski nedeljski pridigar kip vstalega Zveličarja z oltarja, stopil k ograji tik sedežev in stoječ med dvema svetilcema zapel slovensko pesem: Jezus je od smrti vstal — ljudstvo je povzelo:

Od njega bridke martre:
Ob tu se veselimo,
Inu Boga hvalimo.
Kyrie eleyson, Kriste eleyson.

Ko so odpeli zadnjo kitico, je bil blagoslov.

Jezuitski dnevnik poroča, da je zlasti ženski spol vneto prepeval slovensko velikonočnico. Pri veliki soboti 1748 pa stoji opomnja, da so ta dan pri vstajenju opustili slovensko pesem, ker so jo prejšnja leta dekleta predolgo zatezala in se je poslušalcem pristudila; namesto nje so zapeli na kuru v nemškem jeziku pesem »Christus ist erstanden«, ki jo bo v prihodnje po hišnem obredniku intoniral mašnik, kakor je vse to o. rektor ukazal (IMK 1899, 75).

Ljudsko petje, ki smo ga zasledili v stolnici in pri Sv. Jakobu ob vstajenju, je bilo v navadi tudi pri *diskalceatih* na Ajdovščini. Na Sv. Jožefa dan 1759 je bila zjutraj ob 6. velika peta koralna sv. maša, po maši pa so zapela kmečka dekleta — najbrž Šišenčanke — slovensko pesem. Krog leta 1770. in gotovo tudi že poprej so ljubljanske krščenice pred pridigo ob polšestih zjutraj v cerkvi Sv. Jožefa večkrat prepevale slovenske pesmi. S slovensko pesmijo so počastila tamkaj dekleta Sv. Janeza Nepomučana ob njegovi devetdnevnicu leta 1773.; vsako jutro pri sv. maši z blagoslovoma so zapela »sveto« brez orgel (disk. kronika — D 1904, 285).

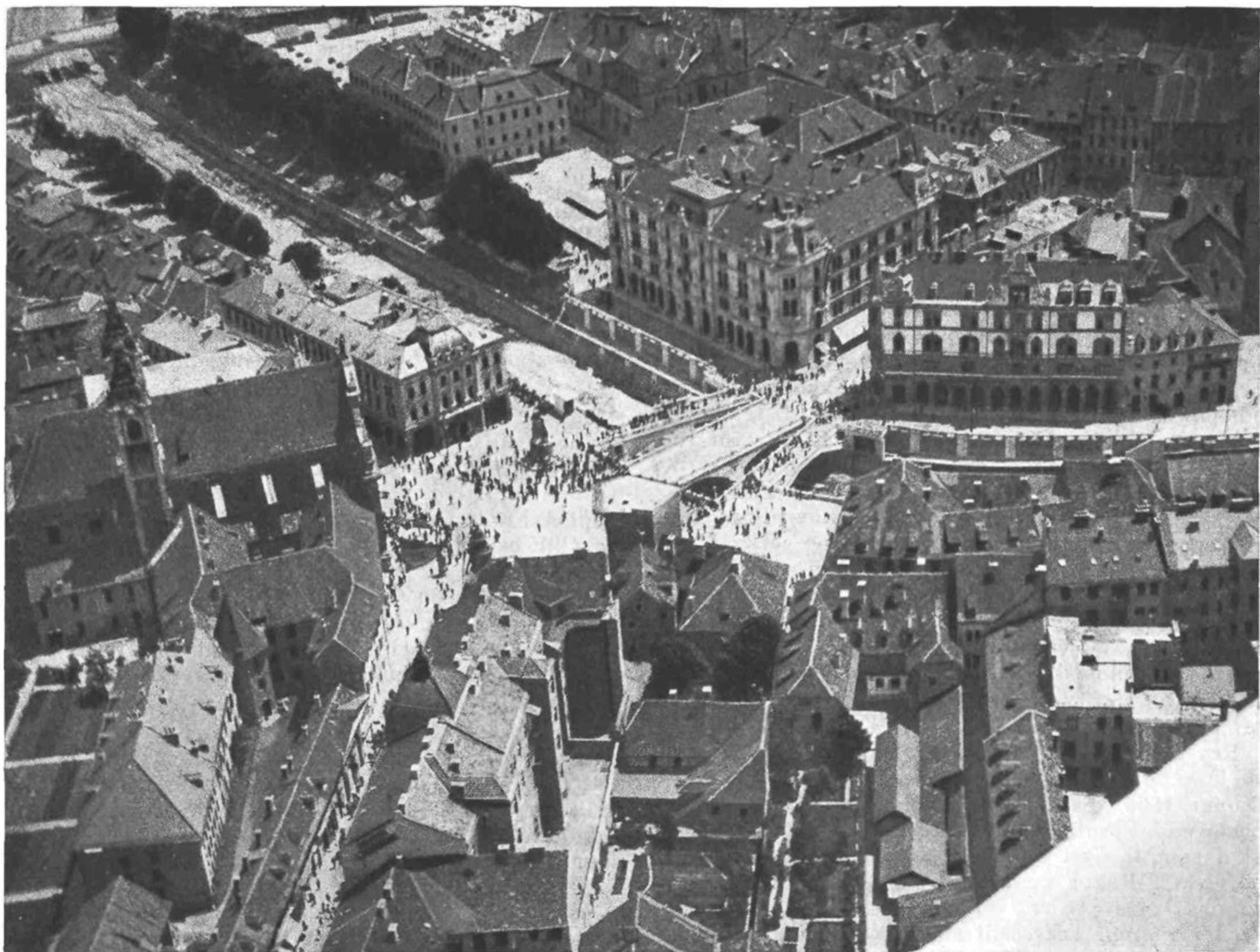
Večinoma cerkvenemu petju so bile namenjene *pesemske zbirke* Primoža Lavrenčiča (Kidrič ČZN XX, 80), Stržinarja, Repeža, Redeskinija.

Pod vplivom nemške cerkvene pesmi je nastopila za *Marije Terezije nova pesmarica* z dvema iz nemščine preloženima mašnima pesmima (Japljev prevod), ki sta izpodrinila dotlej običajno predprižno pesem (Kidrič).

Da so pri Sv. Jakobu krog leta 1788. pri blagoslovih in pri glavnih sv. mašah peli slovenske pesmi, priča drobna knjižica brez letnice »Pesm k' sveti Maši, inu žegnu inu ena kratka Molitva za usaki dan za farmane te mestne fare S. Jakob v Lublani«, kjer sta za pesmimi »pred žegnam«, »pred drugim žegnam« in »po žegnu« natisnjeni Japljevi »Pred tabo na kolenih« in »Pred tronam tvoje milosti«.

Ljubljanska *stolna cerkev* je bila vir nabožnih pesmi, ki so se nepozabno priljubile narodu, ko je načeloval šenklavškemu kuru skladatelj *Gregor Rihar* (u. 1863). Njegovi napevi so si osvojili ne samo ljubljanska, ampak vsa slovenska svetišča.

Za Rihtarjem je v 70. letih preteklega stoletja nastopila *cecilijanska doba*. Reforma se je pričela v stolnici. Gibanju je bil namen, vzpostaviti cerkveno

Sl. 13. Pogled iz letala od zapada na Marijin trg s tromostfjem. (K članku: Ljubljana iz aeroplana)

petje na podlagi cerkvenih določil, ki pa so jih nekateri tolmačili napačno. Vstala je bojazen, da cecilijanstvo izpodriva narodno slovensko petje, besedo Sv. Cirila in Metoda, iz cerkva in vsiljuje latinščino. Zoper to je nastopil Jurčič meneč, da tako gibanje ni koristno ne narodni izomiki ne veri. Rihar, mož slavnega spomina, vedoč kaj prija narodu, je ustvaril pesmi, ki jih je narod prepeval na polju in v cerkvi, a cecilijanci jih odmetavajo rekoč, da take pesmi božjo hišo profanirajo. (SN 1878, 190.)

Slično nezaupanje je izrazil nasproti cecilijanski novotariji Fr. Levstik (LZ 1884, 32) z verzi:

Novo petje cecilijansko
ni slovensko, je germansko:
šola razslovenja nas,
cerkev tujči petja glas.

Cecilijanstvo s svojim glasilom Cecilijanski glasbenik pa ni potrdilo tega strahu. Ostalo je v pravih mejah. Z očiščenim Riharjem in s pomnoženimi slovenskimi napevi vzbuja s svojimi izvežbanimi zbori v ljubljanskih cerkvah blaga verska čutila še danes.

III.

Kako je bilo v ljubljanskih cerkvah pred 80. leti? To nam pojasni kratek potopis duhovnika, najbrž Andreja Einspielerja, ki je v Slov. Bčeli (III, 344) pohvalil Ljubljano, da je »lepa, dobra, čudna«. Zakaj čudna? »Ali ni ona središče slovenščine? Ali ni poglavitno mesto slovenskih dežel? Pač sem to mislil — piše potnik — ali ko v veliko cerkev stopim, slišim nemško pridigo, in popoldne je bil sicer slovenski nauk, pa litanije vseh svetnikov, molitve in petje — vse to po nemško? Pač so verni Ljubljančani zvesto molili in prepevali, kar niso umeli! Dva ali trije so na koru svoj *heilig* peli, ljudstvo pa je molčalo seveda, ker ne zna nemško? Duhoven je nemške litanije molil, in neki trije ali štirje so odgovarjali *bitt für uns* itd., ljudstvo pa je bilo tiho. Naj mi reče zdaj kdo, da ni to čudno, kadar se v slovenskem mestu slovenskemu ljudstvu po nemško poje, moli, pridiga! Bože pomози!«

Prav tako so bitfirunzali pri Sv. Jakobu. Ko je leta 1820. prosil šentjakovski župnik Jan. Zlatoust Pohlin za tretjega kaplana, je Wolf poročal vladi,

da se vrši služba božja zaradi mešanega prebivalstva pri Sv. Jakobu v nemškem in slovenskem jeziku. Nemške govore je imel doslej župnik, kaplana pa slovenske. Zaradi obolelosti je zdaj župniku nemogoče pridigovati; zato potrebuje tretjega kaplana. Dali so mu ga (župna spomenica Sv. Jak.). Nemščina je odvrčala ljudi od cerkve. Ko je vlada delala na to, da se ukine trnovska župnija in združi s šentjakobsko, so Trnovčani naveli zoper spojitve med drugim, da ne marajo za Sv. Jakoba, ker je tam običajna nemška pridiga.

Ko je šlo za vžupljenje novih pod Golovcem sezidanih hiš in so bili vprašani dotični posestniki Jakob Lampič, Martin Tušnak in Jakob Hlebš, kam žele biti pridruženi, ali k Sv. Petru ali k Sv. Jakobu, so se vsi odločili za Sv. Petra, ker da so večinoma iz te župnije doma, da hodijo tja k službi božji in se tam tudi vedno vrši verski pouk edino le v slovenskem jeziku (ž. a. Sv. Petra).

Velika večina šentjakobskih župljanov je bila zato, da se *odpravi nemščina* iz njihove lepe cerkve. Leta 1861. so predložili škofijstvu nasvet, naj se nadomesti nemška pridiga ob nedeljah in praznikih s slovensko, ker gre v cerkvi le za božjo besedo, ne za jezik. Peščica nemškutarjev, največ takih, ki niso bili nikdar navzoči pri nemških pridigah, je ugovarjala, češ, še tu nam hočete vriniti svoj »kmečki« jezik; naj ostane pri starem. (N 1861, 332).

Res je ostalo pri starem še dolgih 29 let; ali nekaj se je vendar spremenilo. L. Jeran je prinesel v Zg. Danici 1863 veselo novico, da so se na višji ukaz poslovenile pridige pri *procesijah križevega tedna*. Škof sam je uvel slovenske govore. Čujmo Jeranovo poročilo: »Kakor sv. Marka dan pri Sv. Petru, tako so nas križev teden v torek naš svetli višji pastir *Jernej Vidmar* razveselil s krepkim in gladkim slovenskim ogovorom pred neštevilnimi poslušavci. Druga leta je bila križev teden pri Sv. Jakobu nemška pridiga in žalostno je bilo videti, kako se je po maši na pozdrav pridigarjev: ‚Gelobt sei Jesus Kristus!‘ vdrlo slovensko ljudstvo iz cerkve. Torej so ukazali svetli knez ondi letos slovensko pridigo, in res, trlo se je vse vernega ljudstva ne le pri sv. maši, ampak tudi pri pridigi.«

Temu poročilu je dodal Jeran umestni nasvet: »Pred ko ne, bi bilo res koristno in dobro, da bi se dosedaj nemške pridige ob nedeljah in praznikih pri Sv. Jakobu poslovenile. Gotovo bi ne bila cerkev tako prazna, kakor je dosihmal pogostoma, in tudi moških bi ne mogli na prste šteti, kakor so jih doslej že enkrat!« Isto je ponavljal dopisnik pri popisu umeščenja župnika Koestla l. 1867.: »Osebe, ki v šentjakobski fari slovenskega ne razumejo, bi lahko na prste naštel.«

Šentjakobski kaplani so večkrat šteli poslušalce nemških pridig. Njihovo pičlo število sta zasledovala

zlasti Anton Zupančič, poznejši bogoslovni profesor (u. 1915), in Anton Žlogar (leta 1931. u. kanonik v Novem mestu). 4. adventno nedeljo 1879 sta naštela z otroki vred na moški strani samo 41, na ženski pa 79, torej 120 ljudi; na sv. dan 295, ob novem letu leta 1880. na moški strani 34, med temi 5 mož, v nedeljo po novem letu 136 poslušalcev. To so bili pač očitni dokazi, kako nepotrebna je nemška pridiga. Uspehi štetja, naznanjeni škofijstvu, za zdaj še niso povzročili odprave nemške propovedi. Vladika Zlatoust Pogačar je bil zato, da se ukine nemščina s šentjakobske prižnice, a se je oziral na šentjakobskega župnika Koestla, ki je cikal bolj na nemško stran in čuval stare navade. Počakal je ugodne prilike.

Dala jo je nova maša sedanjega idrijskega dekana *Mihaela Arka* v nedeljo 26. sept. 1880. Imela bi biti ob polšestih s slovensko pridigo; a prišlo je dovoljenje iz škofije, da sme biti ob devetih s slovenskim govorom. Na leco je stopil slavnostni govornik, dobovski kaplan *Franc Groznik* (u. 1911) in otvoril vrsto slovenskih pridig, ki se nadaljuje še dandanašnji. Kakor nekaj let popreje (1874) nemške litanije in nemška postna pridiga ob sredah v postu, je propadla nedeljska dopoldanska. Majhen recidiv je bil ob misijonu 1888, ko je bila pri Sv. Jakobu vsak dan poleg dveh slovenskih tudi ena nemška pridiga (župna spomenica Sv. Jakoba).

Tri leta prej so imeli *misijon* v novi Jezusovi cerkvi v proslavo tisočletnice Sv. Metoda; pridige so bile pretežno slovenske, vendar tudi ni manjkalo nemških. Sv. Metod in nemške pridige! Zdi se nam prav tako, kakor bi se v Fuldi na čast Sv. Bonifaciju pridigalo slovenski (SN).

V križanski cerkvi je bilo izpodrinjeno 1883 slovensko petje z nemškim v veliko nevoljo ljudstva, ki se je pritoževalo tudi zaradi nemških litanij v nunski cerkvi.

Prišel je *prevrat*. Stolna cerkev se je poslovenila. Na zahvalno nedeljo 1918 se je oglasila z njene lece dopoldne slovenska beseda. Knezoškof Anton Bonaventura sam je pokopal nemške pridige.

V vseh ljubljanskih cerkvah gospoduje zdaj poleg latinščine slovenščina. Nemška propoved se je umaknila v križansko cerkev. Šentflorijanska kongregacija do prevrata nemška, je zdaj slovenska.

Upajmo, da zgine tudi latinščina in jo nadomesti staroslovenščina, ki je od sv. stolice priznan liturgični jezik in so za njeno uvedbo prosili jugoslovenski škofje na svojem prvem sestanku 1919.

Njihova prošnja je imela ta uspeh, da se je staroslovenski misale, natisnjen z glagolskimi črkami za vlade papeža Leona XIII. v Rimu l. 1893., ponatisnil v latinici. Tako je temeljito izpodbit izgovor zaradi nečitnosti, ki je delala preglavice duhovnikom, ki niso bili večji glagolske pisave.

KULTURNE NALOGE NAŠIH MEST

EVGEN JARC, PODŽUPAN LJUBLJANSKI

IZ PREDAVANJA NA KONGRESU ZVEZE MEST KRALJEVINE JUGOSLAVIJE V BEOGRADU L. 1930.

Sodobna mesta predstavljajo nov tip razvoja človeškega naseljevanja. Niso nastala po volji posameznega despota, ne po dogovoru, ne po politično-vojni kolonizaciji, ne po javnopravnem aktu. Tudi če so zrasla iz starih naselbin, so moderna mesta produkt socialno-gospodarskega razvoja, izvirajočega iz državljske svobode. Na osnovi svobodne konkurence privlačuje njih svobodno gospodarstvo ljudske mase in obeta najjačjim zmago. V velikem ljudskem preseljevanju iz dežele v mesto propadajo tisoči onemoglih, nove čete pa stopajo neprestano v palestro dela. Selo daje mestu več kakor ima samo. Bilanca prebivalstva na selu je pasivna, bilanca mesta aktivna. Mesto kot socialna tvorba konsumira prebivalstvo, selo ga producira.

Porast mest kaže prehod od agrarne države v industrialno. Kaj pravijo številke o Jugoslaviji?

Ako upoštevamo statistiko iz leta 1921., je njeno prebivalstvo v času 1910 do 1921 nazadovalo splošno za 5%, največ v Srbiji 118% in Črni gori, poraslo edino v Banatu, Bački in Baranji za 2%, dočim je število v mestih poraslo za 88%, največ v Beogradu (243%), Zagrebu 371%, Splitu 17%, Skoplju 16%, Sarajevu 163%, Novem Sadu 165%, Ljubljani 144%. Štetje iz leta 1931. te številke še nadkriljuje.

Do leta 1931. je prebivalstvo istih mest poraslo: Beograd (brez Zemuna in Pančeva) za 110%, Zagreb za 70%, Sarajevo za 18%, Skoplje za 60%, Novi Sad za 44%, Split za 39%, Ljubljana za 12%, (okoliške občine pa do 40%), dočim znaša povprečni prirastek v vsej državi 16%. (V dravski banovini le 8%.)

Tako vidimo našo agrarno državo, kako hiti na poti do urbanizma, čeprav je še daleč od Nemčije, kjer stanuje $\frac{3}{4}$ prebivalstva v mestih, pri nas pa le dobra petina.

Tudi struktura našega gospodarstva kaže silno nakopičenje obrti, industrije in trgovine v mestih. Ta aglomeracija pomenja obenem akumulacijo dohodkov in narodnega premoženja. Medsebojna konkurenca goni ves ta obrat, tempo postaja značilen tudi pri nas.

Mesta pa ne vodijo samo našega gospodarstva, tudi vsa duhovna kultura našega naroda je pod vplivom mest. Časopisje ima danes v pretežni večini urbanističen značaj. Isto produkcija knjig. Iz velikega mesta se širi duševna hrana na deželo. Mesto vodi v strokovnem, srednjem in visokem šolstvu. Umetnost, gledišče, glasba, muzeji, kinematografi — vse to so značilni atributi mesta.

Nasproti tej strani urbanizma, ki vodi do podviga kulturnega življenja, pa ni mogoče prezreti zlih njegovih strani. Socialno nezadovoljstvo in moralna razbrzdanost, to je obratna stran urbanizma. Odtrgan od domovnega občestva, često v stanovanjski bedi in brezposelnosti, notranje raztrgan zaradi nasprotja med socialnimi razredi, živi v mestu človek poleg človeka kot številka poleg številke brez notranje zveze. Zato so mesta legla prevratov in revolucij. Kriminalni slučajji, ločitev zakonov, samomori, padanje rojstev, vse to karakterizira mesto. Morda dosega socialna higiena v mestu uspehe za telesno zdravje, brezuspešen je pa, kakor se dozdeva, drug za narod in državo važnejši boj — trud za duševno in moralno zdravje.

Primum vivere — dein philosophari (najprej živeti — potem modrovati). To načelo vodi posameznika v mestu in tudi — mestno komunalno politiko. Kulturna politika bi morala biti važen del komunalne politike. Njeni cilji bi morali biti:

1. boj proti razduhovljenju modernega človeka na vsej črti.

2. boj proti ločitvi socialnih razredov. Komunalna kulturna politika zato ne sme biti enostransko usmerjena, in ne sme biti privilegij ene posamezne kaste.

3. kulturna politika mest mora delovati v pravcu obče državne kulturne politike.

Kulturna politika veže v posameznem človeku prošlost s sedanostjo in jamči s tem za organičen razvoj kulture. Državno-politična naloga obstoji v tem, da v državljanu, ki je bil doslej slepo vezan le na avtoriteto, budi čut odgovornosti za občestvo.

Položaj občinskih financ ovira redoma sistematično delo za kulturni podvig ljudskih mas. Pa četudi občinske finance v tem pogledu narekujejo varčevanje, je zato tem bolj potrebno:

1. da se razpoložljiva sredstva racionalno uporabljajo,

2. da je kulturno politično delo naših mest smotrno organizirano.

Naj se v sledečem dotaknem le najvažnejših nalog modernega mesta.

Sodobna občinska uprava se mora brigati predvsem za *lice mesta*. *Regulacijski načrt* mora kazati enotno voljo, prilagodenost individualnosti dotičnega mesta. *Stavbarstvo* ne sme biti zavisno od domislekov posameznih gradbenih gospodarjev, ampak *mesto* mora biti tisti faktor, ki odločuje tako o *novih stavbah*, kakor tudi o *ohranitvi gradbenih spomenikov*. Pametno vodena *zemljiška politika* skrbi za korist ljudskemu zdravju in mestni estetiki za zadostno velikost *zelenih ploskev*, zakaj mesta ne tvorijo še samo kup kamenja, opeke, cementa in vrsta tlakovanih cest.

Revolucionar mestne arhitekture, Le Corbusier je v svojem manifestu k diorami sodobnega mesta postavil načela o preobrazbi velikega mesta. Te svoje revolucionarne teze je teoretično utemeljil v svojem znamenitem delu o graditvi mest. Tudi laik uvideva, da je ena prvih kulturnih nalog mestne uprave ureditev mesta in ustvaritev *regulacijskega načrta* za bodočnost.

Naseljevalna politika mest mora biti omejena. Poslovni oziri zahtevajo koncentracijo poslovnega življenja v središču mesta, v Citty-ju. Blizu prometnih zvez in središča mesta morajo poslovati tudi glavni uradi. Raztresenost uradov je neracionalna. Svoje naseljitvene pogoje po posameznih delih mesta ima obrt. Industrijo pa vodijo lastne težnje: zveza s prometnimi žilami, s tekočo vodo in oziri na kanalizacijo. Stanovanjski del mesta hoče biti oddeljen od mestnega hrupa in velikega prometa, sredi med vrtovi in zelenjem.

Gradnja mest je odvisna od živih razmer in mora računati z bodočnostjo. Zato ni samo zadeva inženjerja, ampak tudi nacionalnih ekonomov. Ti moderni principi se v Jugoslaviji komplicirajo, ker si pridejo v nasprotje s konservativnim načelom ohranitve obstoječih zgodovinsko - znamenitih zgradb. Naša mesta in selišča so produkt svojega življenjskega razvoja in verno zrcalo dob svoje preteklosti. Danes, ko nova socialna in materialna kultura nevzdržno širi nove oblike življenja, je v interesu zanimivosti naših mest, da si ohranijo tiste poteze, ki so estetsko ali pokrajinsko učinkovite, ali zgodovinsko-spominsko znamenite.

To velja zlasti za jedro sedanjih mest, za takozvane stare dele mesta in za njegove prehode v

novejše mestne dele, dalje za vsa vprašanja, kjer gre za ohranitev, za adaptacije v sodobne namene ali za dopolnitev starih estetsko vrednih ali historično pomembnih posameznih objektov. Velja pa tudi za nove naloge, kolikor ogrožajo priznane lepe poglede na mesto in posebno za tiste dele, kjer se družijo umetne tvorbe s prirodnimi pogledi (ruševine, partije ob rekah, grupacije poslopij na pobočjih itd.). Stari deli mesta so takorekoč zrasli z mestom in zavzeli redoma krajevno estetsko najproduktivnejše in najhvaležnejše točke svojega ozemlja. Zato brutalno in nesmotrno uničevanje teh delov podira vrednote, ki so večinoma nenadomestljive. Prezidavanje in novo zazidavanje starih mestnih delov se mora zato vršiti z največjo obzirnostjo, da ostanejo v svojem bistvu nedotaknjeni.

Mestni stavbni urad mora imeti zato večjo ingerenco in aktivnost tudi v malih gradbenih zadevah, kakor so: adaptacije lokalov v starih stavbah, adaptacije dvorišč, spremembe fasad, portalov, oblike sten, streh in tudi barve na zunanjsčini hiše. S smotrno politiko glede barv na fasadah bi gradbeni urad lahko mnogo pripomogel k prijaznejšemu in estetsko zanimivejšemu licu ulic in trgov.

V zvezi z mestnim stavbnim redom je za sodobno mesto temeljne važnosti izdelava obsežnih, za desetletja, če ne za stoletja preračunjenih regulacijskih načrtov. Z mestnega stavbinskega stališča je treba v njih rešiti prehod med starim in novim mestom. Dalje se morajo ugotoviti estetska oporišča novih mestnih delov in pred vsem izvesti neobhodno potrebna ločitev tvorniških in malostanovanjskih mestnih delov.

Zaradi različnih stopenj kulturno-zgodovinskega razvoja naših mest je to vprašanje pri nas v Jugoslaviji še posebno zamotano. Slovenija in del Hrvatske nam nudita tip srednje-evropskih mest, pri katerih se lahko zgornja načela izvajajo v polnem smislu glede na preizkušnje v srednje- in zapadno-evropskih mestih. Del Hrvatske, Slavonije, Srem in Banat kažejo drug tip, in posebne spomeniške naloge čakajo še srbska mesta, zlasti Beograd, Skoplje, Sarajevo itd. Dalmatinska mesta pa so estetsko dograjena stara mesta, katerih vrednote je treba ohraniti in previdno prilagoditi sodobnemu razvoju.

Ker so ta vprašanja tako zapletena in težavna, je želeli, da se čim prej izvede za vso državo veljavni zakon o varstvu starin.

Mestni arhiv je v svojem bistvu sicer samo del registrature, zbirka ad acta položenih spisov. S

tem pa je že združena tudi njegova naloga. Iz njega črpa lokalni zgodovinar, ki mu je mestni arhiv glavni vir. To je njegova znanstvena stran. Upravno pa je mestni arhiv pomemben za mestne upravne uradnike, ki morajo v zamotanih vprašanjih dostikrat poseči vanj. Upravo arhiva bi si zato morala prav za prav deliti zgodovinar in izvežban registrator. Vsekakor je za upravo arhiva potrebna moč, ki je znanstveno in tehnično — s prakso v upravni stroki — primerno kvalificirana.

Želeti je, da skuša mestni arhiv pridobiti za trajno v shrambo *zasebne arhive* uglednih meščanskih rodbin: trgovcev, industrijalcev in obrtnikov, intelektualcev. Taki zapiski se privatno naglo porazgube, vendar pa so za gospodarsko in kulturno zgodovino mesta neobhodno potrebni in jo šele v resnici oživljajo.

V organični zvezi z mestnim arhivom je mestni muzej, ker se delokrog obeh dostikrat ne da strogo ločiti (stari rokopisi, načrti, slike, pečati itd.). *Mestni muzej* je v svojem bistvu krajevni muzej. Zato se mora v svojih zbirkah omejiti na to, kar je za dotično mesto značilno, in si ne sme nadevati značaja splošnega muzeja. Umetnine, umetno-obrtni izdelki bi v mestnem muzeju pomenili le, da so last mesta. Mestni muzej naj zbira to, kar je za zgodovino mesta važno. Če hočemo prav poznati sedanost, se moramo prej seznaniti s preteklostjo. Ljubljanskega mestnega muzeja n. pr. bo naloga, zbrati vse, kar se nanaša na zgodovino Ljubljane, na njen stavbni razvoj, na njeno gospodarsko in kulturno preteklost, ni mu pa treba snovati galerije umetnin, ki jih je nakupilo mesto od sodobnih slikarjev ne glede na ideelno zvezo z mestom.

Kar je bilo zgoraj povedano o arhivu, velja tudi za muzej. Zgodovinske zanimivosti, ki jih še hranijo posamezne rodbine (od slik, steklenine, porcelana in drugih drobnarij do pohištva) bodo najbolje shranjene v mestnem muzeju, ker se sicer porazgubijo in raznesejo. Smotrna akvizicija takih predmetov bo važna naloga mestnega muzeja.

Mestni muzej pa naj ne sega samo v preteklost, ampak naj sledi tudi sedanosti. Kot poseben in zelo važen del muzeja si predstavljam oddelek, ki bo kazal ves razvoj sodobnega mesta: razvoj mestne aglomeracije in mestnega teritorija, razvoj mestne uprave ter postanek in razvoj mestnih ustanov in podjetij. Ta slika se mora izpopolnjevati od leta do leta. Komunalni politik dostikrat išče podobnih podatkov, pa jih dobi le po dolgem trudu ali sploh ne.

Zato je tudi nujno, da je z mestnim arhivom in sodobnim oddelkom muzeja združen mestni statistični urad. Urejena statistična služba ni za mesto nič manj važna kakor za državo. Mesta se niso povečala samo po številu prebivalcev, ampak pomnožili so se tudi njih raznoliki posli. Mesto ni več samo upravni aparat, ampak je prevzelo naloge, ki jih mesto pred 100 leti še ni poznalo: gradbeno ureditev, javno higieno, preskrbo z vodo, razsvetljavo in pogonsko silo, klavnice in celo zastavljavnice in pogrebni zavod. Statistike posameznih mest — v obliki statističnih poročil ali almanahov — so danes neobhodno potrebno sredstvo vsakemu resnemu komunalnemu delavcu, ki šele iz primerjajoče statistike drugih mest spozna napake in prednosti lastne občinske uprave in z njo kontrolira njen pravec. Podrobno mora mestna statistika obsegati statistiko prebivalstva, statistiko šolstva in kulturnih ustanov, stanovanj, zaposlitve delavstva, prometa, konsuma in cen, mestnih podjetij kakor tudi statistiko volitev. Zveza nemških mest, ki imajo svojo službo sistematično in enotno organizirano, izdaja letno svoj sila zanimiv »Statistisches Jahrbuch deutscher Städte«.

V zvezi z mestnim arhivom in mestnim muzejem lahko mestni statistični urad, zlasti, ako se poslužuje oblike modernih grafikov, stalno seznanja občinstvo z upravnimi, gospodarskimi in kulturnimi nalogami mest. Vodstvo po mestnih zbirkah, zvezano s predavanji, budi v prebivalstvu meščansko zavest, ki je integralen del državljske zavesti. V mestih, ki nimajo visokih šol, lahko muzeji postanejo središče duševnega življenja: saj gojijo ameriški muzeji celo glasbo. Znanstvena obdelava zbirk mestnega arhiva in mestnega muzeja je razumljiv postulat.

Umetno-obrtni muzeji so muzejski tip zase. V srednjeveškem mestu, kakor se je ohranilo do 19. stoletja, sta si bila umetnost in obrt eno. Šele stroj ju je razdvojil. Ko se je obrt zavedla za njo nastale škode, so se začeli snovati umetno-obrtni muzeji, ki naj bi obrt zopet približali umetnosti. South-Kensington Museum v Londonu je bil prvi tak muzej, ki je združeval umetno-obrtno zbirko, knjižnico in šolo. Mesto Hamburg je leta 1844. prvo ustanovilo tak muzej. Sledila mu je v Nemčiji dolga vrsta drugih mest. Kakor pojmuje danes umetno-obrtni muzej, je vsem takim ustanovam namen, da dvignejo kvaliteto obrtnih izdelkov z zbirkami, šolo in stalnimi razstavami. V tem sodelujejo mesta z obrtnimi organizacijami, z njihovo zbornico in z njihovo šolo. Tak muzej nadomesti

obrtniku tisto spretnost in tisti okus, ki si ga je pred desetletji pridobil s potovanjem in delom po delavnicah, ki so v tujem svetu slovele po svoji kvaliteti.

Likovno umetnost podpirajo mesta, kjer obstoje državne ali sploh javne zbirke s subvencijami tistim ustanovam, z nakupovanjem umetnin na razstavah, in zlasti tudi s tem, da umetnikom (slikarjem, kiparjem) preskrbijo primerne in cenene delavnice. Arhitekto podpirajo mesta z javnimi natečaji, v kolikor mestni gradbeni urad sam ne nastopa kot projektant. Glasbeni zavodi in gledališča v današnji krizi vedno bolj apelirajo na občinsko podporo. O tem, kako občina podpiraj umetnost sploh, bo treba še posebej izpregovoriti.

Za zблиžanje socialnih razredov in širjenje narodne prosvete je najvažnejša *ljudska univerza*. Je socialna naprava, ker tvori most med intelektualci in proletariatom. Je državno nacionalna, ker je sposobna širiti smisel za državo in je najpripravnejši instrument za asimilacijo tujenarodnih elementov. Je gospodarska: za boljše blago je treba boljših delavcev. Je moralen faktor v boju proti brezdolju, nebrzdanosti in alkoholizmu. Ljudska univerza naj človeku, ki se peha v težkem boju za vsakdanji kruh, polni dušo z duhovnostjo. Daje naj mu pogled v svet, ki ga še ne pozna, čeprav vse to le v kratkih večernih urah. Mestne uprave naj bi bile vsaj organizatorice takih naprav, ki se naj bi ozirale prav tako na praktično delo (analfabetizem, jezikovni pouk itd.) kakor na širjenje splošne ljudske izobrazbe. Z ljudsko univerzo, pri kateri lahko sodeluje vsak inteligent, naj bi bili združeni skupni ogledi mestnih in privatnih tehničnih naprav, vodstvo po zanimivih delih mesta in okolice in po muzejih, organizirani poseti gledališč in koncertov, predvajanje kulturnih filmov in radia.

Z ljudsko univerzo morajo sodelovati knjižnice. Današnje mestne knjižnice imajo po največ le znanstveno-arhivaličen značaj, med tem ko so na Angleškem in v Ameriki knjižnice javna zadeva. Prva naloga občine je sicer, zbirati gradivo za zgodovino lastnega mesta. V zvezi z drugimi obstoječimi prosvetnimi ustanovami pa naj bi občina organizirala:

1. zbiranje raznih knjig in revij;
2. njih izposojevanje in možnost, da jih čitajo v posebnih prostorih v raznih mestnih delih, zlasti tudi na periferiji, kjer naj bi obstajale podružnice centralne knjižnice;

3. ustanovitev knjižnic za otroke, v zvezi s socialnimi napravami (otročka zavetišča in šolarske kuhinje);

4. organizacija oddelkov za muzikalije.

Treba je le močne osebnosti, ki bi prevzela iniciativo in vodstvo. Take ljudske knjižnice bi imele v raznih pokrajinah velik nacionalen pomen. Premalo se še poznamo med seboj, publiki v Beogradu in Zagrebu je nepoznana slovenska literatura, občinstvu v Ljubljani pa hrvatska in srbska.

Kdor čuti v sebi odgovornost za razvoj mladine in za duševni nivo širših slojev, ne more prezreti filma kot kulturnega faktorja, s katerim se da primerjati le tiskarstvo.

Današnji kino izkorišča kot kapitalistično podjetje instinkte mase. Njegov vpliv je na razvoj mladine porazen, kar dokazuje kriminaliteta. Zato predstavlja v svoji neizbirčnosti kino tak, kakršen je, veliko nevarnost za bodočo generacijo. Reforma kina je zato postala danes svetovno obravnavano vprašanje.

Negativna sredstva (cenzura, prepoved filmov, omejitve na odrasle) so le sekundarnega pomena. Pozitivna reforma se izraža v pojmu: kulturni film. Oslo je poseglo vmes aktivno in mu dohodki lastnih kinematografov krijejo vse kulturno-politične izdatke. V Nemčiji se je ustanovil l. 1919. Bilderbühnenbund deutscher Städte, ki ima stalno zastopstvo v zvezi nemških mest in je v stalni zvezi s podeželskimi občinskimi kinematografi. Vendar se komunalizacija kinematografov v Nemčiji ni obnesla. Zato so poizkusile s popusti na taksi najprej občine, pozneje država. Če obstoji program samo iz kulturnih filmov, je sploh prost takse. Občine pospešujejo kulturne filme:

1. s tem, da za šole in mladino prirejajo predstave, kupujejo filme in jih naročajo;
2. društvom, skupinam in stanovom dajejo podporo z davčnim popustom in pobudo za uprizoritve;
3. v kinematografih sploh pospešujejo predvajanje kulturnih filmov.

Za Jugoslavijo je kulturni film najboljše sredstvo za medsebojno sodelovanje in zблиževanje. Posebej pa še seznanja inozemstvo z našimi razmerami in zanimivostmi in z lepoto naše zemlje. Nič manjšega pomena ni *radio*. Sodelovanje Beograda, Zagreba in Ljubljane morajo naši centri podpirati.

Komunalna publiciteta je nam vsem nujno potrebna. Posamezna mesta si morajo ustvariti *poročevalsko službo*, ki bo v lokalnem časopisju infor-

mirala javnost o delu občin. Časopisje mora postati posredovalec med občino in prebivalstvom. Žalosten fakt je, da se naše boulevardno časopisje lovi dostikrat le za senzacijo tudi v vprašanjih komunalne politike, namesto da bi dajalo po eni strani javnosti točne in objektivne informacije o občini in njenem delu, po drugi pa dajalo prebivalstvu priliko, da izraža v komunalnih vprašanjih svoje želje in daje pobudo za delo. Organizirana komunalna poročevalska služba naj bi bila širokogrudna in ne birokratično ozkosrčna. Mestno upravo samo zadene dostikrat krivda, da se v javnosti ustvari proti njej ozračje nezaupanja. Občinska informativna služba naj bi obveščala javnost tudi o magistratnih in odsekovih sejah. Voditelj te službe naj bi bil obenem zaupnik občinske uprave in lokalnega časopisja, s čigar zastopniki naj bi imel stalen stik.

Ob koncu še eno: mesto ne živi zase svoje gospodarsko in kulturno življenje, ampak je v tesnih stikih s podeželjem. Kmet, ki vidi v meščanu le

odjemalca svojih produktov, in meščan, ki zopet pri kmetu vidi le to, da neprestano kliče po višjih cenah in mu s tem draži živež — oba sta žrtev predsodkov. Spoznala se bosta tesneje in temeljiteje, ako od časa do časa drug drugemu pokažeta svoje vrednote in se naučita medsebojno se ceniti. Kakor kmet na razstavi pokaže meščanu plod svojega truda, tako naj bi tudi mesto stalno seznanjalo podeželje s svojimi kulturnimi pridobitvami. Odprimo mu naše muzeje, ki pričajo o naši zgodovini, dajmo mu priliko, da se seznani z našim gledališčem, z našo dramo in opero; koncerti in predavanja mu naj odkrijejo vrednote mestne kulture. Ako mu vse to pokažemo, bo gledal mesto z drugačnimi očmi in ne bo videl v meščanu samo pohajkovalca. Kakor sloni naša narodna moč, naša narodna obnovitev na kmetu, tako bi bilo enostransko gledati samo kmečko kulturo, ki jo mestna kultura v višjem pravcu spopolnjuje. Med obema najti pravo, stalno in plodno sintezo, je važna nacionalno-kulturna naloga naših mest.

OB 700 LETNICI PRIHODA OO. FRANČIŠKANOV V LJUBLJANO (1233—1933)

DR. ANGELIK TOMINEC O. F. M.

Ni naš namen tu podajati izčrpno zgodovino slovenskih frančiškanov, nuditi hočemo le bežen pogled življenja in delovanja sinov sv. Frančiška v Ljubljani. Ako bi hoteli pisati količkaj obširno zgodovino frančiškanov v Ljubljani, bi komaj zadostovala obširna knjiga.

Povsem točno se ne da ugotoviti, kdaj so se frančiškani stalno v Ljubljano naselili. V splošnem se strinjajo zgodovinarji, da so prišli leta 1233. Tako trdijo Thalberg, Friess in Dimitz. Thalberg pravi, da so frančiškani po želji sv. Antona Padovanskega leta 1233. prišli v Ljubljano po vsej verjetnosti iz Gorice. Ondi je namreč že leta 1266. postavil Anton Padovanski samostan in cerkvico na čast sv. Katarini devici in mučenici. V Ljubljano je frančiškane poklical najbrž tedanji oglejski patrijarh Bertold V. (1218—1251), ki je bil osebni prijatelj sv. Frančiška Asiškega, in je ponovno tožil, da se širijo po Kranjskem razne zmote. Ob prihodu v Ljubljano je bila frančiškanom izročena cerkev sv. Filipa, ki je stala na sedanjem Vodnikovem trgu. Sezidati jo je dal, kakor poroča Valvasor, leta 1073. bogat trgovec Peter Baldavic. Poleg cerkve so ljubljanski meščani na lastne stroške sezidali samostan. Dne 27. junija 1382 je cerkev s samostanom in okolico vred pogorela. Šele leta 1403. so začeli z zidanjem nove cerkve, oziroma s popravilanjem stare, ki je bila dovršena leta 1412.

Ob tej priliki je dobila namesto sv. Filipa za patrona Marijo Vnebovzeto.

Od leta 1668. je bil v samostanu nekaj let noviciat, radi katerega je bil dozidan nov del samostana. Provincial P. Anton Lazari pa je 18 let pozneje zaradi naraščajočega števila bratov dal na vrtu starega samostana sezidati nov samostan v štirikotni obliki. Pa tudi cerkev so popravili. Leta 1695. so podrli kapelo sv. Janeza Krstnika in so namesto nje zgradili kapelo sv. Križa. Redu jako naklonjeni Jakob Schell pl. Schellenburg, bogat mož, je frančiškanom poklonil krasen marmornat oltar sv. Križa iz črnega dženovskega kamna. Bilo je to mojstrsko delo kiparja Cussa, ozaljšano z lepimi kipi. Schellenburg je dal na svoje stroške osnažiti in olepšati vso frančiškansko cerkev, ki se je popolnoma prenovljena zalesketala leta 1703.

Ker so bile celice v samostanu na obeh straneh hodnikov, so bili ti temni in ozki, in seveda je redovnikom manjkalo zraka. Da bi temu zlu odpomogel, je provincial P. Žiga Škerpin leta 1755. dvignil samostan za eno nadstropje, postavil je celice le na eno stran in tako omogočil široke in svetle hodnike, ki so bili za zdravje redovnikov nujno potrebni.

Ko so se leta 1784. frančiškani preselili na sedanji Marijin trg, so njihovo cerkev podrli že naslednje leto 1786. Samostan sam je preživel, nekoliko pre-

Glavni oltar v frančiškanski cerkvi; delo kiparja Robbe

zidan, cerkev za 116 let. Po odhodu frančiškanov so imeli ondi usmiljeni bratje nekaj časa bolnišnico, a kmalu so na predlog Antona Linharta preselili tje kaj šole, v prvi vrsti nekdanji licej. Leta 1895. je potres tako pohabil staro samostansko, tedaj licejsko poslopje, da so ga leta 1903. morali podreti do tal.

Kakor že omenjeno, so prišli frančiškani z Vodnikovega trga dne 23. avgusta 1784. k cerkvi Marijinega Oznanjenja. To so do tedaj imeli v oskrbi avguštinci, katere pa je cesar Jožef II. prepodil. Na mestu sedanje cerkve je stala prvotno cerkev sv. Martina. Radi lažje obrambe pred Turki so jo leta 1494. porušili do tal, avguštince pa preselili k cerkvi sv. Jakoba. Pozneje, leta 1623., so si avguštinci na mestu prejšnje cerkve sezidali novo in zraven samostan. Cerkev pa je že leto pozneje uničil požar in dve leti kasneje je ista usoda doletela tudi samostan. Leta 1647. sta cerkev in samostan vnovič pozidala Konrad pl. Russenstein in njegova žena Felicita roj. pl. Raab. V tem obnovljenem samostanu so bivali avguštinci, dokler jih ni leta 1784. pregnal

cesar Jožef II. ter ondi naselil frančiškane. Leta 1785. je v splošni ureditvi župnij bila ustanovljena predmestna župnija Marijinega Oznanjenja, in samostanska cerkev je služila tudi za župnijsko cerkev. Prvi župnik je bil Jožef Skrinar s šestimi kaplani frančiškani. V začetku oktobra leta 1804. je bilo oskrbovanje župnije izročeno frančiškanom, ki jo oskrbujejo še dandanes.

Potres leta 1895. je v samostanu povzročil take razpoke, da je tedanji gvardian P. Hugolin Sattner moral podpreti tretjino samostana, ter nov del dozidati. Leto kasneje so v cerkvi podrli lavretansko kapelo, na katero se je naslanjal veliki oltar, ki je ob tej priliki bil pomaknjen nazaj na zadnjo steno. Zunaj cerkve na samostanskem vrtu so nato prizidali novo lavretansko kapelo, ki je v dveh vzporednih lopah zvezana s cerkvijo. To bi bila kratka slika obeh bivališč frančiškanov v Ljubljani v teku sedmih stoletij.

Da spopolnimo to sliko, naj na kratko omenimo še nekaj frančiškanov, ki so se posebej odlikovali bodisi s svetim življenjem, bodisi s kulturnim, znanstvenim ali umetniškim delovanjem.

P. Anton (po krstu Avguštin) Lazari je bil rojen leta 1642. v Ljubljani, ter je bil, komaj 15 let star, dne 19. avgusta l. 1657. preoblečen. Pri preobleki so mu dali ime Anton. Kdaj in kje je bil posvečen v duhovnika, se ni dalo dognati. V redu je bil lektor filozofije in teologije, trikrat provincial Hrvatsko-kranjske provincije sv. Križa, izvoljen leta 1684., 1693. in 1699. Bil je tudi generalni definitor v Rimu ter generalni vizitator za Hrvatsko, Ogrsko in češko. Cesar Leopold I. ga je imenoval za cesarskega teologa, oziroma tajnega svetnika.

Posebne zasluge si je v slovenski provinciji sv. Križa pridobil z reformacijo provincije. Zaradi neurejenih časovnih razmer, bojov med cerkvijo in svetno oblastjo in pogostih turških vpadov je razumljivo, da je bila vzgoja redovniškega naraščaja večkrat zelo površna in je tako prvotna gorečnost v samostanih postajala vedno bolj ohlapna, zlasti kar se tiče uboštva. Vedno bolj rastoča želja po reformi in po natančnem izpolnjevanju vodila, ki je prihajala iz reda samega, je postala posebno močna v začetku 15. stoletja. Ko je papež Klemen VII. s svojo bulo dne 16. novembra 1532 potrdil reformacijo frančiškanskega reda in strožje izpolnjevanje vodila sv. Frančiška, se ji je več provincij prostovoljno pridružilo, med njimi tudi hrvatsko-kranjska. Zgodilo se je to pod provincialatom P. Antona Lazarija v Ljubljani, dne 25. avgusta 1668, ko je naša provincija soglasno sprejela reformo, ki jo je papež Inocenc X. s posebno bulo dne 26. aprila 1683 potrdil.

Posebej glede ljubljanskega samostana je P. Anton dal, kakor že omenjeno, zaradi naraščajočega števila bratov na vrtu starega samostana na Vodnikovem trgu zidati nov samostan v štirikotni obliki v letih 1686 do 1688.

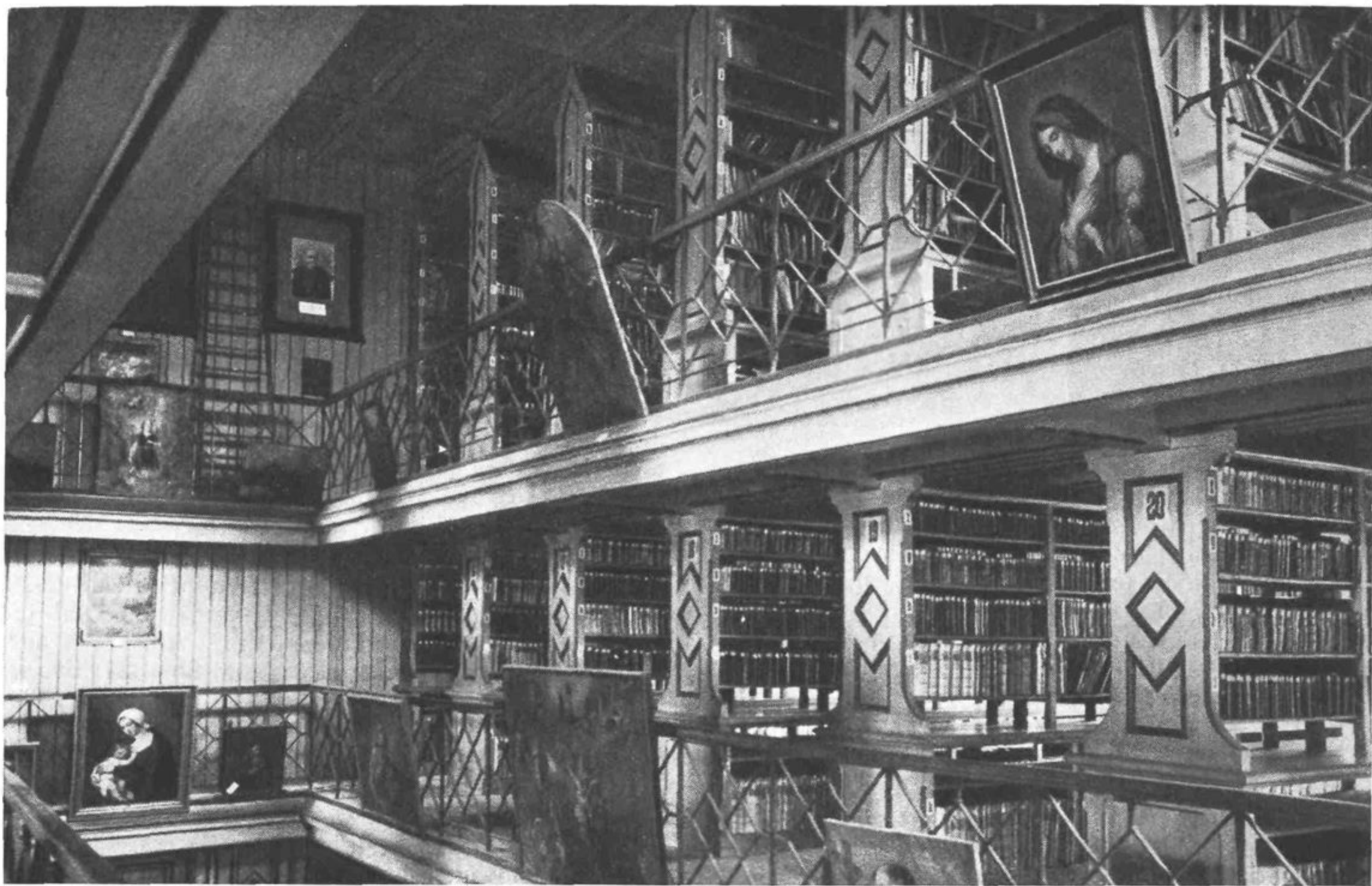
Zasebno je bil P. Anton v resnici zglednega življenja. Posebno se je odlikoval po ljubezni do sovražnikov. Mnogo je imel nasprotnikov pri reformaciji provincije, pa tudi obrekovalcev, katerim ni njihovih

Foto Ante Kornič

Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani

J. PLEČNIK: VODNJAK NA ŠT. JAKOBSKEM TRGU

Del knjižnice v frančiškanskem samostanu v Ljubljani

zmot samo od srca odpušal, ampak večkrat celo druge prosil, naj jim odpuste. Postave je bil majhne in nekoliko naprej sklonjen, obraza temnorjavega, toda v izvrševanju svojega poklica izredno spreten. Umrl je v ljubljanskem samostanu dne 24. avgusta leta 1705. Po smrti se je prikazal svojemu nekdanjemu prijatelju P. Konstantinu Dubskemu, članu češke provincije, katerega je prosil, naj bi opravil zanj še nekatere molitve, da bi hitreje dosegel gledanje božje. Ni trpel čutno, pač pa mu ni bil dovoljen vstop v nebesa, kakor je to razvidno iz zapisnika v praškem frančiškanskem samostanu.

Odlikoval se je tudi kot teolog in pisatelj. Leta 1698. je posegel v kontroverzo o porciunkulskem odpustku. Izdal pa je sledeče spise: *Panegyricus sermo: S. Antonius Pad. vitis vera*, 1680; *Sittliche lehrreiche Revanche...* (ob preobleki grofice Doroteje Gallenberške v Mekinjah), Lj. 1680; *Hysteron, Proteron, oder hinter sich, für sich verstellte Menschen-Einbildung, Erkenntnisse und Begierlichkeiten* (ob preobleki Ane Katar. Waldreich v. Ehren-Posten pri klarisinjah v Lj.), Lj. 1681; *Anicii Maulii Torquati Severini Boetii de Consolatione Philosophiae*, Lj. 1682. V rokopisu je ostalo: *Philopomena tetrasteuchum Scotici acuminis acu phrygiatum, hoc est: Universae philosophiae rationalis et naturalis, moralisque transnaturalis corpus apharmacum* in več panegirikov o sv. Antonu Padovanskemu.

P. Žiga Škerpin (po krstu Friderik) je bil rojen v Kamniku ok. leta 1688., ter je vstopil v frančiškanski red 1703. Preoblečen je bil v Nazaretu dne 19. oktobra 1703 ter mu je bilo dano ime Žiga. Po izvrstno dovršenih študijah je bil dolgo vrsto let bogoslovni lektor, pozneje od leta 1732.—1735. ter od leta 1745.—1748. provincijal naše redovne pokrajine. Imenovan je bil leta 1730. tudi za cesarskega teologa, oziroma tajnega svetnika.

Glede ljubljanskega samostana si je pridobil posebno zaslugo s prezidavo. Isti P. Žiga je pridobil za samostansko cerkev tudi znamenite relikvije sv. Deodata. In ko so se frančiškani pozneje preselili, so relikvije vzeli s seboj ter se še sedaj častijo na posebnem oltarju v naši cerkvi.

Največ zaslug pa si je pridobil s tem, da je večji del ljubljanske knjižnice on pridobil, oziroma nakupil. Bil je ponovno generalni definator v Rimu, generalni vizitator na Ogrskem, Avstrijskem, Beneškem, v rimski in bavarski provinci. Kot tak je imel priliko in priložnost za nakup znanstvenih knjig, katere so v vsakem samostanu neizogibno potrebne.

Knjižnico, katere ustanovnika po pravici lahko imenujemo P. Žigo in ki je tedaj obsegala veliko število knjig, je leta 1895. potres podrl. P. Hugolin Sattner, tedanji gvardijan ljubljanskega samostana, je takoj naslednje leto prizidal samostanu novo poslopje s krasno, arhitektonsko urejeno knjižnico.

Pater Žiga Škerpin O. F. M.

Pater Benvenut Crobath O. F. M.

Zidana je s pritličjem in dvema nadstropjema ter obsega okoli 25.000 del ali nad 32.000 zvezkov.

Za samostan in provincijo velezaslužni P. Žiga je umrl v Ljubljani dne 26. novembra 1755. Edini od njega ohranjen je rokopis: *Itinerarium Hispanicum*, ki se hrani v Ljubljanski knjižnici in v katerem kratko opisuje svoje potovanje po Španiji.

P. *Hugo Vodnik* (po krstu Simon) je bil rojen 26. oktobra leta 1715. v Škofji Loki. Njegovi starši so bili Janez in Marija. Dne 30. oktobra l. 1732. je vstopil v frančiškanski red in pri preobleki v Kamniku so mu dali ime Hugo. Odlikoval se je po globoki ponižnosti, zvestemu spolnjevanju vodila, zlasti pa po veliki ponižnosti. Bil je zelo učen mož. Kakor poroča kronist (bržkone P. Benvenut Crobath), ni bilo nikogar, ki bi o njem rekel zlo besedo. Vsi, ki so ga poznali, celo ljubljanski škof grof Herberstein (ki redovnikom ni bil ravno naklonjen), ga je imenoval svetega in z vsemi čednostmi oblagodarjenega moža, in ne brez vzroka. Stalno je držal roke v rokavih, silno skromen je bil v svojih očeh, njegov obraz je izdajal veliko zatajevanje, njegov govor veliko ponižnost, iz vsega njegovega telesa je takorekoč dihala svetost. To kaže tudi njegova slika, ki je bila napravljena na zahtevo ljubljanskih meščanov brez njegove vednosti. Med sv. mašo je bil večkrat zamaknjen, kakor poroča ne samo njegov strežnik Frančišek pl. Steinhofen, ampak tudi pričujoči verniki. Ta sveti mož je bil dvakrat provincijal, in sicer od leta 1760.—1763. in od leta 1778.—1781. Karkoli je delal ali govoril, je izdajalo veliko ponižnost, pobožnost in svetost. Radi svoje globoke učenosti so ga sobratje večkrat prosili, naj bi kaj spisal in v občini blagor dal tiskati, pa zaradi prevelike ponižnosti tega ni storil, ampak je rajši naprej molil in pre-mišljeval rekoč: »Bratje, kar vem, ne vem sam od sebe in vse to je bilo že pred menoj napisano, berite, pa boste našli.« Umrl je 25. junija 1785 in bil pokopan na pokopališču pri sv. Krištofu. Ko so ga po letih prekopali, je bil še nestrohnjen, na kar so ga še globlje zakopali. Njegova proglašenje za blaženega je bila že v teku, pa so se tozadevne listine v Rimu izgubile.

P. *Felicijan Rant* (po krstu Frančišek Ksaverij) je zagledal luč sveta dne 2. decembra 1790 v Srednjem Bitnju št. 13. V frančiškanski red je vstopil 25. novembra l. 1811. Po dovršenih študijah je bil v Ljubljani nastavljen za kaplana do leta 1829., tedaj je bil imenovan za župnika in gvardijana, leta 1835. pa tudi za provincijalnega definitorja. Ko je 31. junija leta 1840. v Nazaretu umrl provincijal P. Ferdinand Vonča, je bil 20. avgusta istega leta v Ljubljani na definitorialnem kongresu izvoljen za provincijalnega vikarja ter je kot tak odložil službo župnika in gvardijana. Leta 1841. je bil izvoljen za kustosa provincije in sedem let pozneje je 3. aprila l. 1848. zapustil svet v starosti 51 let.

Bil je zelo priznan pridigar ter se je tudi odlikoval v svojem boju zoper janzenizem. Leta 1834. je izdal v tisku »*Sedem postnih pridig*« pri J. Sasembergu v Ljubljani. Drugo izdajo so te pridige doživele pri J. Blasniku v Ljubljani.

P. *Benvenut Crobath* (po krstu Gašper) je bil rojen 6. januarja 1805 v Stražišču pri Kranju. Dopršil je normalko v Kranju, gimnazijo v Ljubljani (1817—1823), stopil 17. septembra 1823 v frančiškanski red na Trsatu, kjer je ostal do 1824; dve leti liceja in teologije je dovršil v Gorici (1824—1828), kjer je bil ordiniran 28. septembra 1828, teološke študije je končal v Ljubljani (1828—1830). Služboval je v Novem mestu (1831 je bil katehet na normalki), 1832 pomožni, od 1833 redni profesor na gimnaziji, 1836—1837 prefekt na gimnaziji v Parizu, do avgusta 1841 v Karlovcu, kjer je zbolel in se zdravil v Stražišču do 30. septembra 1841, ko se je preselil kot vpokojeni profesor v Ljubljano. Do l. 1856. je vršil duhovniško službo v ljubljanski mestni, do 1. maja 1850 pa tudi v vojaški bolnišnici, kjer je decembra 1859 zbolel za legarjem. Ko so 1859 zidali viadukt v Borovnici, je bil italijanski spovednik v delavski boln. baraki. L. 1862. je postal provincijalni definitor, bil 1865—1866 gvardijan, do 1872 vikar v ljubljanskem samostanu.

V času svojega bivanja na Trsatu je pridno prebiral Virgila in Ovida. Vsaj tedaj je pričel že tudi sam delati pesmi, ki jih je pa izgubil. Njegova najstarejša doslej znana pesem je iz l. 1835., ko je bival v Novem mestu. Pogosteje se je začel oglašati v štiridesetih letih, ko je prišel v stik z literarno izobraženimi Slovenci. S Prešernom, ki ga omenja v rokopisih prvič l. 1846., sta več občevala najbrž šele od 1845 do Prešernove preselitve v Kranj. Prešeren mu je v svoji hudomušnosti »nagajal« z »Nebeško procesijo«, »Senanom« in »Nuno«, nakar je spesnil p. Benvenut svoje »odgovore«, ki so komentar k omenjenim pesmim. »Senan« in »Nuna« sta nastala v neposredni zvezi s P. Benvenutom. Od Prešernovih pesmi je ohranjen v C.-ovi ostalini poleg epigrama na Wolfa samo še prepis »Nebeške procesije« in nova varianta epigrama »Repiču«.

P. *Stanislav Škrabec* (po krstu Anton) se je rodil 7. januarja 1844 v Hervači pri Ribnici. Šolal se je na gimnaziji v Ljubljani; takoj po maturi l. 1863. je vstopil v frančiškanski red; redovno obleko je prejel na Trsatu 26. avgusta, kjer je dovršil noviciat. S

Trsata je šel na Kostanjevico v Gorici in tam dovršil prvi dve leti bogoslovja, ostali dve leti pa v Ljubljani; v mašnika je bil posvečen 3. avgusta leta 1867. Redovno predstojništvo ga je poslalo še isto leto na novomeško gimnazijo za suplenta, a l. 1870. je bil tam odstavljen, ker je država vzela gimnazijo v svojo upravo in pustila na zavodu samo stalno nameščene profesorje. Zdelo se je, da je konec P. Stankovim znanstvenim stremljenjem, a njegovi predstojniki so vedeli, kaj ima red v P. Stanku, zato so ga poslali v Gradec na vseučilišče. Tam se je posvečal grščini, latinščini in slovenščini od 1870—1873 z odličnim uspehom. Po vseučiliških študijah je postal lektor na domači redovni gimnaziji v Kostanjevici, l. 1876. je napravil še profesorske izpite. Nekaj časa je poučeval tudi bogoslovce na redovni bogoslovnici in je prevzel ravnateljstvo domače gimnazije. Tako je preživel v tem samostanu 42 let. Nikamor ga ni mikalo, zadovoljen je bil v svoji celici, kvečjemu, da si je privoščil semintja nekaj trenutkov na samostanskem vrtu. A ko so začeli Lahi obstreljevati Gorico, tedaj se je dal pregovoriti, da je zapustil dne 28. novembra 1915 pozorišče svojega delovanja ter bežal v Ljubljano. Svoje knjige, polovico duševnega življenja, je pustil večinoma v samostanski celici. L. 1916. je začel urejevati in dopolnjevati svoje spise za novo izdajo, ki jo prireja Leonova družba. Delal je neprenehoma do svojega zadnjega dneva življenja. Umril je oktobra 1919 malo pred 9. uro zvečer.

Na zunaj je potekalo življenje Škrabčevo tako enakomerno, da ni mogoče posneti, kolikega pomena je bil P. Stanislav za slovenski narod. Bil je človek redke popolnosti: miren, tih, dobrohoten proti vsakomur, odkrit, v vsakem oziru poštenjak; zahrbtnosti ni zakrivil nikoli nobene. Bil je značajan; to je pokazal posebno v svojih slovstvenih bojih z znanstveniki; kar je spoznal, da je prav, to je branil do skrajnosti. — Bil je tudi brez predsodkov in zato ni poznal nikdar strankarskih, še manj pa osebnih nasprotstev; Kristusov nauk o ljubezni do bližnjega je bil podlaga vsemu njegovemu mišljenju, dejanju in nehanju.

Zato je bil pa kot duhovnik skrajno tankovest in je izpolnjeval do pičice dolžnosti, ki mu jih je nalagal ta stan. Vsak dan je imel urejen tako, da se je vrtelo vse njegovo ostalo delo na tečajih duhovniških obveznosti. Prve ure vsakega dneva so bile posvečene molitvi, ves dan potem učenemu delu, izvzemši skupnih molitev. Njegov strogo urejen urnik pa je izgubil veljavo, ako so zahtevali verniki njegove duhovne pomoči. P. Stanko je bil zelo priljubljen spovednik: nekoč je bil pozvan v teku enega predpoldneva enajstkrat v spovednico od svojih študij; vselej, kakor so ga poklicali, je šel neutegoma brez nevolje. In taki slučajji niso bili izjeme. — Bil je globoko prepričan o vzvišenosti svojega stanu, vedel je pa tudi, da zahteva marsikako zatajevanje — in iz tega prepričanja je izvajal vse posledice do konca; bil je vse-skozi utrjen, čist, vzoren in značajan duhovnik.

Kot redovnika je dičila P. Stanislava brezpogojna pokorščina, uboštvo in preproščina, torej vrline, na katerih sloni ves frančiškanski red. Poleg tega se je

Pater Anton Lazari O. F. M.

Pater Hugo Vodnik O. F. M.

odlikoval posebno še po skrajni skromnosti; celico si je pometal sam in je sploh gledal na to, da so imeli z njim čim najmanj dela. Duhovit sobrat njegov je rekel: ako hočemo oceniti P. Stanislava kot redovnika, je treba pogledati, kaj zahtevajo redovna pravila, pa vemo, kakšen menih je bil: vse je izpolnjeval, kar ukazujejo. Pa še več. Bil je naravnost samotar. Izza samostanske ograje ga ni bilo videti leto in dan, samo enkrat na leto je v zadnjem času navadno zapustil Kostanjevico in je šel v mesto: to je bilo takrat, ko so šli frančiškani čestitat goriškemu nadškofu za god. Sicer se je držal svoje celice, cerkve in vrta, kjer si je gojil cvetlice. Sam Bog ve, koliko zaslug si je nabral P. Stanko kot duhovnik in redovnik! Tega mi presojeti ne moremo, samo to vemo, da je bil zgleden v vsakem pogledu.

Naravnost nemogoče je opisati pomen njegovega znanstvenega dela. O tem so in bodo še pisali učnjaki in strokovnjaki na jezikoslovnem polju. Posebne zasluge ima P. Stanko za Slovence, ker je otel slovenščini samostojnost in ji dal možnost nadaljnega razvoja. Prvo svojo razpravo je priobčil leta 1870. Takrat je izrekel važno besedo, ki je bila smoter njegovemu življenjskemu delu: »Slovenščina je samostojen jezik ter ima svojo zgodovino; pravico ima, da ga ne rabi samo ljudstvo, ampak tudi, da ga pišemo.« Vsak Slovenec, brez razlike stanu in mišljenja, mora biti hvaležen našemu P. Stanislavu za dolgo trajno, a uspešno delo, ker je z njim utrdil tudi narodno zavest in obstoj slovenskega naroda.

P. Placid Fabiani (po krstu Vincencij) je bil rojen 25. decembra 1846 v Novem mestu. V frančiškanski red je vstopil 31. avgusta 1846; slovesne redovne obljube je napravil 29. decembra 1876; v mašnika je bil posvečen 9. julija 1870. Po dovršenih študijah je bil nekaj let učitelj v samostanski ljudski šoli v Kamniku in samostanski vikar. Od leta 1878. pa je bival stalno v Ljubljani, kot vikarij, gvardijan, definitor in kustos. Šestkrat je bil provincijal in petkrat generalni vizitator na Hrvaškem, Tirolskem, Dalmaciji in Galiciji. Pod njegovim provincialatom je bil največ z njegovim trudom sezidan samostan na Brezjah ter cerkev in samostan na Viču. V Avstriji je bil odlikovan z viteškim križcem Franc-Jozefovega reda.

Pater Stanislav Škrabec O. F. M.

Nepotrebno skoraj je Ljubljancem popisovati njegovo delo, njegov trud in njegovo dobroto. Saj se ga po večini še vedno spominjajo. V molitev vtopljen je mlajša leta v lahki hoji, zadnja leta pa bolj težkih korakov prehodil večje število ljubljanskih ulic in cest. Vleklo ga je k dušam, ki so ga želele in k tistim, ki ga niso pričakovale. Vsem je prinašal Gospoda in njegov mir, ubogim tudi zemeljske dobrine. Sočutje z dušnimi in telesnimi trpini je bila gotovo najbolj značilna poteza resnično lepega P. Placidovega značaja. Trditev, da se je izživel za bližnjega, ni pri njem beseda brez vsebine. Le Bogu je znano, koliko dela in žrtvovanja je vsebovalo dolgoletno življenje rajnega P. Placida. Lepo je ocenil P. Placidovo skromnost visok cerkven dostojanstvenik z besedami: »P. Placid je samo eden, velik po svojih delih, še večji po svoji serafinski ponižnosti, pravi vzor sina sv. Frančiška.«

Slično kakor svoj čas P. Žiga Škerpin, je P. Placid preobrnil l. 1891. naš samostan. Prej zatohle, na ozko in zagatno dvorišče obrnjene redovniške celice,

je postavil na solčno stran in napravil izredno svetle in široke hodnike.

Pisateljsko se ni udeleževal, zato imamo od njega le en sam spis ohranjen, katerega je izdal kot provincijal v nemškem jeziku za zgodovino avstrijskih redovnih in svetnih semenišč, katero je bil spisal Zschocke. Naslov njegove razprave v tem delu je: »Die theologische Hauslehranstalt der croatisch-kraimerischen Franciskaner-Ordensprovinc vom heiligen Kreuze«. Že iz te razprave je razvidno, da je bil rajni P. Placid zelo učen mož, da se pa enako kakor njegov veliki prednik P. Hugo Vodnik deloma zaradi skromnosti ni posvetil pisateljstvu, deloma pa tudi zato, ker v resnici ni imel časa zaradi obilo drugih opravil.

Število sobratov - frančiškanov, ki so se bodisi po svetem življenju, bodisi s svojim delovanjem odlikovali v ljubljanskem frančiškanskem samostanu, s tem še nikakor ni izčrpano. Omeniti bi morali še znane pridigarje in pisatelje P. Ferdinanda Vonča, P. Jakoba Hofstetterja, P. Nepomuka Tropperja, P. Marcelijana Vodnika — prvega slovenskega pesnika, P. Otona Spruga, P. Paškala Škrbinca, P. Joahima Nastrana, P. Mansveta Šmajdeka, P. Aleksandra Robleka, slikarja, iz novejšega časa P. Mariofila Holečka, P. Avguština Čampo in veliko število drugih. Pa se moramo omejiti. Namen teh vrstic ni bil podati izčrpno zgodovino ljubljanskih frančiškanov, ampak nuditi le nekako sliko njihovega življenja in delovanja, ki se zrcali v zadnjih stoletjih.

P. S. Radi pomanjkanja prostora je tu opuščena navedba virov. Kdor želi obširnejše podatke, jih lahko dobi v »Spominski knjigi za sedemstoletnico prihoda očetov frančiškanov v Ljubljano 1233—1933« str. 21—42 in v »Pregledu zgodovine frančiškanov med Slovenci«, ki izhaja v Cvetju z vrtov sv. Frančiška l. 1926. nol. Iz teh dveh opisov je ta članek vzet.

OB 25 LETNICI SEPTEMBRSKIH DOGODKOV

BOŽO BORŠTNIK

Naše mesto ima kot slovenska Ljubljana še zelo mlado zgodovino. Res, da je bila nekdanje kulturno središče našega življa, toda v njej sami so nad pol stoletja gospodarili tujci in uprava mesta ter komunalna politika sta bili popolnoma njihova domena. Ako pregledamo teh zadnjih petdeset let, vidimo, da jih pada petnajst že v dobo naše svobode in državne samostojnosti, tako da jih na slovensko ero naše prestolnice odpade komaj toliko, kolikor znaša danes en sam človeški vek. V tem kratkem razdobju se zato ni moglo zgoditi

nič takega, kar bi bilo velepomembno za naš narod in da ni bilo septembrskih dogodkov pred 25. leti, bi bila bilanca našega odpora proti Avstriji močno žalostna. En človeški vek je brez dvoma dovolj dolga doba, da bi lahko prišlo do česa, kar bi postalo mejnik med prošlostjo, ki je dajala Ljubljani nemški značaj in obeležje, pa med naslednjo dobo, v kateri je ta zunanost po sili prirodnega razvoja čim dalje bolj bledela, toda za velike dogodke je manjkalo tradicije in pogojev dolgoletnega razvoja v novo, slovensko smer.

Ne smemo pozabiti, da z zmago slovenstva v mestnem zastopstvu in občinski upravi še ni bilo vse doseženo. Nemštvo, ki je bilo potisnjeno v manjšino, je še vedno ostalo močan činitelj, zlasti gospodarski, pa tudi politični zaradi podpore osrednje vlade ter kulturno zaradi zaledja vsega avstrijskega nemštva. Zaradi tega je bilo gotovo treba par desetletij, preden se je slovenska zavest v Ljubljani toliko ojačila, da se je v našem življu vkoreninilo prepričanje, da smo tu gospodarji, v kolikor je seveda to dopuščal pritisk deželne in državne vlade. Ulica je bila naša še pod nemškim režimom, ali manjkalo ji je zavednosti in one krepilne zavesti, da je neposredno oblastvo nad njo enakih nazorov in pogledov. Naši meščanski večini je manjkalo šole, da bi vedela, kako se zavzemo ulice, kako je treba javno nastopiti, da glas ogorčenja prodre do višjih mest, napravi tam primeren vtis in tudi nekaj zaleže.

Pred septembrom l. 1908. je bilo v Ljubljani vsekakor nekoliko krotkejših demonstracij, ki jih lahko štejemo med poskuse, da tudi ljubljanska javnost povzdigne svoj glas na način, kakor je bilo to običajno v vseh drugih avstrijskih mestih. Kakor rečeno, so bili le krotki poskusi, zalegli pa so toliko, da je demonstrirajoča masa uvidela, da je gospodar položaja, kadar zavzame ulice in da sovražno oblastvo vsaj prvi čas nima sile, da zaduši vzplamtelo ogorčenje.

Daleč preko običajnega okvira naših demonstracij pa so segli trodnevni septembrski nemiri, ki jih je vlada tudi zadušila z oboroženo silo. Povod za nemire je dala znana ptujška skupščina »Družbe sv. Cirila in Metoda«, odnosno organiziran poboj naših skupščinarjev, ki so ga proti avtohtonemu prebivalstvu naših dežel uprizorili spodnje-štajerski in koroški ponemčenci. Ljubljana je na to krvavo žalitev morala odgovoriti kot središče in srce naroda, saj je bilo to edino relativno večje mesto, kjer so bili gospodarji Slovenci. Priznati je treba, da se je naše središče tudi v polni meri zavedalo, da na to sramoto ne sme molčati, marveč mora dati odgovor, ki je bil v avstrijskih narodnostnih bojih pač običajen in v onih prilikah tudi edino možen.

Ves teden po ptujski skupščini je osobito med mladim pokolenjem vrelo od ogorčenja in treba je bilo le, da se enako misleči zbero v večjo skupino, da bi srd dobil tudi dejanskega izraza. Tako priliko je potem tudi preskrbel petkov (18. sept.) protestni shod v Mestnem domu, na katerem se je zbralo toliko ljudstva, da je bila tedanja največja

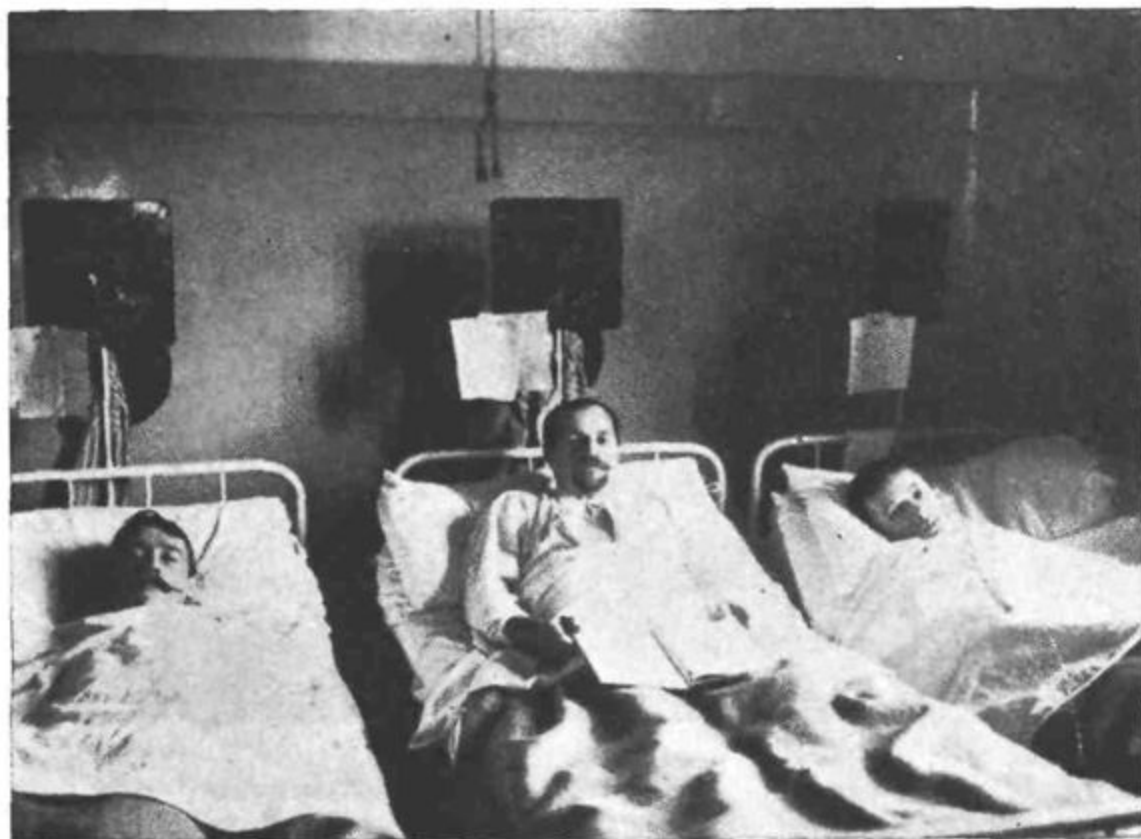
† Rudolf Lunder

† Ivan Adamič

ljubljska dvorana daleč premajhna in je večina manifestantov napolnila ves prostor pred Mestnim domom. Avstrijska oblast je cenila množico menda namenoma pretirano na 4000 oseb. Govorniki so govorili z okna dvorane na trg in želi tako navdušeno odobravanje, kakršno dotlej v Ljubljani ni bilo možno. Kakor je bilo videti po razburjenju množice, vzpodbujajočih govorov ni bilo treba, ker je tisočglavo maso manifestantov prevevala vprav elementarna jeza in nejevolja. Oboje je bilo izliv pravega narodnega srda. Ljudstvo je komaj čakalo konca, da bi dalo svojemu ogorčenju izraza v dejanju.

V gostih trumah je zato takoj krenilo proti Zvezdi in Kazini, znanemu shajališču našega nemštva. Od prvih protinemških demonstracij je bil napisan zakon, da mora ravno Kazina prva občutiti jezo našega zatiranega življa. Tudi v petek zvečer, 18. septembra, je bilo tako, vendar pa je bilo med demonstranti že dovolj ljudi, ki so imeli izkustva iz prejšnjih demonstracij. Vedeli so, da se bo dala množica kjerkoli ustaviti za toliko časa, da bo napadeni objekt temeljito zavarovan in da ne bo morda več mogoče izvršiti namena. Zato so ti v manjših skupinah prehiteli glavne trume, obšli ulice, kjer je pretil zastoj in se pojavili pred ciljem v trenutku, ko je varnostna straža skušala ustaviti množico v Stritarjevi in Wolfovi ulici. Te predstraže so tudi takoj stopile v akcijo in s tem odprle množici pot, ker je varnostno osebje takoj pohitelo branit posvečene šipe nemške Kazine. Kakor poplava so se vlile trume v Zvezdo in dokončale začeto delo. Isti voditelji, ki so reki demonstrantov odprli pot, pa tudi poslej niso držali križem rok, marveč so prav po načrtu manjše skupine vodili pred druge objekte, predstavljajoče

Septembrske žrtve v bolnici. Od leve na desno: Fr. Štrukelj, Iv. Štrukelj in B. Borštnik

ljubljsko nemštvo. Šlo je prav kakor po spisku in drugi dan skoroda ni bilo enega nemškega zavoda, ki ne bi imel sledu prejšnje nemirne noči.

Če natanko premislimo, je imela vsa akcija obupno majhen rezultat. Nekoliko pobitih šip, — toda za one čase globokega miru, podobnega smrt-nemu spanju, je bil tak podvig že skoraj revolucija. Pri tem obupno majhnem uspehu bi bilo tudi ostalo, da ni avstrijsko politično oblastvo drugi dan, v soboto, 19. septembra, razpostavilo po vsem mestu budnih straž: orožništva in vojaštva. Avstrijski režim je sploh imel usodno navado, da je dražil državljana z vojaško silo, ki je pameten režim nikoli ne da v tako malenkostne namene, pa naj bi jo še tako zelo zahteval kak trepetajoči krajevni oblastnik. Tako je sama avstrijska vlada podaljšala življenje demonstracijam in dala ogorčenju injekcijo, da je vzdržalo še dva naslednja dneva. S prvim mrakom so se v petek večer ponovile demonstracije, ki pa so dobile popolnoma drug značaj. Množice se niso imele več znesti nad čem, ker je bilo delo že prvi večer opravljeno. Zdaj pa so jih razburjali kordoni orožništva, pehote in dragoncev, ki jih je čudna modrost poslala na ulico. Vso noč je trajalo preganjanje neoboroženega ljudstva, le sem pa tja je še kje zazvenela kaka šipa, prezrta pri splošnem navalu prvega večera.

Zelo kritičen pa je postal tretji dan ljubljanskih nemirov, nedelja 20. septembra. Po našem podeželju se je bil raznesel glas o ptujski sramoti in o ogorčenju, ki je spravilo na noge vso Ljubljano. Ves naš narod je občutil, da gre za našo narodno čast in v srcih našega ljudstva se je vzbuda

dila solidarnost, kakršno izzovejo le resni momenti. Mesto se je ta dan napolnilo s prilivom s kmetov, največ seveda iz bližnje okolice in zopet so se izkazali varnostni ukrepi avstrijske vlade v vsej svoje nesmotrnosti. Kordoni so ovirali reden dotok množic, vmes pa so pritiskali dragonci ter s svojimi naskoki begali ljudstvo, ki bi se tudi pri najboljši volji ne moglo raziti, tako nespametno so bile razpostavljene ograde orožništva in pehote. Zaradi tega so se pozno zvečer zbrale največje trume ljudi v tedanjem centru mesta: Pred Prešernom, v Stritarjevi ulici, na Mestnem trgu in v obližju teh ulic. Pri danem stanju je moralo priti do spopadov, ki so se zaključili s streli na Pogačarjevem trgu. Smrtno zadeta sta padla Lunder in Adamič, pet drugih demonstrantov pa je dobilo težje ali lažje rane od strelav.

Streljali so nemški vojaki 27. pehotnega polka. Po usodnih streljih se je oblastvo zavedlo svoje pogreške. Umaknilo je vojsko z ulic in jih prepustilo množici. Nastopila je tišina in mir, ki sta daleč globlje segla v srca ljudi, nego trije večeri razburjenega hrupa in trušča. Naša kri je omočila tla ljubljanskega mesta, prelita po nemških vojaki na povelje vlade. Ta dejstva so z grozotno resnostjo prevzemala dušo našega naroda. Strnile so vse naše politične struje v eno vrsto odpora proti tujcem, in to strnjenje bi gotovo vsaj na Kranjskem močno omajalo oblast Nemcev, da ni bilo tako kratkotrajno. Komaj da se je obdržalo

B. Kozinc govori na grobu sept. žrtiev

nekoliko dni preko pogreba obeh žrtev, nato pa je naša politika zopet krenila na stara izvožena pota. Nemštvo se je ojačilo in edini vidni uspeh 20. septembra so bili menda samoslovenski ulični napisi v Ljubljani. Moralni uspeh pa se ne da preceniti — mladina je za vselej obrnila hrbet Avstriji in začela s trdno vero pripravljati tla boljšim časom, ki so bili pred durmi. Nihče je ni pričakoval tako naglo, mladež pa jih je v svojem zdravem optimizmu podzavestno slutila in delala v tem pravcu.

Saj je ravno mladina bila nositeljica septembrskega odpora, ona je tvorila bojovito jedro ogorčenih množic in iz njenih vrst so tudi padle vse žrtve. Njen sestav pa je tvorilo delavstvo, nameščenstvo, obrtni naraščaj in dijaštvo. Vsaka izmed teh skupin je tudi zastopana med žrtvami: med mrtvimi in ranjenimi one septembrske noči pred 25. leti. Prižgani plamen se ni dal več ugasniti, naj si je staro pokolenje še toliko prizadevalo, da spravi mladež na solidna starčevska pota. Mladež ni bila obremenjena, saj je začela živeti šele v dobi slovenske Ljubljane in bila vzgojena v duhu borbe proti nasilju.

Od 20. septembra dalje naša javnost stalno govori o nedolžnih septembrskih žrtvah. Samo po sebi je umevno, da se je rodila ta legenda pod pritiskom tedanjih razmer. Kdorkoli se je namreč znašel na obtožni klopi po septembrskih dogodkih, kdor je obležal ranjen na mestu in kdor je bil

Septembrske žrtve v bolnici. Od leve na desno: Golavšček, Simončič in Tomšič

kakorkoli zapleten v zadevo, se je skušal pred oblastjo opravičiti s svojo popolno nedolžnostjo. Ta atribut so zlasti dobile žrtve, s čimer jim je bil vzet skorajda ves pomen in smisel. Avstrija ni verjela pobožni legendi, marveč je popolnoma resno smatrala dogodke za poskus upora in brezobzirno klicala na odgovornost vsakogar, o komer se je dal izreči vsaj kak oddaljen sum. Jasno je, da je morala v borbi proti oboroženi sili mogočne države podleči peščica zanešenjakov, kojih edino orožje je bilo kamenje. Tak je v ostalem izid vseh sličnih podvigov v današnjih časih, ko tehnika orožja daje tako silovito premoč državi, upornikom pa ostavlja prazne roke. V tem primeru so žrtve vredne vsega pomilovanja, toda tudi vsega priznanja. O nedolžnosti pa pač ne more biti govora niti tam, kjer je smrtonosna krogla ugrabila nedoraslega dečka, kajti — kakor rečeno — pridevek nedolžnosti jemlje smrtni žrtvi vsak pomen in smisel.

Nekak pojav mimikrije je v tem naglašanju nedolžnosti in ta pojav ima pač svojo vrednost pri obrambi in procesu, ki ga zatiralec naprti podjarmljenemu in se slednji skuša rešiti neugodnih posledic svojega dejanja, k pravilni oceni doprinešene žrtve pa ravno v našem primeru nikakor ne sodi. In mimikrija se vleče za žrtvami že 25 let in ravno v dneh proslave je bila na razne načine ponovno naglaševana, kar je samo znamenje, da se nismo otresli nekdanjih ozirov, dasi se nam že poldrugo desetletje ni bati onih avstrijskih paragrafov, pod katere spada sodelovanje pri septembrskih nemirih l. 1908.

Spominska plošča pri stolni cerkvi

Odkritje spominske plošče septembrskim žrtvam

Septembrski dogodki so bili prvi energični odpor našega naroda proti tuji oholosti. Pred tem se je širila v naših vrstah zavest obupa, da smo zapisani smrti in da se ne bomo mogli ubraniti pritisku nemštva, ki nas je skoraj desetkratno prekašalo po številu, pa tudi po gospodarski in politični moči. Nekako omotično malodušje je vladalo med nami in bi trajalo do same svetovne vojne, da ni bilo 20. septembra. Zelo dvomljivo je, da-li bi bil naš narod našel pravo pot k svobodi in lastni državi, da ga niso zanj med raznimi drugimi činitelji nanjo pripravili tudi septembrski strelji. Naš narod je tedaj vstal zavestno proti ptujski sramoti in njegova reakcija na ptujski napad se je razvila v silovit protest proti Avstriji in njenemu krivičnemu režimu. V tem protestu je bil zarodek pravega upora, le da prilike niso dopuščale, da bi se bil upor razmahnil do skrajnih možnosti. Vkljub temu pa bodo septembrski nemiri vedno eno izmed najpomembnejših dejanj v kratkem razdobju narodno zavedne Ljubljane. Pokazali so tujcem, da je naš narod vkljub vsemu še vedno zmožen v borbi za svoj obstanek doprinesti tudi najtežje krvne žrtve in da tak narod še nikakor ni blizu svojemu koncu.

Naše mesto si je v onih septembrskih dneh z žrtvami zaslužilo ime središča in srca našega naroda, ko je vstalo njegovo prebivalstvo na obrambo naše narodne časti. Še veliko večjega pomena pa je dejstvo, da se je odpor proti Nemcem razširil globoko v naše ljudske plasti in prizadel hud udarec avstrijskemu patriotizmu naših preprostih slojev. Krvave žrtve ljubljanskih nemirov so pretresle dušo našega naroda in ta pretres gotovo ni ostal brez blagodejnih posledic, dasi mu morda niso sledili neposredni uspehi. Dvajseti september je lep in časten dan v kroniki našega mesta.

PROSLAVA 25 LETNICE 20. IX. 1908, DNE 17. SEPTEMBRA 1933

Z vseh strani naše banovine so prispele v Ljubljano deputacije vseh narodnih in drugih društev, da obenem z Ljubljančani proslave spomin prvih mučnikov, ki so prelili svojo kri za veliko idejo, za državo, ki so jo v duhu zasnovali, ni jim pa bilo usojeno, da bi jo dočakali. Dne 17. septembra 1933 se je slovenska prestolica odela v praznično obleko. Že dan poprej so topovski strelji z gradu in ogromen transparent z napisom: Slava Adamiču in Lundru 1908 — 1933, naznanili pričetek svečanosti v proslavo 25 letnice septembrskih dogodkov. Na Kongresnem trgu je koncertirala godba »Sloge«.

V nedeljo se je vsa Ljubljana zbrala na pokopališču pri Sv. Križu, da se pokloni manom padlih mučnikov. Navzoči so bili najodličnejši predstavniki javnega življenja in številne deputacije društev in korporacij. Svečanost se je začela z mašo zadušnico ob sodelovanju Hubadove pevske župe. Po zadušnici se je množica razgrnila okoli groba, kjer počivajo Adamič, Lunder in Windischer. Pa nagovoru glavnega tajnika CMD inž. Mačkovška je padla zavesa, ki je zakrivala spomenik, navzoči pa so počastili spomin padlih s trikratnim: »Slava«. Izpregovorili so še mnogi drugi govorniki, — med njimi v imenu demonstrantov-obsojencev Branko Kozinc, — pevci pa so zapeli turobne žalostinke. S polaganjem vencev so bile svečanosti na pokopališču zaključene.

Slavnost se je nato preložila na Pogačarjev trg.

Do 11. ure so se pred Narodnim domom, kjer je bilo zbirališče za povorko, zbrale deputacije in društva s prapori. S sokolsko godbo in prvim podstarešino SKJ E. Ganglom na čelu, za katerim so se razvrstila druga društva, se je pomikala mogočna povorka ob tisoč-

Zastopniki oblasli pred spominsko ploščo

Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani.

IVAN VAVPOTIČ: 20. IX. 1908.

pesem vtihnila, je stopil na govorniški oder podstarešina SKJ Engelbert Gangl, ki se je v zanosnem govoru spominjal dogodkov pred 25. leti in pomena današnjih svečanosti. Z besedami: »Vera v zmago pravice in resnice, upanje v odrešenje vseh trpečih in ponižanih, ljubezen do krasne in velike naše jugoslovenske domovine, za katere čast in njeno samostojnost, za katere moč in rast ni nobena žrtev prevelika«, je odkril spominsko ploščo Adamiču in Lundru, na kateri so vklesane besede: »Na tem svetem mestu je dne 20. septembra 1908 — Ljubljana izzvana in užaljena — očitajoč voljo vsega slovenskega naroda — da v složnem uporu proti nasilju tujstva in orožju avstrijske vojačine — sluteč bližino nove usode — s krvjo svojih sinov — Lundra in Adamiča — plačala delež sedanji svobodi«. Nato prosi župana, da prevzame to ploščo v varstvo mestne občine. V krasnem govoru je nato župan dr. Dinko Puc med drugim izvajal:

»Septembrski dogodki so posledica razvoja nacionalnega mišljenja Slovencev. Že zgodaj smo prišli do

prepričanja, da smo Srbi, Hrvati in Slovenci eno, da smo vsi Jugoslovenci. Bili smo pa brez moči, germanizem nas je tlačil, kjer in kolikor je mogel. Zgodovina Slovencev je ena sama povest trpljenja in žalosti. Opirati smo se mogli le na nacionalna načela, na enodušnost in skladnost vseh Slovencev, ki se je najlepše izražala na velikih taborih. Narod je zahteval svojo pravico. Nemci so nas povsod poniževali, v Ptujju so nam hoteli pokazati svojo pest. Narod se je vzdramil in v tlačeni srcih je zavriščalo. Nič ni pomagala vsa oborožena sila — kri mladih nacionalistov, ki je oškropila ljubljanska tla — je podžgala nacionalno zavest. Na tem mestu sta padla dva — predstraža onih, ki so nas osvobodili. Zato nam je ta zemlja sveta in svet spomin na mladeniča, ki sta darovala svoje življenje za narodove ideale!«

Govorili so še zastopniki raznih društev in korporacij, ki so vsi poveljevali pomen septembrskih dogodkov. S polaganjem vencev se je končala velika narodna svečanost. Spominska plošča bo pa zmirom glasnik narodne zavesti in opomin poznejšim rodovom.

Peruzzi: Nagrobni spomenik septembrskim žrtvam

NAJSTAREJŠE LJUBLJANSKE INDUSTRIJE

DR. RUDOLF ANDREJKA

Ko sem se lotil pričujoče razprave, sem si bil svest težav, ki se bodo pojavile ob raziskavanju začetkov industrijskega gibanja v našem mestu in njega bližnji okolici. Saj se tej panogi naše gospodarske zgodovine doslej ni posvetila tista pozornost, ki ji gre glede na njeno važnost v našem gospodarstvu po vsej pravici.

In vendar segajo začetki ljubljanskih tvornic že v sredo 18. stoletja, daleč pred dobo francoske okupacije! Na Selu pri Mostah je tedaj že obratovala slovita *Desselbrunnerjeva suknarna*. V Ljubljani je delala že od l. 1775. *tvornica svilenih trakov*, združena z barvanjem žlahtnega blaga. Nje imetnica, Frančiška Cerar (Zerrerin) je proizvajala z 9. statvami le bolj navadne trakove. Leta 1802. na Poljanah (št. 63) *svilarna Karla Bononija* in v sedanji Streliški ulici *tvornica za vitrijol*, ki jo je zgradil l. 1798. šentjakovski župnik *Josip Pinhak* v bivši hiši zgodovinarja Antona Linhartarja. Na mestu, kjer stoji sedaj hiša št. 8 v Gradaški ulici, je bila okoli l. 1822. *tvornica za ročno izdelovanje vžigalic*, ki pa je okoli 1837 pogorela. Na Rimski cesti št. 7, kjer stoji sedaj Gorupova hiša, so bile v začetku 19. stoletja *porcelanske delavnice* tvorničarja Niča. V Nunski ulici je bila v stari, še stoječi, sedaj Pollakovi hiši *tvornica kanditov Matije Castagna*, na Rimski cesti *Zoisova delavnica za fajanso*, v zgornji Kolodvorski ulici pa *prva čistilnica sladkorja*, pozneje pa *predilnica*.

Vsa ta tvorniška podjetja so danes prešla brez sledu, in le semtertje se poraja bežen spomin nanje v izročilih najstarejših naših meščanov.

Skušal sem rešiti pozabnosti vsaj nekatere teh industrij, kolikor je bilo mogoče posneti točne podatke iz arhivalnih virov — ker v te sem moral v prvi vrsti posegati. Ni jih dosedaj mnogo, zato sem razširil časovni obseg najstarejših industrij do l. 1848., krajevni pa na bližnjo okolico ljubljansko. Ko bo hvalevredno započeta ureditev mestnega arhiva dovršena, bo mogoče podati kaj več in podrobnejšega gradiva.

1. *Ruard-Desselbrunnerjeva tvornica sukna na Selu*. Le malokdo ve, da je stala na Selu, tam kjer je sedaj samostan Karmeličank, pred več ko 150 leti *prva in največja tvornica sukna na Kranjskem in v tedanji Avstriji sploh*. Že pred l. 1747. so jo kranjski deželni stanovi, kakor poroča Müllner (*Geschichte des Eisens in Krain*, 1909, str. 426) ustanovili, najbrž so preuredili tamošnji vicedomski mlin v Ljubljani v tvorniško podjetje, ki ga je prevzel l. 1747. Friderik *Weitenhüller*; od njega pa sta jo kupila dne 1. februarja 1762 *Valentin Ruard* in *Jožef Desselbrunner*. (Deželna deska Tom. VIII., Fol. 33.) Dvonadstropna tvornica je stala tik ob Ljubljani, nasproti širokemu parku jezuitske grajščine, ki si jo je bil baje jezuitski

kolegij v Trstu sezidal v 18. stoletju kot nekako letovišče v tedaj še čisto kmetski okolici. Obratno vodo je dovajala s klesanimi skriljami opažena mlinščica izpod jeza, ki je segal malo nad tvornico čez široko Ljubljaničino strugo. Mimo tvornice je držala pot iz Ljubljane na D. M. v Polju.

Ljubljana ta čas še ni tekla v skoro premi črti do tega kraja, kakor danes, ampak se je kmalu za sedanjo staro cukrarno obrnila na desno in v tej smeri tekla mimo Codellijevega gradu, ki je bil na njenem levem bregu (zato se ta grad imenuje v starih listinah »Turn an der Laibach«), odtod pa se je iztekala v Gruberjev prekop, čigar struga se je zakrenila precej ostro proti severu in šele pri Selu zopet na vzhod, tako da je bil ves svet, na katerem stoji bivša prisilna delavnica, na nekakem polotoku. Sedanjo strugo od brezimenskega železnega mostu (stari Hradeckega most) na koncu splošne bolnišnice mimo Hribarjeve tvornice pletenin do tam, kjer stoji danes Mergenthalerjeva usnjarna v Mostah, so izkopali šele v letih 1828—1829 po ukazu dvornega dekreta z dne 17. maja 1827 na ponovne in silne terjatve Barjanov. Ta tvornica sukna, zgrajena v času merkantilističnih doktrin, je za tedanje čase bila nekaj izrednega; procvitala je sijajno; dala je zaslužka 4 mojstrom, 120 delavcem in 410 predicam ter nesla sloves »kranjskega sukna« v daljne dežele, zlasti pa v Italijo. Dne 10. novembra 1784 je *Valentin Ruard* izstopil iz družbe, ki jo je odslej vodil *Josip Desselbrunner* sam. Dne 18. novembra 1788 je prevzel v tvorniško podjetje sina *Ivana*, ki je po očetovi smrti (1792) vodil tvornico tako preudarno in uspešno, da je okoli l. 1790., kakor pripoveduje *Henrik Costa* (*Reiseerinnerungen aus Krain*, str. 37) zaposlovala do 1000 delavcev in delavk. Te številke, črpane najbrže iz *Novice** ali pa iz ustnega izporočila, so sicer mogoče malo pretirane, vendar pa je morala biti tvornica za tiste čase v resnici ogromna, saj se je spomin nanjo še v sedemdesetih letih 19. stoletja ohranil. Domačini v Vodmatu in Mostah kraju, ki se mu pravi danes Selo, sploh niso drugače rekli, ko »na fabriki«.

Desselbrunnerji so pri tem podjetju obogateli in zadobili l. 1788. celo plemstvo. Njih je bil tudi nasproti tvornice stoječi gradič s pripadajočimi velikimi gospodarskimi poslopji.

Za Napoleonovih vojn pa je to tvorniško podjetje, kakor večina drugih na Kranjskem, zašlo v težave in naposled propadlo. Grad, gospodarsko poslopje, tvornico in vodno silo je dne 10. januarja 1817 na javni dražbi kupil podjetnik *Andrej Malič* in na-

* Glej »Novice« z dne 24. aprila 1850, števil. 17, in tam (str. 71) priobčeni članek »Od fabrik v Ljubljani in okoli Ljubljane«.

pravil ondi velik mlin. Obrt je procvitala in izvrstna Maličeva moka se je izvažala po vsej deželi, pa tudi v Trst. (Novice 1850, str. 71.)

Ker pa osuševanje ljubljanskega Barja vzlic Gruberjevemu prekopu, izkopanem l. 1780., ni napredovalo, rajši nazadovalo, je osuševalna komisija prišla do zaključka, da zadržujejo hitrejši odtok vode na Barju jezovi na Ljubljani, med njimi tudi jez na Selu, da je treba torej te jezove odpraviti. Dvorna pisarna je tem predlogom pritrdila in odredila z dekretom z dne 13. septembra 1824 odpravo Maličevega jeza na Selu. Leto pozneje so ga res, — precej drago — odkupili in potem podrli. S tem je bila odrezana mlinu življenjska sila in je seveda prenehal.

Dvonnadstropno tvorniško poslopje so Maličevi preuredili v stanovanjsko hišo, v kateri je baje stanovalo nad 22 strank. Sprednji del, obrnjen proti Mostam je vzel v najem okoli l. 1860. Režijan Alojzij *Toniutti*, doma iz Montenarsa pri Genovi, za majhno tvornico salam (obrtni list z dne 9. decembra 1860), za njim pa je (okoli l. 1875.) ta obrt prevzel Italijan Raimund *Andretto*, rojen l. 1833. v Peiani maggiore pri Lonigu v provinciji Vicenzi (Italija).

Maličev sin, Andrej Josip Malič, r. 19. sept. 1812, ki je prišel po očetovi smrti (1848) v last vsega posestva na Selu (prisojilo z dne 18. januarja 1848), se za poslopje bivše tvornice ni dosti brigal. Njegovi starši so bili poslopje olepšali ter dali napraviti na čelu nad glavnim vhodom dve lepi freski, ki sta predstavljali njiju patrona: sv. Andreja in sv. Katarino, pod njima pa sliko celotnega poslopja. Obe freski so obrobjali ornamenti iz štuka, ki se še vidijo, dočim so slike povsem obledele in bile pozneje prebeljene, ker jih ni bilo moči ohraniti.

Obširna, z meter debelimi zidovi obdana skladišča pa so rabili ljubljanski gostilničarji (Jurij Auer, Štefan Pogačnik itd.) za vinske kleti.

Po smrti Andreja Maliča je poslopje vidno propadalo. Tedaj se ga je spomnila gospodična Kristina *Bernard*, rojena *Šupevc* ter ga l. 1887. z materino doto kupila od vdove *Marije Maličeve* roj. baronice *Herbertove* z vsemi gospodarskimi poslopji in pripadajočim svetom vred za 6500 fl.

Par let pozneje je ves kompleks podarila z naklonilno listino z dne 30. avgusta 1889 konventu karmeličank za samostan, v katerem še danes biva kot njega skrbna upraviteljica. Sprednji (zapadni) del nekdanje tvornice se je preuredil v cerkev, od ostalega poslopja se je v prvotni obliki ohranil samo srednji del s tremi okni, med tem ko se je vzhodni del znižal na eno nadstropje ter dobil namesto prejšnje šupe še nov, enonadstropni prizidek. V ovalnem nadzidku nad vhodom v ta, najstrožji klavzuri podvržen samostan kraljuje sedaj kip Matere Božje, delo znanega podobarja Josipa Grošlja iz Selc nad Škofjo Loko.

Desselbrunnerjev gradič, zavzetna baročna stavba, ki stoji nasproti sedanjemu samostanu, ločen od njega samo po Zaloški cesti, odnosno po zidani vrtni ograji, je vzela vojaška uprava s pogodbo z dne 29. aprila 1820 v najem ter dala po Andreju Maliču adaptirati s stranskimi poslopji vred za državno žreb-

Bivša Desselbrunnerjeva suknarna na Selu, sedaj samostan karmeličank

čarno; ta pogodba se je obnovila dne 21. marca 1845. Slednjič je država vse posestvo z gradom vred (parc. 599/2 št. 606/1, 606/2, 607, 608 in 613) s kupno pogodbo z dne 21. oktobra 1854 odkupila (Tom. XV., Fol. 49—50 dež. deske in novi vlogi št. 85) za vojaški erar. Državna žrebčarna je bila tu nastanjena do konca evropske vojne.

Po zedinjenju je prešla na državni zaklad naše nove države, dne 2. oktobra 1928 pa se je vpisala na deželno desko kot lastnica ljubljanska oblast. Sedaj je v stranskih poslopih (hlevih) nastanjena banovinska žrebčarna, v glavnem poslopiju (gradu) pa nje uprava.

2. Industrijsko podjetje, čigar začetki segajo tudi že v sredo 18. stoletja, je staroznana in še nedavno slovita *Samassova zvonarna in livarna* na Karlovški cesti, odnosno v Zvonarski ulici.

Ta industrija je vzniknila iz zvonarske obrti, ki se je bila razvila na Kranjskem že v 16. in 17. stoletju samoraslo zavoljo velikega povpraševanja po zvonovih.

Na Karlovški cesti je izvrševal zvonarstvo že od l. 1688. neki Gašper Franchi, po rodu z Beneškega. Ko je ta l. 1734. umrl, je zapustil podjetje svojemu sorodniku *Jožefu Samassi*, ki ga je bil že v zadnjih letih podpiral v njegovemu zvonarskemu obrtu. Ko je *Jožef Samassa* l. 1742. umrl, je prevzel njegov brat *Anton Samassa* okoli l. 1745. podjetje. Po presledku 17 let, v katerem so zvonarsko obrt na Karlovški cesti zaradi maloletnosti Antonovega sina izvrševale druge osebe, je prešlo zvonarstvo l. 1767. na tega sina, *Janeza Jakoba Samasso*, roj. l. 1744. v Fornih Avoltrih na Beneškem, ki se je poročil z vdovo zvonarja *Schneiderja* na Karlovški cesti 1 in si v tem pridobil zvonarsko pravico na tej hiši. Od tedaj je ostalo zvonarstvo do najnovejšega časa neprekinjeno v posesti *Samassovega* rodu.

Janez Jakob Samassa je bil darovit mož, združeval je strokovne sposobnosti svojega obrta s korenito glasbeno izobrazbo. Tako so njegovi zvonovi hitro zasloveli po svojem čistem glasu in harmonični ubranosti. Razen tega je prvi začel izdelovati poleg zvonov tudi različne stroje, tako prve brizgalne na Kranjskem.

(Dalje prihodnjič.)

GALERIJA NAŠIH MOŽ

Robert Kollmann

ROBERT KOLLMANN — SLOVENSKI MECEN

Človeška skupnost in narodna zavest je, ki nalaga posamezniku moralno dolžnost, da po svojih močeh podpira težnje celote, težnje naroda na kulturnem, socialnem, znanstvenem, umetnostnem polju. Mi Slovenci smo majhen in po svoji samostojnosti tudi mlad, reven narod, zato ne moremo še zaznamovati velikih mecenov, kakor narodi z visoko razvito kulturo in svojo finančno aristokracijo, niti se ne moremo primerjati z bratskim srbskim narodom, ki s pomočjo svojih velikih mecenov gradi svoje kulturne, znanstvene in socialne ustanove. Tista resnična, globoka narodna in patriotska zavest oddolževanja svojemu narodu rodi velike in plemenite mecene. Zato pa se moramo prav s posebno hvaležnostjo spominjati mož, ki za časa svojega življenja ali v svoji poslednji volji žrtvujejo del svojega premoženja v javne namene. Že globoka zavest, da darujejo s tem svojemu narodu, zasluži vse priznanje in čast.

Mecenstvo je znak visoke, plemenite kulture moža. Redko so pri nas posejani mecen, redki so možje, ki bi dajali odprtih rok za dobrodelne in druge ustanove naroda.

Med te redke velike dobrotnike zaznamujemo gospoda Roberta Kollmanna, ki je 12. junija l. 1932. zatisknil svoje oči. Pokojnik je bil rojen 5. septembra l. 1872. kot potomec stare trgovske rodbine. Po dovršeni realki se je posvetil trgovini pri svojem očetu, katero je leta 1902. samostojno prevzel. Vse svoje življenje je izpolnil s tihim vestnim delom zase, za trgovski stan in narodno gospodarstvo. Zaradi svojih odličnih gospodarskih in finančnih sposobnosti je postal cenzor Narodne banke, upravni svetnik Prve

hrvatske štedionice, leta 1907. je postal član upravnega odbora Mestne hranilnice, od leta 1913. do 1921. njen podpredsednik in pozneje tudi gerent. Pokojnik je bil odlikovan z redom Sv. Save III. in IV. stopnje.

Pokojnik je bil velik dobrotnik naših dobrodelnih ustanov in društev, ki so premnogokrat trkala na njegova vrata. Postal je podpornik in ustanovitelj Narodne Galerije s prispevkom 100.000.— Din. Preden pa je zatisknil svoje oči, se je spomnil zopet svojega naroda in njegovih ustanov in zapustil v svoji oporoki: po 10.000.— Din za občinske reveže občine Ljubljane in Vič, po 50.000.— Din Sokolu I. v Ljubljani, Družbi Sv. Cirila in Metoda, Narodni Galeriji in Trgovskemu domu. 30.000.— Din Sokolu II., po 10.000.— Din pevskim društvom Ljubljanskemu Zvonu, Slavcu in Ljubljani ter orkestru Gradaščica, po 5000.— Din je dobilo Gasilno, Sokolsko in Opleševalno društvo ter Meščansko zavetišče na Viču, v Ljubljani pa Marijanišče, Lichtenturnov zavod, Dijaška kuhinja Domovina, Ljudska kuhinja, Otroška bolnica, Gasilno in reševalno društvo, Jugoslovenska Matica, Dečji dom, Zavod usmiljenih sester in Vincencijeva konferenca stolne cerkve. Na ta način je pokojnik razdelil 360.000.— Din.

Plemeniti pokojnik pa je v svoji poslednji volji postavil tudi nesmrten spomenik dobrotljivosti in ustanovil dve ustanovi, in sicer: 1. ustanovo za ubožne slepce iz Slovenije in 2. ustanovo za podpiranje ubožnih ljubljanskih trgovskih uslužbencev, ki svojega uboštva niso sami zakrivili. Čista vrednost volila znaša Din 1,656.604.— tako, da odpade na vsako ustanovo polovica, to je 828.302 Din.

Pokojnik je določil kot izvrševaljico testamenta Mestno občino ljubljansko, ki je na svoji seji 29. nov. 1933 sklenila, da se bosta obe ustanovi imenovali Robert-Kollmannovi ustanovi in določila, da se bo v spomin velikega človekoljuba podeljevalo podpore na dan smrti blagopokojnega, to je 12. junija. Mestna občina je sprejela vse naložene dolžnosti in izročene ji pravice z zavezo, da jih bo vedno in zvesto izpolnjevala in skrbela, da ostane ustanovna imovina ohranjena.

Tako si je v današnji materialistični dobi pokojni Robert Kollmann postavil najlepši spomenik srčne dobrotljivosti — naj bi bil tudi svetel spomin našemu meščanstvu, ki bo vedno znalo ceniti zasluge takih svojih mož!

LJUBLJANSKA KRONIKA

PIŠE MESTNI ARHIVAR

Pod zgornjim naslovom bomo prinašali v vsaki številki kronološki pregled vseh značilnejših dogodkov našega mesta in njegovega prebivalstva. Čas beži in dogodki se menjavajo z neko posebno brzino življenjskega tempa, tonejo in se pozabljajo. »Kronika« bo opisala vse te dogodke objektivno in jih tako ohranila življenju in vsem onim, ki bodo kadarkoli priklicali v spomin preteklost ali raziskovali zgodovino naše Ljubljane.

Letos obhaja naš narod in ž njim tudi naše mesto petnajstletnico svojega narodnega in državnega osvobojenja. Kratka doba, vendar so njeni početki že tako zamegljeni, da si jih hočemo obuditi v spomin. Zato se pričinja »Kronika« s 1. septembrom 1918. leta, to je z mesecem pred avstrijskim državnim prevratom.

Ljubljana kot matica našega naroda je bila priča tolikih in takih dogodkov, da so vredni, da jih zapišemo. V njeni sredi je zraslo in delovalo veliko število javnih delavcev, ki so mestu in narodu v ponos. Tudi spomin nanje hočemo ohraniti: delu v čast, mladini za vzor!

Vršeč to častno dolžnost, naprošamo vse, ki so bili ali bodo naprošeni za sodelovanje, kakor tudi vse naše meščanstvo, ako imajo slike in fotografije iz nove ali stare Ljubljane, slike zaslužnih oseb iz našega življenja, fotografije posameznih dogodkov — vse prosimo, da nam jih posodijo ali darujejo in tako pripomorejo, da bo potek našega javnega življenja ohranjen v »Kroniki« v besedi in sliki. Uporabljeni material bomo na željo takoj vrnili, darovanega pa vključili zbirki za ljubljanski mestni muzej.

Uredništvo

V septembru 1918

Čas teče enakomerno, vendar se ti dozdeva, da so tedni meseci in meseci leta. Štiri dolga leta: meseca avgusta je izbruhnil svetovni požar, danes pišemo 1. 1918. Koliko je Ljubljana in nje prebivalstvo pretrpelo v tej dobi ponižanja, preganjanja, gladu, bolezni, pretresujočih udarcev vojnih izgub, negotovosti svojih rojakov-ujetnikov in tudi denunciantstva, je težko popisati v enem članku. Oglejmo si danes po štirih letih vojne našo Ljubljano. Njeno notranje lice se je močno izpremenilo, izpremenilo pa se je tudi notranje in državno čuvstvovanje. Danes razen par zagrizenih ljudi nihče več ne dvomi v polom Avstrije in njenih zaveznikov. Jugoslovanska deklaracija je podrla zadnje ostanke avstrijske državne miselnosti in ustanovitev lastne jugoslovanske države je prešla v meso in kri naroda. Ljubljana je postala

žarišče vsega jugoslovanskega pokreta v avstrijski državni polovici.

Svetovna vojna, zlasti vstop Italije je izpremenil mesto v veliko vojno in etapno postajo.

Ljubljanske šole: Gimnazija v Tomanovi ulici in ženska realna gimnazija, knezoškofijska gimnazija v št. Vidu, šentjakobska dekliška šola in nemška dekliška šola pri Virantu, deška šola na Prulah in Cojzovem grabnu, gluho-nemnica, salezijanski zavod na Rakovniku in Marijanišče so se izpremenile v velike vojne bolnice, da, celo otroški vrtec pri Sv. Florijanu se je moral umakniti vojaški bolnici, in vrtnarica Kristinca, ki je negovala otroke, se je posvetila negi ranjencev. Vojne bolnice pa so namestili tudi v dvorani »Philharmonische Gesellschaft«, v deželnem dvorcu, v nemškem viteškem redu križevniškem, v belgijski in domobranski vojašnici, v garnizijski in deželni bolnici. Na strehah vseh teh poslopij je naslikan znak Rdečega križa na velikem belem polju, sovražniku v znamenje, da teh objektov ne sme bombardirati. Težko ranjene odpošiljajo večinoma po prestani karanteni v zaledje, kar pa kaže količkaj življenjske sposobnosti, mora nazaj, v vojno zbirališče v Šiško ali na Brezovico in od tam zopet na fronto. Mnogo pa jih roma na svetokrižno pokopališče.

Votlo bobnenje težkega topovskega streljanja opozarja prebivalstvo, da se vrši na soški fronti 13., 14., 15., . . . 17. ofenziva. Civilni begunci prihajajo še vedno v Ljubljano in njeno okolico in se zlasti na trgu pozna naraščanje primorskega dialekta. Od Gorice, Sv. Gore itd. so ostale po pripovedovanju vojakov in beguncev samo še razvaline, za katere se levje borita dve armadi, avstrijska in italijanska, borita za posest dežele tistega naroda, ki beži v pregnanstvo, neznanokam . . .

Javna varnost postaja čimdalje pomanjkljivejša. Vojaki, prihajajoči na dopust — se ne vračajo. Po cestah in okolici je mnogo dezertterjev, ki ogrožajo mir in varnost življenja. Vsi znaki kažejo na vedno bližji razpad avstrijskega cesarstva.

V šentpetrski vojašnici naših kranjskih Janezov (avstr. pešpolk št. 17 Cesarjevič) so zapori divizijskega vojnega sodišča. Prenapolnjeni so — krivih in nedolžnih. Vendar so tisti strašni sprevedi obsojencev na vojaško strelišče na Suhem bazarju v zadnjem času ponehali. V štiristopih vojakov se bolj vleče kakor koraka obsojenec v spremstvu vojnega kurata. Nemi spreved se pomika proti Dolenjski cesti, mir kali samo tambor z monotonim udarjanjem na boben in tropa radovednih ljudi. Tudi justična furija je utrujena.

Z bojišč prihajajo samo še tiste stereotipne dopisnice, ki nosijo poleg podpisa odpošiljateljevega tiskano besedilo v vseh avstrijskih jezikih: »Bin gesund und

Italijanski vojni ujejniki v Ljubljani

es geht mir gut!« Večji del vojnih pošt je zaradi »premikanja čet« zaprtih. Ljudje so otopeli — oni na bojiščih in njih svojci doma. Polagoma postajajo brezčutni in brezizrazni, v kolikor jim lakota, beda in pomanjkanje ne vtisnejo tudi teh sledi. Saj je dozorela v notranjosti močnejša zavest: da ne bo več dolgo. Veliko ljudi, zlasti žena, je črno oblečenih, veliko jih pa še vedno, vsak dan čaka na pragu ali na cesti na pismonošo, veliko jih čaka zaman: izostale so slednjič tudi tiste dopisnice »Bin gesund...«

Pred trgovinami in vojnimi prodajalnicami mestne aprovizacije stoje dolge vrste ljudi, mož, žena, otrok. Posamezniki, zlasti stare mamice, si prinašajo s seboj stolčke in pručice, da lažje dočakajo, ko po večurnem čakanju pridejo na vrsto. Blago se dobiva samo na karte, ki jih izdaja mestna aprovizacija. Karte vseh barv in odtenkov: življenje na obroke. Pogosto zmanjka blaga, preden prideš na vrsto. Ostanajo samo karte in zopet samo karte!

Mestna uprava je organizirala pod vodstvom mestnega tržnega nadzornika Adolfa Ribnikarja mestno aprovizacijo, s katero je oskrbovala prebivalstvo z

živili, kolikor je bilo v teh časih sploh mogoče. Ogromna teža dela, notranje odgovornosti, požrtvovanja in tudi — samozatajevanja je potrebno za to delo, s katerim naj se preskrbi vsakdanji grižljaj lačnemu prebivalstvu. Potreba, lakota ljudstva je prevelika, da bi mestna aprovizacija redno nasitila vse prebivalstvo in naraščajoče število beguncev. Z druge strani pa veje že močan veter splošne demoralizacije in boljše vizma, ki naleti danes povsod na pognojena tla. V tej težki borbi za vsakdanji, vedno manjši in slabši košček kruha vrši mestna aprovizacija naporno delo človekoljubne dolžnosti, ki jo bo pravilno ocenil čas sam. Tudi v Ljubljani se pojavljajo demonstracije lačnih: v prvih vrstah seveda žene, matere, za svojo sestradano deco. Vsi upi stradajočih so obrnjeni v cerkev Sv. Jožefa. Tam je centralno skladišče mestne aprovizacije. Kmalu po polnoči se začno zbirati ljudje, ki čakajo, da pridejo na vrsto in prejmejo svoj skromni obrok živil. Med ostro kritiko nepoučenih se v dvostopih oblikujejo družbe ljubljanskih gospodinj in služkinj, ki vedo poleg neobhodnega obrekovanja za vsako kilo krompirja, katero je baje ta ali oni dobil nepravim potom; vmes pa se pode otroci in podaljšujejo dolgo kačo čakajočih.

Romanje prebivalstva z oprtniki čimdalje bolj narašča, dasi vlada to prepoveduje. Vse hiti na deželo med sorodnike in prijatelje, vse poizkuša nabavljati živila ali zamenjati blago za blago. Tobak, petrolej, sladkor in usnje so postali dragocenosti, ki se zlasti lahko zamenjajo za fižol, mast, moko in kašo. To je rodilo tudi pravo verižniško požerušstvo, kateremu so se posvetili mnogi »hamstri«, kujoč iz bede drugih — sebi bogastvo. Verižništvo cvete, moralne vrednote ljudstva padajo, pijančevanje se širi in ž njim se porajajo vse druge slabosti: otroci vojne. Ne prizanaša ne možem in ne ženam, nikomur. Verižništvo pa je prineslo s seboj zaradi velikega pomanjkanja tudi ponarejanje živil v velikem obsegu. V moko so primešavali poleg grašice in plevela tudi — mavec. Prava evangeljska suha leta, ki so postala tem občutnejša, čim je bila vsa dežela polna vojaštva, ki se je tudi hotelo prehraniti v deželi sami.

Naš kmetovalec, ki je v težkih dneh vsesplošne lakote v veliki meri pomagal mestnemu prebivalstvu, si je ohranil med njim najlepši spomin. Pomanjkanje in borba za živila je tako veliko, da je oblast prisiljena ustanoviti posebne preiskovalne komisije, ki imajo nalog preiskovati privatna stanovanja in pobrati vsa živila, ki jih imajo privatniki preko dovoljene množine. Toda tudi ljudje so oprezni: pod tla, v klavir, na podstrešje itd. shranjujejo svoje skromne zaloge, tako da uradno oko le redkokdaj uspe v svojem početju. No in pa toži se, toži in sumničji vsevprek.

Po ljubljanskih gostilnah. Zbirajo se omizja gostov, največ poznanih prijateljev in stalnih gostov, med njimi tudi vojaki, ki jih vojna ni dosegla, ali ki uživajo zaradi kakršnekoli boleznine srečo etapnega življenja. Po vojaško so se v avstrijskem žargonu imenovali »etapne svinje«, ki so bile po mnenju onih v fronti krive vsega pomanjkanja v sprednjih vrstah.

Mnogo je tudi »zaznamovanih«, »politisch verdächtig« ali skrajšano »pe-fau« imenovanih, politično nezanesljivih, ki niso smeli na fronto. Pogovori so navadno pritajeni, vmes pomenljivo spogledovanje, ugibanje... Pri vsakem novem gostu utihne na mah vsa družba, omizje, vsi gostje v gostilni, dokler se ne ugotovi, da se načeti razgovori lahko nadaljujejo. Slabiči zapadajo denunciantstvu, in tega kruha je v tej dobi dovolj.

Za najmerodajnejši list se smatra dunajski socialistični dnevnik »Arbeiter Zeitung«, ki se zlasti med inteligenco močno čita. So pa tudi ljudje, ki dobe — vrag vedi kako — tudi kakšen italijanski ali francoski list. Tak list se pokaže samo najzaupljivejšim osebam, ki stikajo glave in previdno šepčejo novice na uho svojim prijateljem. Take novice romajo potem po mestu in pronicavajo med prebivalstvo, ki je že vso vojno navezano samo na poročila generalnega štaba avstrijskega, ki izrazi vsako izgubljeno bitko lakonično z besedami »premikanje čet«.

V posameznih lokalih in tudi po cesarsko kraljevih pisarnah so izobešeni zemljevidi, ki prikazujejo bojišča. Patriotska vzgoja, diktirana od zgoraj, je želela, da se premikajo na teh kartah tudi črnorumene zastavice. Seveda so strategji v zaledju nekaj časa res spremljali ves potek s premikanjem zastavic, slednjič pa je cesarska vlada premikanje zastavic — prepovedala. Menda premikanje teh zastavic ni bilo vedno ravno v skladu z uradnimi poročili generalnega štaba.

Cenzura še vedno pleni časopisje, vendar je nastopila tudi na tem polju nekakšna omehčanost.

Uradna poročila generala Hoferja postajajo udomačeni dovtip gostilniških omizij.

V nemškem jubilejnim gledališču cesarja Franca Jožefa I. je redna sezona. Operete in dramske predstave. Hišo polnijo zavedni in nezavedni Ljubljančani. V slovenskem deželnem gledališču pa se je nastanil med vojno kino »Central«.

Mladina pohajkuje sestradana in slabo oblečena ob skrajno okrnjenem šolskem pouku po cesti. Vsa peza življenja leži na ženah, na materah. Kakor sence lazijo po mestu, išoč hrane. Ali za to so karte, samo karte opravičujejo življenje.

Ozračje je prenasičeno — vse pričakuje samo trenutka, ko in kako se zruši staroslavna stavba habsburškega cesarstva. Ljudstvo podzavestno čuti konec in stoično prenaša težki križ vojnega gorja.

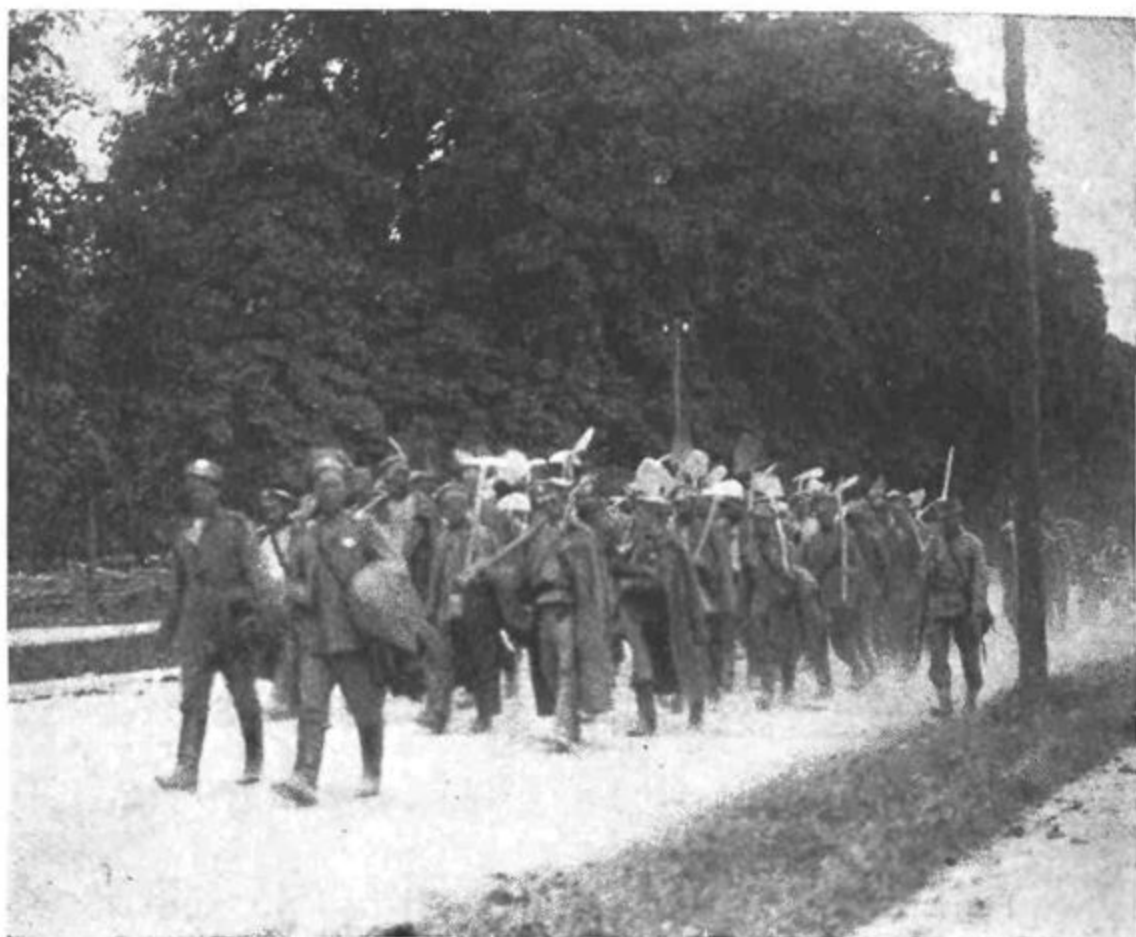
Prvi znanilci novega začetka prihajajo. Hinko Nučič organizira dramo, opero in opereto. Senior slovenske drame Anton Danilo se vrača od poslov »vojnega dobavitelja« k drami.

Tudi med domačim vojaštvom se pazljivo pripravljajo preobrat, tiho in skrbno, ker črnorumena hidra še bdi —!

Štiri dolga leta svetovne vojne so za nami, vstopamo v peto in poslednje leto.

SEPTEMBER 1918

1. Fran Podkrajšek-Harambaša, revident južne železnice, je sinoči umrl. Rojen 9. novembra 1853 v krakovskem predmestju, je po dovršeni srednji šoli

Ruski vojni ujetniki grede na delo

vstopil v železniško službo. Zaradi svojega narodnega delovanja je bil prestavljen na Tirolsko. Leta 1904. je stopil v pokoj in tajnikoval »Slovenski Matici«, deloval v Ciril-Methodovi družbi, pri tem pa pridno zbiral naše zgodovinsko gradivo, katerega je priobčeval pod psevdonimom Marovčkov Prostoslav in Harambaša, in to za liste »Besednik«, »Zoro«, »Narodno Biblioteko«, »Ljubljanski Zvon«, »Carniolo« in »Slovana«.

Paul, minister za prehrano, je po končani žetvi prepovedal vsako prekupovanje žita in živil sploh, ter zahteva, da se vsa živila dele samo preko javne aprovizacije. Posebna policijska služba se bo organizirala za iskanje skritih zalog. Vse to, da »nas obvaruje pred najhujšo stisko, ohrani notranji mir države in nas povede miru naproti«. — V istem hipu pa razglša vlada, da se bo predstoječo zimo delilo med prebivalstvo še manj petroleja kakor preteklo zimo.

Mestna aprovizacija ugotavlja, da ima krušne moke še za šest dni. Trgovcem je zvišan zaslužek pri prodaji moke od 4 na 8 vinarjev pri kilogramu. Mestna aprovizacija protestira, da bi se znižala dnevna porcija kruha ali moke in zahteva, da dobi tudi Ljubljana celotni kontingent moke, kakor jo dobivajo druga, nemška mesta. Magistrat opozarja pekovske mojstre, da morajo prodajati kruh v teži 600 g ali 60 dkg po 64 vinarjev in strogo prepoveduje dražjo prodajo. Trije mojstri, ki so prodajali kruh po 68 vinarjev, so bili kaznovani s 500— K globe. Zato opozarja magistrat s pretnjo pekovske mojstre, da bo v ponovnem slučaju kaznovanemu mojstru odvzel obrtni list in ga naznanil radi prestopka goljufije sodišču. — Mesarji bodo v sredo in soboto prodajali meso, če ga bo deželna aprovizacija mestu dobavila! Meso se prodaja 10 dkg za osebo po ceni 2·80 K za kilogram, praške salame četrt kilograma na osebo K 6— za kilogram, kis liter K 1·40, čebula 2 kg za osebo in mesec dni K 2·50 za kilogram. V prostem

Adolf Ribnikar

Iz kulturno-historične zbirke Fr. Vesela

Fran Podkrajšek-Harambaša

prometu je vse blago seveda štirikrat in tudi desetkrat dražje.

Knezoškof Anton Bonaventura Jeglič je predmet ostrih nemških časopisnih napadov, ki zahtevajo njegovo takojšnjo odstranitev s škofije »iz državnih in ljudskih interesov«.

Politični nemir in prepir v poslopju deželnega dvorca na Kongresnem trgu dviga svoj prah. Deželni glavar v p. Fran Šuklje javno obračunava z deželnim glavarjem dr. Ivanom Šušteršičem in zahteva njegov odstop in odstop deželnih odbornikov, pristašev slednjega.

Hišni posestniki zahtevajo povišanje najemnin in vlada je na 15% zvišanje, ki se začne z novim letom, že pristala. To zvišanje pa je hišnim gospodarjem odločno premajhno.

Zdravil primanjkuje. V bolnicah so brez obveznega materiala. Bolnike obvezujejo z nekakšnimi papirnimi obvezami. Pomanjkanje je občutno, zato je vlada sedaj, ko je zdravil zmanjkalo, ustanovila posebno centralo za delitev zdravil.

2. *Kanonik dr. Aleš Ušeničnik* je izdal knjižico »Um die Jugoslavija«, kjer brani jugoslovensko tezo ustanovitve Jugoslavije: Jugoslavija mora priti. Brez svobode ni za nas življenja, brez Jugoslavije ni svobode. Jugoslavija ali smrt!

Narodno gledališče prevzame poseben konsorcij, ki apelira na narod, da pripomore z darovi in omogoči skorajšnjo otvoritev. Povsod svetli znaki za boljšo bodočnost.

Ljubljanski Zvon, pevsko društvo, je priredilo v veliki dvorani Narodnega doma po štiriletnem molku svoj prvi koncert pod vodstvom Zorka Prelovca.

Železniška uprava sporoča, da je sklenila ponovno zvišanje osebnih tarif za 50%, da zmanjša naval potnikov na železnice.

Denar iz papirja preplavlja deželo. Vera v vrednost pada. Ljudje trošijo papir, kakor ga dobivajo. Vrednosti naraščajo iz dneva v dan. — Govori se, da kroži med Čehi in Slovaki že novi čehoslovaški denar — zlatniki, katere je izdal čehoslovaški Narodni odbor v emigraciji s pomočjo Velike antante kot dokaz bodoče samostojnosti čehoslovaške države.

Begunci. Število beguncev iz Primorja, Krasa, Istre, Trsta se od dne do dne množi. Zapuščajo svoje domove, mnogi brez sredstev. Stanovanjska beda narašča in postaja neznosna. Ustanovila se je posebna pomožna akcija za begunce.

Kadilci kade zadnje zaloge cigar in obetajo se — nadomestne cigare, Ersatzzigarren. Za vse je že nadomestek — »Ersatz« — samo za človeško trpljenje ga še ni.

Aprovizacija prodaja krompir po 70 vin. in 3 kg na osebo, kašo K 1-70 za kilogram pol kilograma na osebo. Vlada zahteva za mesec september od kranjske deželice 6700 glav živine za prehrano vojaštva in civilnega prebivalstva. Torej nove, morda poslednje rekvizicije. — Usnje je postalo posebna dragocenost. Vojaštvo v zaledju in revnejše civilno prebivalstvo nosi obuvala z lesenimi podplati, podobnimi našim cokljam. Zlasti otroci z glasnim cokljanjem manifestirajo po tlaku s tem obuvalom. Vojno ministrstvo je dovolilo civilnemu prebivalstvu Avstrije enstotisoč kilogramov usnja, ki pride v prodajo. Izračunimo si torej sami, koliko pride na Ljubljano.

5. *Učiteljsko zborovanje z demonstracijami*. Sramotno nizke plače, pomanjkanje živil in obleke in lakota je zbrala v Mestnem domu nad 500 učiteljev na protestni shod. Vlada ga je sicer prepovedala, vendar se je shod vršil in so na njem govorili drž. poslanec Lovro Pogačnik in Josip Gostinčar, dež. poslanci dr. Karel Triller, Adolf Ribnikar in vodja učiteljstva Engelbert Gangl. Sprejet je bil predlog nadučitelja Germeka iz Krašnje, da začne učiteljstvo z novim šolskim letom — štrajkati, dokler deželna vlada in deželni zbor ne zvišata učiteljstvu plač. Po shodu formirani sprevod, ki je hotel demonstrirati pred deželnim dvorcem, je policija v Wolfovi ulici razgnala. Učiteljstvo je pomnoženo z meščanstvom demonstriralo na Marijinem trgu. — Začetna plača učitelja znaša K 80 —, ali toliko, kolikor stane v prostem prometu pet kilogramov moke.

Obleka. Civilno prebivalstvo je razcapano. Obleke se delajo iz »nadomestkov«, kopriv in papirja. Vlada je zaprosila vojno ministrstvo, da izda za vojaštvo neporabno obleko, da s to obleke potrebno civilno

Knezoškof dr. A. B. Jeglič

Dr. Aleš Ušeničnik

prebivalstvo. Vojno ministrstvo seveda niti svojega vojaštva na fronti ne more več človeško potrebno obleči.

7. *Narodna Galerija*. Pripravljalni odbor za ustanovitev Narodne Galerije je izdal plamteč poziv k pristopu in podpiranju te velike kulturne institucije.

Društva, ki so bila obsojena na brezdelnost, zopet oživljajo. *Ciril Metodova družba* kliče svoje podružnice k vstajenju in požitvi. *Slovenska Matica* poziva svoja poverjeništa k novemu delu. Tudi *Slov. Krščansko Socialna Zveza* in *Slovenska Straža* imata svoj 10. občni zbor.

Arthur Mahr, direktor in lastnik občeslovečega trgovskega učnega zavoda, razglša, da se šola v letošnjem letu — ne otvori. »*Grazer Tagblatt*« piše, da je to velika narodna izguba za Nemce in zahteva, da se ustanovi takoj nov nemški učni zavod. — Slovenska trgovska akademija se že snuje.

Mestna aprovizacija sporoča, da se bo odslej prodajal kruh v teži 70 dkg po 76 vin. in da je dražja prodaja kazniva. Delilo se bo na osebo pol kilograma kruha. Ljudstvo je seveda razburjeno in nejevoljno. Zlasti težko je prebivalstvo zadela naredba ministra Paula, s katero se prepoveduje nakup živil na deželi. Ljudje so hiteli na deželo, zamenjavali s kmeti živila za petrolej, obleko itd. Sedaj pa je tudi to zabranjeno in se na ta način pridobljena živila konfiscirajo, meščanstvu pa se jemlje vsaka možnost preskrbe z živili. Mestna uprava energično zahteva, da se pripusti prebivalstvu nemoteni promet z živili, ker bo sicer obsojeno na še večje stradanje.

8. *Dr. Anton Korošec*, državni poslanec in predsednik Jugoslovanskega kluba, je podal jugoslovanskim novinarjem načelno izjavo za ustanovitev jugoslovanske države in končal: vztrajajte na začrtani poti!

10. *Narodno gledališče* se bori z velikimi zaprekami, zato bo otvorjeno šele konec septembra ali začetek oktobra. Kot otvoritvena predstava je bila določena *Finžgarjeva drama »Naša kri«*, cenzura pa je uprizoritev te drame prepovedala.

11. »*Akademija*« je otvorila svojo sezono predavanj v veliki dvorani Narodnega doma. Otvoritveno predavanje je imel dr. Ivan Prijatelj o temi: Levstik,

Fran Šuklje

F. S. Finžgar

Engelbert Gangl

Zorko Prelovec

Jurčič in Stritar kot glasniki mladoslovenske kulture. Sedeži 1— K, stojišča 50 vin.

Aprovizacija. Meso 280 K kilogram, moka 2·56 K kilogram.

Češplje se prodajajo po K 2 40 za kilogram na karte.

Baker se pobira za topove. Kakor so pobrali že vse medeninaste predmete iz hišnega gospodarstva in zvonove iz zvonikov, se pobira sedaj vse, kar je iz bakra, medtem tudi cilindre pri kopalnih pečeh. Množe se pritožbe, da cilindrov pri pečeh ne zamenjajo za pločevinaste, zato postajajo kopalnice neporabne.

Vrednost avstrijske krone pada dalje. 100 holandskih goldinarjev stane 522·50 K. Tuje devize so poskočile in sicer Kodanj za 45·17 %, Kristijanija 44·61 %, Stockholm 55·76 %, Zürich 40·49 %. Plačuje se za 100 nemških mark 168·75 K, za 100 bolgarskih levov 128·25 K. — Kilogram zlata je porasel v ceni od K 3300— na K 20.700—.

12. *Obrtniški stan* se trpko pritožuje nad razmerami, zlasti da ne morejo delati, ker primanjkuje vseh sirovin.

Oprtniki bodo vendar zopet dovoljeni, toda samo v težini do 20 kg in to za sočivje, krompir, jajca in maslo. Prepovedano pa je prenašanje drugega blaga, zlasti moke. Tudi nekaj! Ljudje se bodo vsaj malo preskrbeli za zimo.

»*Passierschein*« ali »Propustnica« je danes dokument, katerega pozna vsak Ljubljčan. Kdor hoče potovati z železnico, vozom ali peš iz Ljubljane, si mora preskrbeti tak dokument pri policiji. Brez tega je vsako potovanje nemogoče.

13. *Slovensko časopisje* je trn v peti zlasti vojaški oblasti. Zato je na vseh bojiščih prepovedano. Sedaj je »Slovenski Narod« tudi v okupirani Rumuniji prepovedan in prihaja nazaj kot — »unzulässig«!

14. *Odbor S. H. S. žena za siročad v Ljubljani* poziva narod k pomoči za rešitev izstradane dece. Vsaka slovenska družina naj prispeva za ohranitev naše mladine. Strahotne so številke umrljivosti otrok med vojno — pravi oglas. Kakor bi padala strupena slana, tako učinkujejo vojne posledice na deco. Oni, ki jim še prizanaša smrt, pa počasi hirajo, njihove odporne sile postajajo od dne do dne manjše.

Dr. Dragotin Lončar

Peter Stepič

Dijaštvo na Dunaju je v podobnem položaju. Pod vodstvom Franje Tavčarjeve in Cilke Krekove se je ustanovil odbor za slovensko dijaško kuhinjo na Dunaju, ki naj zbira živila in denar, da nahrani slovenske dijake na Dunaju.

»*Novice*«, glasilo deželnega glavarja dr. Ivana Šušteršiča, so še vedno polne optimizma za avstrijsko zmago.

Znamenje časa. Na pokopališču pri Sv. Križu je že 5 dni 16 mrličev nepokopanih, ker ni dovolj delavcev, dasi so mesta razpisana.

Industrijsko podjetje Kastelic & Žabkar je kupila Jadranska banka v Ljubljani.

Mestna aprovizacija. Deželna vlada je dovolila mestni aprovizaciji nakup zelja v ljubljanski okolici. V ta namen je aprovizacija vzela v najem vse razpoložljive kisarne v Ljubljani, da pripravi v kar največjih množinah kisló zelje. — Pšenični zdrob za otroke do 3. leta se prodaja po 2— K kilogram. Vsak otrok do 3. leta ima pravico na 1 kg za mesec dni. — Krompir se deli po K — 50 za kilogram in na osebo 5 kg, vse seveda na izkaznice.

15. *Notarska zbornica* v Ljubljani si je izvolila nov odbor. Za predsednika je bil izvoljen notar Plantan Ivan.

Veriženje z blagom je silovito naraslo in postalo prava nadloga za prebivalstvo. Vkljub dnevnomu porastu cen navijajo verižniki cene v neznosno draginjo. — Draži se tudi blago, ki ni dnevna potreba, kakor vino, za katerega zahtevajo vinogradniki 10— do 15— K v kleti.

17. *Ljubljanski občinski svet* ima danes svojo redno sejo pod vodstvom župana dr. Ivana Tavčarja. Na seji so navzoči občinski svetniki Ivan Belič, Jakob Dimnik, Engelbert Franchetti, Aleksander Hudovernik, Fran Kavčič, Fran Kraigher, Anton Likožar, Fran Mally, dr. Fran Novak, Fran Planinšek, Simon Praprotnik, Jan Ružička, podžupan dr. Karel Triller, Ubald pl. Trnkoczy, Anton Verbič, Ivan Verstovšek, Janko Jeglič, Anton Koleča, Jernej Ložar, Anton Rojina, Jernej Šerjak, Josip Zupančič, Hermann Brandt, Julij Elbert, Kamilo Pammer, Ferdinand

Staudacher, Franz Unger in Ivan Mlinar, svojo odsotnost so opravičili Ivan Bonač, Jakob Smole, Anton Kregar in Ivan Marinko. Vladni svetnik Janko Kremenšek prisostvuje seji kot vladni zastopnik. Župan se je spominjal 23. julija umrlega hišnega posestnika Franca Terčka, ki je sodeloval kot občinski svetnik od leta 1890. do 1897. — Novoimenovani meščan Peter Stepič, posestnik in veletrgovec z vinom, je položil meščansko zaobljubo. Dalje je poročal župan, da deželni odbor ne more dovoliti mestni občini pobirati tlakarino. — Odgovarjal je tudi na interpelacijo radi beguncev, ki baje delajo v Ljubljani silno draginjo. — Občinski svet je odobril napravo ponikovalnice v Spodnji šiški za vsoto K 2200 —. Razpravljalo se je o preložitvi municijskih skladišč iz obližja mesta in vodovodnih naprav, za kar se trudi občina že tako dolgo. Dalje je občinski svet sklenil, da 1. zaprosi pri Vojno-kreditnem zavodu za južno vojno območje za kritje po vojni povzročene škode za kreditno posojilo K 3,500.000; 2. da izplača mestnim uslužbencem enkratni draginjski prispevek; 3. da se dovoli za zopetno otvoritev obrtnonadaljevalnih šol v Ljubljani znesek K 5000— in 4. da se na prošnjo župnika št. Jakobske fare prevzame spomenik Brezmadežne Device Marije na trgu Sv. Jakoba v mestno varstvo in oskrbo pod pogojem, da se najprej restavrira, kar bo podpirala tudi mestna občina. — Podžupan dr. Karel Triller poroča, da je mestna aprovizacija storila vse, da zaščiti prebivalstvo pred še hujšo lakoto. Vidiki so vendar zelo neugodni. Obljubljenih je dvajset vagonov fižola in nekaj ješprena in kaše. Krompir bo treba še preskrbeti. Mesa in masti je vedno manj, bati se je katastrofe, če se zapre mestnemu prebivalstvu pot do pridelkov, ki si jih kmetovalec lahko pridrži zase. Zato se mestna občina pridružuje protestu aprovizijskega urada proti izvedbi ukaza ministra Paula glede prometa živil v oprtnikih. Vsakemu meščanu naj se prepusti, da si po možnosti preskrbi živila pri svojih znancih na deželi, vlada pa naj nastopa proti vtihotapljanju blaga po prekupcih in verižniških navijalcih cen. — Obč. svetnika Jeglič in Mlinar opozarjata na slabe varnostne razmere v Ljubljani in okolici in prosita, da se zlasti okoliš tudi bolje razsvetli.

18. *Dr. Dragotin Lončar*, začasni vodja idrijske realke, je odstavljen s svojega službenega mesta s pretvezo, da ne spoštuje predpisov glede notranjega službenega jezika. Žrtev denuncijantstva!

Narodno gledališče v Ljubljani — obnovljeno. Vse časopisje obširno poroča o zopetni otvoritvi slovenskega narodnega gledališča. S političnim preporodom, ki je sledil mračni dobi Stürgkovega režima, je zdramil celotni narodni živelj s potrjeno silo. Vse kali, ki so bile štiri leta dušene, so pognale sveže, silnejše brstje, obzorja so se razširila in v trpljenju prošlih let očiščeni ponos žene pomlajene sile k novemu delu. Z enotnostjo politične smeri so postala enotna kulturna stremljenja. Eno prvih je prenovljeno Narodno gledališče. Leta 1912.—13. smo imeli zadnjo gledališko sezono z lastno dramo in opero. Potem ni bilo več sredstev za opero, dramo pa je vodil naš

veliki umetnik Ignacij Borštnik. Zagrebčani pa so gostovali s svojo opero v Ljubljani. Vojna je presekala tudi to in v slovenskem deželni gledališču se je naselil — kinematograf.

Novi moške so osnovali Gledališki konsorcij in razpisali deleže po 100— K. Podpisovanje je imelo uspeh in je doseglo skoraj že en milijon kron. Mestna občina ljubljanska je dovolila K 50.000— podpore, deželni odbor pa je dal na razpolago poslopje pod pogojem, da si pridrži vpliv na repertoar, ki ga mora odobriti za to imenovani cenzor.

Ustanovil se je gledališki konsorcij, katerega je vodil mestni nadkomisar Fran Govekar in gledališki svet za sestavo in nadziranje umetniškega dela iz umetnikov in pisateljev pod predsedstvom pisatelja in kritika profesorja Antona Funtka. Vodja drame je šefrežiser Hinko Nučič, opere kapelnik Friderik Rukavina.

Narodna Galerija. — Ustanovni občni zbor si je izvolil za predsednika Ivana Zormana.

10-letnica septembrskih dogodkov (od 17. do 20. septembra 1908) gre skoraj neopaženo mimo nas. Spominja se jih samo dnevno časopisje.

Poštna cenzura opozarja občinstvo, naj predaja zasebna pisma, navadna in priporočena samo odprta, ker so podvržena cenzuri.

Nalezljive bolezni se močno pojavljajo v Ljubljani, zlasti v vojnih bolnicah.

Marmelada se bo zaradi pomanjkanja sadja izdelovala odslej z večjo primesjo repe. Tako razglašča c. kr. oblast. — Mestna aprovizacija oddaja marmelado po 2—, 3— in 4— K kilogram in na osebo po pol kilograma.

20. Dezerterji. Vlada prosi — in opozarja občinstvo, da v lastnem interesu krepko podpira oblasti pri izsleditvi dezerterjev in drugih sumljivih oseb. Vsako prikrivanje in podpiranje takih elementov se smatra za hudodelstvo in ima za posledico kaznen od 6 mesecev do 1 leta, v težjih okoliščinah tudi več. Dezerterstvo se širi, dopustniki se ne vračajo nazaj na fronto, med ljudstvom se porajajo govornice o »Zelenem kadru«.

Stanovanjske sobe se rekvirirajo za nastanitev častnikov.

Konjsko meso je doseglo ceno 20— K za kilogram. — Sladkor se podraži po uradni objavi za skoraj 100 odstotkov, to je približno 3— K za kilogram. — V Beogradu pa velja kilogram masti K 4-50, kilogram bele moke K 1—, jajce 8 vinarjev. To so cene, o katerih Ljubljančan samo še sanja.

Kadilci — pridejo slednjič tudi na vrsto in dobe — karte. Prijaviti se morajo v trafiki, kjer stalno kupujejo tobačne izdelke. Za mesec dni dobi vsak kadilec karte za osem enot. Enota ključa znaša 6 cigar ali 18 cigaret, ali pol zavoja cigaretnega tobaka po 25 ali 1 zavoj tobaka za pipo ali 25 g klobas za čikanje ali pol šibike.

21. Predsednik Narodnega sveta dr. Anton Korošec poziva narod, naj po svojih močeh moralno in materialno podpira in plačuje davek Narodnemu svetu. Poziv je seveda deloma zaplenjen.

Cilka Krekova

Franja Tavčarjeva

Prehrana je glavno vprašanje mesta. Povsod pred aprovizacijskimi lokali stoje množice ljudi in čakajo na živila.

V mesecu septembru je umrlo v Ljubljani 116 oseb.

OKTOBER 1918

3. Influenca ali španska bolezen se čimdalje huje razširja po mestu. Ker je začela zlasti ostro razsajati med šolsko mladino, so zaprli vse šole v Ljubljani v prvem do 15. oktobra.

4. Državna poslanca dr. Anton Korošec in dr. Vladimir Ravnihar sta ponovno intervenirala pri domobranskem ministru Czapu za vojaško oprostitev članov Narodnega gledališča. Minister je oprostitev obljubil proti pismeni obvezi dr. Ravniharja, da ob priliki otvoritve operne sezone ne bo nobenih — demonstracij.

Kronski svet na Dunaju je za mir! Obeta se nam nova proklamacija »Mojim narodom«.

Zoisovo palačo na Bregu je kupil industrijalec Peter Kozina za 200.000 K.

Aprovizacija prodaja »vojne« klobase po K 4-60, praške po K 8— za kg in na osebo po pol kg.

5. Mir! Avstro-Ogrska, Nemčija in Turčija so se brzojavno obrnile na predsednika Združenih držav, Wilsona, s prošnjo za mir!

Narodno veče Slovencev, Hrvatov in Srbov se je ustanovilo v Zagrebu na sestanku odposlancev vseh političnih strank iz teh pokrajin. Slovenci smo zastopani v tem odboru s 14 člani.

6. † Pater Stanislav Škrabec, slavist velikega ugleda, je danes v frančiškanskem samostanu v Ljubljani preminul. Pokojnik je bil rojen 7. januarja 1844 v Ribnici.

Razstava slovenskih narodnih noš in ročnih del se je otvorila na mestnem liceju.

Zabela se deli na zelene izkaznice. Zabela sestoji iz 10 dkg čiste masti, 10 dkg jedilnega olja, kar stane skupaj K 4—. Za živila prede posebno trda. Vse je naprodaj zanje: klavir, postelja, šivalni stroj, bicikelj, ure itd.

8. Alojzij Kajzelj, poslovodja tvrdke F. Ks. Souvan, praznuje svoj 50-letni službeni jubilej. Delu čast!

Fran Govekar

Alojz Kajzelj

10. Obrtniki se organizirajo v samostojnih nakupovalnih zadrugah, da se izognejo spekulaciji in verižništvu. V okviru svoje obrtne zadruge se je ustanovilo Krojaško nakupovalno društvo.

11. † *Rebolj Franc*, profesor na škofijski gimnaziji v Št. Vidu, je preminul za zavratno influenco. Na tem zavodu so oboleli še štirje profesorji, 108 dijakov in skoraj vse strežniško osebje. Štirje dijaki so doslej umrli. — V Ljubljani je umrl ugledni trgovec *Pavel Magdič*.

Vse ljubljanske šole ostanejo radi influence zaprte do 3. novembra.

Mestni magistrat opozarja ljubljansko prebivalstvo, naj varčuje z uporabo električnega toka in plina. Vsaka razkošna ali reklamna razsvetljava je strogo prepovedana, prav tako tudi luči pred hišami. V stanovanjih s štirimi sobami smeta goreti le dve luči po 25 sveč. Javni uradi morajo svoje uradne ure določiti na čas dnevne svetlobe. Uporaba likalnikov, kuhalnikov in drugih predmetov na električni pogon je prepovedana, prav tako tudi v plinu. Novih instalacij ne bodo izvrševali.

12. *Mirovni pogoji določajo ustanovitev jugoslovanske države*. Po ulicah in javnih lokalih se glasno ugiba o miru.

Prva umetniška razstava v vojni je otvorjena v Jakopičevem paviljonu. Vse klije v novem življenju, ko da hoče v enem dnevu nadomestiti zamujena leta.

13. *Mir, mir, mir!* Obraz Ljubljane in njenega prebivalstva se vidno izpreminja. Povsod veselje in v ustih en sam razgovor: mir! Srbi so zavzeli Niš in Mitrovico, na Dunaju se cesar posvetuje s Slovani. Prepozno!

14. *Ljubljanski župan dr. Ivan Tavčar* apelira na ljudsko treznost in potrpežljivost. Prehod iz sedanjosti v bodočnost je težaven. Prenesli ga bomo lahko samo, če smo pripravljeni tudi na najhujše žrtve.

Gladni otroci iz Goriške, 88 po številu, potujejo danes skozi Ljubljano na Hrvaško, kjer jih odbor žena SHS za siročad razdeli med posestnike.

V uredništvu »*Laibacher Zeitung*« so nastala nesoglasja, zaradi česar je profesor Anton Funtek odložil uredništvo. Prof. Adolf Robida pa je izjavil spre-

jeti uredništvo lista le, če bo izhajal v slovenskem jeziku.

15. *Dunajska vlada* napoveduje, da bo s 1. novembrom prepovedana prodaja govejega mesa. — Trgovski minister je zapovedal, da sme časopisje izhajati največ na štirih straneh, vsako povišanje naklade ali oblike pa je prepovedano. — Železniški promet se bo znižal na skrajnost.

Umrli sta danes inženjer *Janko Levičnik* in stud. iur. *Danilo Boris Majaron*.

16. Listi prinašajo posebne izdaje z odgovorom Wilsona, predsednika Združenih ameriških držav na avstrijsko mirovno noto.

Umrli sta danes mestni učitelj *Matija Janežič* in starosta slovenskih pevcev, mestni učitelj *Anton Razinger*.

18. Cesar Karel je izdal manifest ... Mojim zvestim avstrijskim narodom!

Za predsednika Narodnega veća v Zagrebu je bil izvoljen dr. Anton Korošec.

Količina masti, ki pripada na karte in na osebo, se bo znižala od 4 na 2 dkg na teden. — Saharin je prispel — mesto sladkorja.

21. *Narodno veće v Zagrebu* prevzema z današnjim dnem v svoje roke vodstvo narodne in državne politike kot edini predstavnik in odločilni faktor Slovencev, Hrvatov in Srbov.

† *Valentin Žun*, finančni svetnik in odbornik Slovenske Matice, sotrudnik Slov. Pravnika, Merkurja, itd., je danes preminul.

Tečaji so se spričo mirovnega razporenja poboljšali in znašajo:

New York, 5. oktobra 4.68, 7. oktobra 4.90, danes 5.20.
London 5. oktobra 22.35, 7. okt. 22.80, danes 25.26,
Paris 5. oktobra 85.75, 7. okt. 87.50, danes 100.—,
Rim 5. oktobra 74.—, 7. oktobra 75.—, danes 100.—,
Dunaj 5. oktobra 40.—, 7. okt. 42.—, danes 95.—,
Berlin 5. oktobra 69.—, 7. oktobra 72.—, danes 123.—.

24. *Vojaška pomoč* je dovoljena kmetovalcem, da se za časa spravijo deželni pridelki pod streho. Kmetom prideljeni vojaki dobe prehrano in K 3.— dnevne nagrade.

Aprovizacija je v čimdalje hujši stiski. Posebno primanjkuje premoga in se dobi le za najnujnejšo

Vojni ranjenci v državni bolnici

rabo. Tudi vžigalic primanjkuje. — Telečje meso dobe samo težko bolni na zdravniško spričevalo.

26. *Narodni svet* je izdal na kmetovalce poziv, naj ne prodajajo živeža tujcem, ampak naj pomagajo domačemu prebivalstvu in ga rešijo lakote. Dalje poziva telovadne organizacije Sokola in Orla, da stopijo v vrste in osnujejo povsod Narodne straže, da zaščitijo svoj narod pred navalom razpršujočih se armad. Hkrati poziva narod, naj ne hrani papirnatega denarja doma, ampak ga naloži v slovenske zavode z dobro podlago. Tudi ves drugi denar, ki je naložen mogoče kje drugje, naj se naloži v domače zavode.

Vojaške patrulje še vedno krožijo po mestu.

29. *Narodni praznik!* Prva manifestacija v svobodni Jugoslaviji. Ljubljana je vsa zavita v slovenske zastave. V času velikega obhoda so vse trgovine in uradi zaprti. Meščanstvo daje duška svojemu veselju.

Ljubljanska c. kr. policija je z današnjim dnevom postala narodna.

V Unionu je velika ljudska veselica.

Slovensko časopisje se je z današnjim dnevom naposled otreslo cenzure.

Ulice so polne naroda, navdušenje prekipeva vidno. Kakor smo hladni v svojih manifestacijah v primeru z drugimi narodi, tako se je danes izkazalo, da so tudi Slovenci takrat — ko je največji dan — zmožni doživeti vso globino čuvstveno in veličastno. Danes ni razlike med strankami in stanovi, uradnik in meščan se brati z delavcem in vojakom, vse doživlja svoj veliki dan osvobojenja.

Seja občinskega sveta. Župan dr. Ivan Tavčar otvori sejo in nagovori občinske svetnike: Vsi stojimo pod vtisom današnjega zgodovinskega dne. Naša naloga je, da z vso ljubeznijo objamemo svojo domovino ter ji obljubimo služiti z vsemi močmi in do poslednje kaplje krvi. Avstrija je že oficielno priznala našo jugoslovansko državo. Zato prejšnja vlada ni več poklicana vladati v naši domovini. Stojimo torej v ex-lex razmerju. Želeti je, da ne nastanejo morda kakšne anarhistične razmere. Zato predlagam sledečo resolucijo: Mestni svet skleni, da prizna za vrhovno jugoslovansko avtoriteto Narodno veče v Zagrebu ter se mu podvrže v vsakem oziru, proseč ga, da stori

Anton Funtek

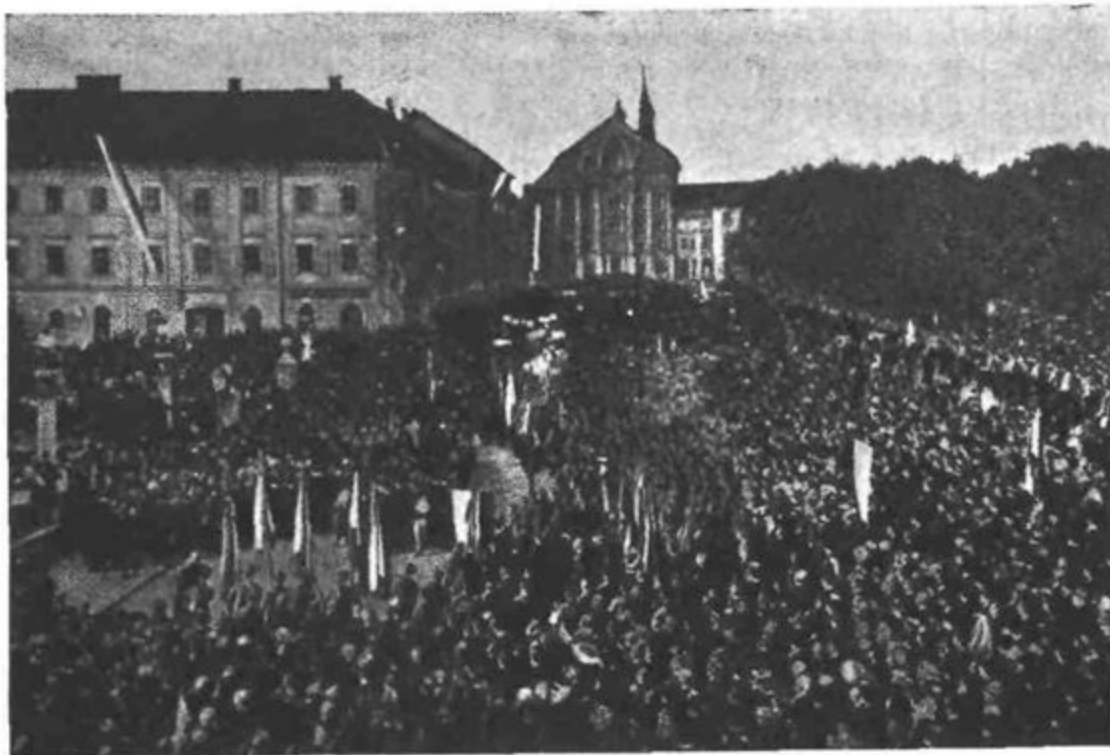
Ignacij Borštnik

vse korake, da se mu čim preje — da ne nastane kaka anarhija — izroče vladne funkcije po vseh slovenskih kot jugoslovanskih pokrajinah. — Občinski svet je z navdušenjem sprejel predlog. Od nemških občinskih svetnikov je bil navzoč samo Herman Brandt.

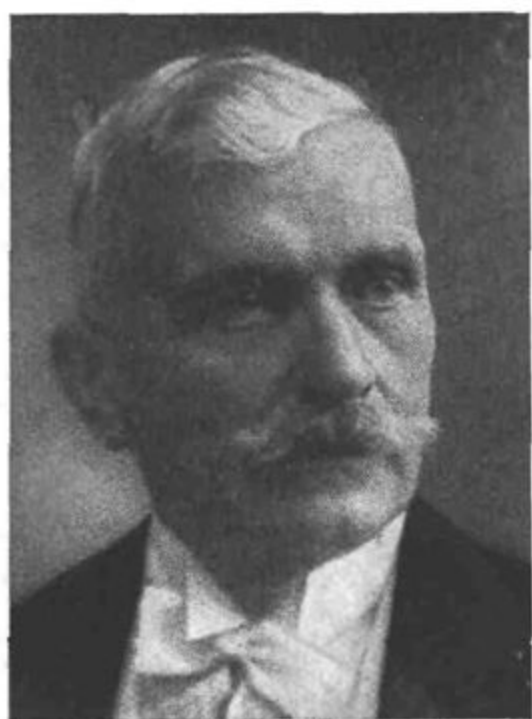
Župan nadaljuje: Ex praesidio in via facti sem odločil, da je odslej naprej na mestnem magistratu izključni uradni jezik slovenski ter se bo odslej nadalje dopisovalo z vsemi uradi in oblastvi, torej tudi z vojaškimi, le slovenski. — V znak praznika je odstavil župan z dnevnega reda vse ostale točke razen naslednjih, ki jih je občinski svet sklenil: 1. da mestna uprava brez odloga izvrši nabor in organizacijo prostovoljne meščanske narodne straže, 2. da zaprosi vojaško oblast za 1000 pušk starega sistema s potrebnim strelivom, 3. da se pri vrhovnem armadnem poveljstvu energično zahteva, da se domači polki, to je polk gorskih strelcev št. 2 in pešpolk št. 17 brez odloga vrnejo na Kranjsko, prav tako tudi nadomestni kadri teh polkov. — Dalje je sprejel občinski svet sklep, da se razsvetljava v javnih lokalih in prodajalnah skrči v korist razsvetljave ulic in okolice. — Podžupan dr. Karel Triller je poročal o velikih naporih mestne aprovizacije in predlagal, da se osnuje velika skupna aprovizacija za vso državo, v Sloveniji pa prevzame mestna aprovizacija, ki razširi na širšo podlago to skupno aprovizacijo pod imenom Jugoslovansko srce. Organizira naj se ubožna akcija in po premirju doseže, da nam v bodoči zimi priskočijo na pomoč tudi Amerika, Anglija in Argentinijska in nam pošljejo žita, mesa itd., bodisi brezplačno ali za znižano ceno, ker bo sicer ljudstvo v mesecu marcu in aprilu umiralo od glada.

Občinski svetnik dr. Fran Novak predlaga, da se mesto spominja moža, po čigar zaslugi nam je zaslujalo zlato sonce svobode s tem, da se imenuje ena glavnih ulic *Wilsonova cesta*, kar je občinski svet navdušeno sprejel.

30. Ljubljana je v par dneh dobila popolnoma slovensko lice. Z vseh hiš, tudi nemških, vihrajo jugoslovanske zastave. Poslednji nemški napisi so izginili.

Osvoboditvena manifestacija na Kongresnem trgu

Josip Pogačnik

Dr. Janko Brejc

Dr. Ivan Tavčar

Dr. Karel Verstovšek

Narodni svet je na prošnjo Društva slovenskih srednješolskih profesorjev odredil, da bodi odslej poslovni in učni jezik na vseh srednjih šolah slovenski.

31. *Grof Attems*, poslednji predsednik deželne vlade za Kranjsko, je danes zapustil Ljubljano.

Umrlo je v mesecu oktobru v Ljubljani 259 oseb.

NOVEMBER 1918

1. *Predsedništvo Narodnega veća v Zagrebu* je kot vrhovna oblast države Slovencev, Hrvatov in Srbov na predlog Narodnega sveta v Ljubljani imenovalo za Slovenijo sledečo *Narodno vlado*: Predsednik Josip Pogačnik, notranje zadeve dr. Janko Brejc, za prehrano dr. Ivan Tavčar, za uk in bogočastje dr. Karel Verstovšek, za pravosodje dr. Vladimir Ravnihar, za socialno skrb Anton Kristan, za finance dr. Vekoslav Kukovec, za promet dr. Pavel Pestotnik, za industrijo in trgovino dr. Karel Triller, za javna dela in obrt inženjer Vladimir Remec, za poljedelstvo prelat Andrej Kalan, za narodno obrambo dr. Lovro Pogačnik in za zdravstvo dr. Anton Breclj.

Naposled smo doživeli trenutke, za katerimi je hrepenela stoletja duša vsakega zavednega Slovenca in Slovenke. Trenutke, ki so bili težko priborjeni sad vsega narodnega napora naših pesnikov - prorokov, naših voditeljev, prosvetnih delavcev, ideal naših mučenikov po ječah, zadnja misel naših na vislicah in po krvavih poljanah umirajočih očetov, bratov in sestra. Doživeli smo hip, ko je bila proglašena prva vlada slovenskega dela svobodne in neodvisne jugoslovenske države. Z balkona deželnega dvorca je bila objavljena prva narodna vlada. Ljudstvo, zbrano v veličastni povorki, je obšlo slovensko Ljubljano in prepevalo narodne himne. Do osme ure zvečer so trajale manifestacije. Na poziv vlade je zaprla policija ob osmih zvečer vse gostilne. V mestu je zavladal najlepši mir in red.

2. Oddelki našega vojaštva stražijo vsa glavna križišča. Častniki in vojaki in člani narodne brambe zaslužijo vso pohvalo. Pri tržaški mitnici je napeta čez cesto veriga, kjer se ustavljajo vsi avtomobili, ki pridejo od juga proti Ljubljani. Ljudstvo se zbira in

s simpatijami spremlja delo vojaštva. Dospelo je mnogo tovornih avtomobilov, ki so napolnjeni z ukradenim pohištvom in drugim blagom. Vse se izlaga na določenih prostorih in v skladiščih. V splošni zmedi nekateri izrabljajo položaj in marsikaj se zgodi, kar bi se zgoditi ne smelo. Kmetijski poverjenik je izdal strogo naredbo, v kateri se opozarja vsakdo, da je odgovoren za vsako lastitev državnega premoženja in se bo proti vsakomur najstrožje postopalo. Vsak državljan je v svojem poštenju dolžan skrbeti, da se čimprej ukine vsako brezvladje.

Narodna obrana pozivlja vse moške od 17. leta dalje, da se priglase v Narodno obrano. Armade se vale od italijanske fronte, pričakovati je vsak hip prihod razkropljenih vojaških oddelkov, zato ne smemo držati križem rok.

Epidemija influence (španske bolezni) znatno ponehuje.

4. Meščanstvo z navdušenjem pozdravlja 4. bosansko-hercegovski polk, ki se je na poti z bojišča prostovoljno ponudil za vzdrževanje reda v Ljubljani.

Za poveljnika jugoslovenske mornarice je imenovan Ljubljančan, fregatni kapetan Metod Koch in povišan v čin kontreadmirala.

Opasen požar je nastal v domobranski vojašnici, kjer je baje neki Madžar zažgal na dvorišču tovorni avtomobil, naložen z bencinom in karbidom. Napor gasilcev je preprečil večjo katastrofo. Požigalec je pobegnil.

Mestna aprovizacija oddaja meso po K 2.80 kg in 15 dkg za osebo. Kostanj po K 3.— za kg, moka K 2.60 za kg, četrt kavine primesi in četrt kg sladkorja za osebo stane K 1.50.

6. P. T. Wir erlauben uns mitzuteilen, dass die »Laibacher Zeitung«, den neuen Verhältnissen Rechnung tragend, ihr Erscheinen am 28. Oktober d. J. bis auf weiteres eingestellt hat. Die Verwaltung. — takole je javilo svojo smrt dosedanje avstrijsko uradno glasilo. — Narodna vlada je pričela izdajati svoj uradni list v slovenskem jeziku.

V mestu se je silno razpasla kupčija z vojaškimi konji. Cela krdela se klatijo brez gospodarja po mestu in okolici. Višji vojaški zdravnik ponuja svojega konja

Dr. Vladimir Ravnihar

Anton Kristan

Dr. Vekoslav Kukovec

Dr. Pavel Pestofnik

za 5 K, vendar ne dobi kupca, saj si lahko vsak vjame konja po mili volji.

Cesta je polna brezposelnih ljudi, zlasti pa šolo-obveznih otrok. Življenje se le počasi normalizira.

10. Veliko srbskih častnikov in vojakov je prišlo v Ljubljano. Prihajajo iz avstrijskega ujetništva. Stavijo se takoj na razpolago Narodni vladi.

Krušna moka se prodaja po K 1— kg, drugi mlevski izdelki K 2—, fižol K 2·50, krompir 66 vin.

12. Danes ponoči odpelje posebni vlak nemške častnike in uradnike z družinami v Nemško Avstrijo.

Zapuščeni konji so že prava nadloga. Trpe hudo žejo in glad. Sicer se pasejo ponekod ob vodah Gradaščici in Glinščici, zaradi oslabelosti in bregov ne morejo do vode. Šolski otroci jezdi uboge živali in jih oddajajo vojaški oblasti v konjušnici, kjer dobe K 1— nagrade za vsakega pripeljanega konja.

Aprovizacija prodaja mast 20 dkg po K 9— in 10—, pšenični zdrob po K 2·08.

14. Narodna vlada je razpustila vse narodne straže. Življenje se zopet pomirja. Mesto stoji pod varstvom antante. Srbski podpolkovnik Štefan Švabić je imenovan za vrhovnega zapovednika nad srbskimi četami. Po ulicah patrolirajo srbske patrolje peš in na konjih.

V Trnovem, na Barju in po vsej okolici leži mnogo konj, ki so poginili. Mrhovina razširja séveda hud smrad.

Ker je raztresenega povsod dovolj vojnega materiala in razstrelilnih sredstev, je zlasti deca izpostavljena nevarnostim nesreč. Dnevno časopisje opozarja starše in učiteljstvo na preteče nevarnosti.

Vojaški transporti še vedno trajajo in se vrše dovolj mirno. Nemškemu vojaku so zaplenili divizijsko blagajno z 2 milijonoma K, ki je bila najbrž ukradena.

Denar je postal skrb vseh ljudi. Poleg avstrijskega denarja je v prometu mnogo italijanskih lir, okupacijskega denarja, katerega je izdala Avstrija. V Ljubljani imamo pa tudi — za odpomoč zaradi pomanjkanja drobiža — mestni denar, ki ga imenujejo Ljubljančani »Tavčarčki«.

17. Nedelja. Na Kongresnem trgu se je vršil velik protestni shod radi nasilja s strani Italijanov na neopravičeno zasedenem jugoslovanskem ozemlju.

70 letnico rojstva praznuje danes prvomestnik Ciril-Methodove družbe, Andrej Senekovič.

19. Redna seja občinskega sveta. Župan dr. Ivan Tavčar je otvoril redno sejo obč. sveta s sledečim nagovorom: Danes, ko se vrši prva seja v naši novi, osvobojeni državi, nas prešinja iskrena želja, da se reši ta mlada država vseh težav, ki jo sedaj ogrožajo. Pri vsakem porodu in početku so težave in bridkosti. Mi danes sklenemo, da se podvržemo v vseh ozirih novi državi Jugoslaviji. Naše rešitve je iskati v kraljevini Srbiji, ki je v najboljših odnošajih z antanto. Želimo, da bi imela mogočno vlado. Proti pohlepnu poželenju Italije pa najodločneje ugovarjamo. — Nato je pozdravil obč. svetnika Rasta Pustoslemška, ki se je vrnil zopet v občinsko zbornico iz avstrijske internacije. — Dalje poroča župan o silnih težavah glede aprovizacije, zlasti o pomanjkanju masti. Predlaga, da najame mestna občina en milijon K posojila proti povračilu v dveh letih, ki se naj porabi za nakup živil in masti. Treba bo nižjim slojem preskrbeti masti po nižji ceni, za kar naj nosi občina razliko med nabavno in prodajno ceno. — Tudi stanovanjska mizerija je postala predmet razprav občinskega sveta. Zato je sklenil obč. svet, da se iz aprovizijskega fonda postavi baraka za zasilna stanovanja. Dalje naproša Narodno vlado za izdajo naredb, da morajo inozemci, ki nimajo tu nikakršnega posla, izprazniti stanovanja, prav tako oni, ki imajo po dvoje stanovanj. Treba je nastaniti rodbine, ki prihajajo iz vseh vetrov in katerih posel zahteva tudi bivanje v Ljubljani. Dalje opozarja občinski svet, da se zadostno pazi na čete konj, ki tavajo po mestu in okolici.

Včeraj se je na vseh ljubljanskih šolah pričel zopet reden pouk.

Umrla sta dva mestna uradnika: mag. svetnik Albin Semen in komisar Vladimir Breskvar.

Zaradi nastalih političnih razmer in omejitve vsega železniškega prometa so izostali dovozi sladkorja. Preskrbovanje in razdeljevanje je sedaj prevzela za slovensko ozemlje sladkorna zveza, odnosno Jadranska banka v Ljubljani.

21. Narodna vlada je izdala naredbo, s katero je postavljen za izključni učni jezik na osnovnih in

Dr. Karel Triller

Ing. Vlad. Remec

Prelat Andrej Kalan

Dr. Lovro Pogačnik

meščanskih šolah jezik slovenski. Drugorodnim narodnostim je ob zadostnem številu šoloobveznih otrok zagotovila manjšinske šole.

Posledice vojne se kažejo tudi v naraščanju števila spolnih obolenj. Časopisje je polno svaril pred to kugo in navaja preprosto ljudstvo k uspešnemu zdravljenju.

23. Po štirih letih je meščanom naposled zopet dovoljen dohod na grajski stolp.

Telečje meso za težko bolne se prodaja po K 9-80, krompir —80, čebula K 1-50 za kg, mast K 4-20 dkg.

25. Narodno veče je razglasilo zedinjenje vseh Jugoslovanov. Po vsej državi so velike manifestacije.

Skozi Ljubljano je peljal posebni vlak 600 francoskih vojakov, ki se vračajo iz avstrijskega ujetništva v svojo domovino.

Po časopisju je veliko povpraševanje ljudi, ki iščejo svoje drage in jih skušajo najti s pomočjo vračajočih se vojakov.

28. Slovenski visokošolci odhajajo na zagrebško univerzo.

Pisatelj Ivan Cankar leži nevarno bolan na medicinskem oddelku tukajšnje bolnice. Stanovanjsko vprašanje je postalo naravnost brezupno, dotok beguncev in izgnancev pa še vedno narašča.

DECEMBER 1918

2. Prelat Andrej Kalan — šestdesetletnik. Ni to jubilej števil, ampak jubilej neutrudnega in požrtvovalnega dela za slovenski narod.

Pri vseh davčnih uradih se pobira prostovoljni narodni davek. Sprejemajo se vrednote vsake vrste.

Ljubljanska opera uprizori jutri Smetanovo opero »Prodana nevesta«. Avstrijska vlada je prej zavlačevala oprostitev godbenikov in nazadnje predstavilo samo — prepovedala.

Roman Podlimbarskega »Gospodin Franjo«, katerega je izdala Slovenska Matica tik pred vojno, je avstrijska cenzura prepovedala. Radi tega je bil tudi ogrožen obstoj izdajateljice. Ivan Bonač, ki je prevzel

knjigo v vezavo, pa je oddal cenzuri samo deset izvodov, ostalo zalogo pa je pravočasno zazidal v svoji kleti. Sedaj je odstranil steno in izročil knjige Slovenski Matici.

8. Danes se je vršila svečana proslava proklamacije Zedinjenja s Srbijo v hotelu Unionu.

Vojno blago, raztreseno po raznih skladiščih in na deželi, se bo po končani ureditvi razprodalo reflektantom iz vsega slovenskega ozemlja.

Aprovizijske cene: Kis liter K 1—, klobase kg K 2—, špeh 30 dkg za osebo K 6—, zelje K 1-50.

11. Nocoj je umrl največji zastopnik slovenske moderne književnosti, pisatelj in pesnik Ivan Cankar. Izdihnil je svojo dušo, ko so padle verige raz domovino, katero je tako globoko ljubil. Njegovo truplo se položi na mrtvaški oder v Narodnem domu, pokopan pa bo v petek, 13. t. m.

Ivan Zemljič, magistratni stavbni nadoficijal, je danes preminul.

Poverjeništvu za socialno skrb je pričelo skupno s slovenskim ženstvom akcijo, ki naj preskrbi bedni srbski deci v Beogradu in okolici čevlje.

14. Izredna svečana javna seja občinskega sveta se je vršila danes ob 11. dopoldne. Predsedoval je župan dr. Ivan Tavčar, ki je sporočil, da so občinski svetniki nemške narodnosti Hermann Brandt, Julij Elbert, Kamilo Pammer, Ferdinand Staudacher, Franc Unger, Ferdinand Schmidt in dr. Edvin Ambrositsch odložili svoje mandate v občinskem svetu. Na županov predlog se zaprosi Narodno vlado za kooptacijo novih občinskih svetnikov, in sicer pet iz socialnodemokratske, 1 iz demokratske in 1 iz Slovenske ljudske stranke. Nato nagovori župan občinske svetnike, ki stoje poslušajo:

»Slavni občinski svet! Zbrani v slavnostni seji, hočemo spodobno in dostojno poveljati spomin 1. decembra, spomin dneva, ki bo največjega zgodovinskega pomena za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev! Ta dan se je položil temelj mogočni, trdni in edini Jugoslaviji, ki mora biti enotna in celotna. Prvi december je prepodil temne megle, ki so že legale po komaj rojeni Jugoslaviji in že smo se bali, da nam preti v prihodnosti usoda Svatoplukove butarice, ker

Dr. Anđ. Breclj

Andrej Senekovič

Maselj-Podlimbarski

Ivan Bonač

so se že pričenjali prepiri in nasprotja, ki so grozili razbiti Jugoslavijo v kosce, v slabotne in onemogle kosce. V tej silni krizi nas je rešila razsodnost slovenskega in hrvatskega naroda, rešila nas je pa tudi velikodušnost in modrost tistega dela jugoslovanskega naroda, ki je v svetovni vojni zastavil vse svoje moči in vse svoje prebivalstvo za zmago, ki sedaj slavi zmago pravice nad germansko in madžarsko pohlepnostjo! Da se je ta kraljevina hotela postaviti na polje Velike Srbije, ki bi štela najmanj osem milijonov prebivalcev, bi bila nas Slovence in Hrvate lahko prepustila svoji usodi, da si jih bolj revnih, beraških in zapuščenih ne moremo misliti. Ne smemo pa misliti, da v Srbiji ni bilo mogočnih elementov, ki so sanjarili o Veliki Srbiji in bi bili Hrvate in Slovence lahko dušno prepustili kaki Radičevi seljaški republiki ali kaki drugi slovensko-hrvatski vladni obliki. Nikdar ne bomo pozabili, da je v tem kritičnem položaju vskočila ponižna, demokratičnim načelom do skrajnosti vdana dinastija Karadjordjevičev, katere predniki so še pred dobrim stoletjem orali podjarmljeno srbsko zemljo in katero so potem rešili turškega jarma. Doživeli smo torej trenutek, kakršnega je doživela Italija tedaj, ko je general Garibaldi v Siciliji in ob Volturnu strl južnoitalijanski separatizem. Takrat je preveval duh zedinjenja Apeninski polotok prav tako, kakor preveva dandanes misel zedinjenja vso Jugoslavijo. Tudi v Italiji je bil takrat položaj tak, da je zedinjeno Italijo mogla rešiti edinole dinastija Savojska. In ko je prijezdil kralj Viktor Emanuel na napuljsko bojišče, se mu je prvi poklonil ter mu izročil svoje vojaške sile general Garibaldi, v katerem je bila vsaka kaplja krvi republikanska. Taka je resnica in zatorej ne bomo nikdar pozabili, da je postala dinastija Karadjordjevičev rešiteljica Jugoslavije, predvsem slovenskih in hrvatskih pokrajin, v trenutku, ko nam je pretilo, da nas oropajo laške armade in da ne pridobimo zaupanja in podpore pri pravičnih antantnih državah. Že danes slavimo spomin 1. decembra, obhajamo pri tem praznik rojstva države, ki bo segala od Benečije do Vardarja, obhajamo praznik jugoslovenske demokracije, ki bo vsem enako pravična, obhajamo pa tudi praznik, pri katerem smo dolžni izraziti hvaležnost in vdanost novi svoji di-

nastiji, ki nam daje jamstvo zato, da se nas bo vladalo po načelih, po katerih se vlada starodavna Anglija ali pa mlada Norveška.«

Občinski svet je navdušeno vzklikal državi, kralju Petru in regentu Aleksandru ter odposlal sledečo brzojavko: »Njegovi Visokosti prestolonasledniku Aleksandru Beograd — Občinski svet slovenskega stolnega mesta Ljubljane na današnji narodni praznik zbran k slavnostni seji v proslavo osvobojenja in zedinjenja troimenega naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev pošilja Vašemu Visočanstvu najvdanejši pozdrav. Z iskrenim navdušenjem in globoko hvaležnostjo obeta zastopništvo prestolnice slovenskega dela naše skupne domovine najvernejšo vdanost visoki vladarski hiši in vladi edinstvene, neločljive kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Naj živi Visočanstvo kralj Peter, naj živi Vaša Visokost, naj živi zedinjeni narod Srbov, Hrvatov in Slovencev.« —

Na županov predlog se prekrsti Trg Cesarja Jožefa v Trg Kralja Petra I. in Slovenski trg v Trg 1. decembra.

Ob sklepu je odposlal občinski svet brzojavni pozdrav predsedniku beogradske občine, Mihajlu Marjanoviću.

14. in 15. december sta se praznovala kot narodna praznika.

15. Dr. Evgen Lampe, stolni kanonik, doktor teologije in komornik Nj. Svetlosti, dolgoletni odbornik deželne odbora, je umrl. Pokojnik je bil izredno darovit in sposoben politični delavec Slov. ljudske stranke, ki je zaslužen tudi kot narodni in upravni gospodar. Ostal je do konca Avstrije zvest politični koncepciji dr. Ivana Šušteršiča.

22. Ker je prešla vsa oblast na skupno jugoslovansko vlado v Beogradu, odstopijo danes vse pokrajinske vlade, torej tudi ljubljanska.

Danes je prispel v Ljubljano 4. bataljon srbskega pešpolka pod poveljstvom majorja Pavlovića.

Velik protestni shod radi po Italijanih zasedenega ozemlja se je vršil danes v Unionu.

23. Pripravljalni odbor za postavitve Cankarjevega spomenika se je ustanovil in so v njem F. S. Finžgar, književnik, dr. I. C. Oblak, odvetnik, dr. Pavel Gro-

Valentin Vodnik

Ivan Cankar

šelj, profesor, Oton Župančič, književnik, in Albin Prepeluh.

24. V mestu vlada pravo božično razpoloženje. Vkljub težkim razmeram in dejstvu, da se Božič letos še ne bo slavil pri bogato pogrnenih mizah, so ljudje veseli in gledajo z zaupanjem v bodočnost. Mir — ki bo počasi celil rane, se slavi danes tiho, vendar svečano. Razmere seveda niso urejene, vendar je stanje dosti boljše, kakor je bilo pred mesecem dni. Najnujnejša živila prihajajo v mesto dosti zadovoljivo, odkar so padle meje med pokrajinami. Bela moka se prodaja kg po K 2—, črna K 1·20, krompir —80, jabolka K 2—. — Čimdalje neznosnejše pa postajajo mestne in okoliške stanovanjske razmere. Dotok Slovencev iz vseh avstrijskih pokrajin, kjer so ustanovljene narodnostne države, je še vedno velik, prav tako pa stalno dohajajo naši iz zasedenega ozemlja. Ljudje stanujejo po vagonih, kletah in luknjah. Občinska uprava stoji pred novimi, velikimi nalogami, preskrbeti stanovanja prebivalstvu Ljubljane, ki se širi od dneva do dneva.

V Ljubljani je umrlo meseca decembra 201 ljudi.

JANUAR 1919

1. Danes, na novega leta dan se je vršilo veliko protestno zborovanje v Unionu radi nasilstev, ki jih povzročajo Nemci nad našim prebivalstvom na Koroškem. Ustanovila se je legija Koroških dobrovoljcev, za katero vlada živahno zanimanje.

V nemškem gledališču cesarja Franca Jožefa I. se vrše še vedno nemške gledališke predstave. Dogodki na Koroškem so dali povod, da so bile zvečer pred nemškim gledališčem velike demonstracije. Demonstranti zahtevajo, da se nemško gledališče v Ljubljani zapre.

Noč je vzela oba spomenika maršala Radetzkega in Franca Jožefa I.

Mestna aprovizacija prodaja še vedno na karte. Stranka dobi za vsako osebo pol kg špeha za K 18—, pšenični zдроб za otroke kg K 2·80, krompir na osebo po 10 kg à K —80, jabolka kg K 3·50. Ker se je bati, da se slanina še bolj podraži, je nakupila mestna aprovizacija večje število prašičev na Hrvatskem.

Poverjeništvu za notranje zadeve je glede na nemški napad na slovensko ozemlje na Koroškem prepovedalo nemške gledališke predstave v Ljubljani.

Ustanovila se je državna posredovalnica za delo, katere naloga je, preskrbovati delo brezposelnemu delavstvu.

8. Danes je poteklo 100 let od smrti slovenskega pesnika Valentina Vodnika. Stoletnica se je slovesno praznovala.

Socialnodemokratska stranka je priredila velik shod v Mestnem domu za znižanje cen življenjskim potrebščinam in za odpravo stanovanjske bede.

Pijančevanje se je močno razpaslo v mestu in okolici. Pričakovati je strogih vladnih odredb s skrajšanjem policijske ure.

14. Seja občinskega sveta ljubljanskega se je vršila danes pod predsedstvom župana dr. Ivana Tavčarja. Občinski svet je sprejel predlog, da se v občinski svet izvolijo na mesto odstopivših sedem nemških občinskih svetnikov trije zastopniki delavstva iz socialnodemokratske, 1 iz krščanskosocialne, eden iz narodnosocialne stranke, po en mandat pa naj dobita Demokratska in Slov. ljudska stranka.

Občinski svet je podelil meščanstvo Matevžu Sokliču, posestniku, in Francu Zajcu, optiku in posestniku v Ljubljani. — V višji šolski svet je bil imenovan nadučitelj Jakob Dimnik in kot namestnik Anton Likozar. — Na mesto umrlega Karla Seuniga, trgovca, se je izvolil v upravni odbor Mestne hranilnice trgovec Viktor Meden. — Mestni hranilnici se dovoli znižanje obrestne mere na 3%. — Avstrijski družbi malih železnic se dovoli zvišanje tramvajskih cen, in sicer od 10, 16 in 22 vin. na 12, 18 in 22 vin. za listek.

Mestna aprovizacija prodaja liptavski sir po četrt kg za osebo à K 1·50, nasoljene kumarice po K —30 za kg. Obenem sporoča mestna aprovizacija, da se bo odslej prodajalo milo in kavina primes v svobodni trgovini brez kart.

18. Za predsednika pokrajinske vlade za Slovenijo je bil imenovan dr. Janko Brejc, za podpredsednika pa dr. Gregor Žerjav.

20. Žigosanje bankovcev, kakršno je odredila vlada, hitro napreduje. V prometu je le še malo nežigosanega denarja.

Dr. Gregor Žerjav

6. Danes je bil odstranjen spomenik nemškega pesnika iz rodu Auerspergov, Anastazija Grüna, ki je bil nameščen na vogalu zidu samostana nemškega viteškega reda. Spomenik je bil velikokrat kamen spotike in vzrok protinemških demonstracij.

Na Koroškem so nemške čete napadle naše posadke v posameznih krajih, vrše se boji za našo posest. Ljudstvo je zaradi tega zelo razburjeno.

7. Danes je odšel prvi oddelek Koroške legije na Koroško.

Da se ublaži stanovanjska beda, je Narodna vlada izdala naredbo, po kateri se ustanovi v Ljubljani stanovanjski sosvet, sestojec iz zastopnikov hišnih posestnikov in najemnikov, ki je prideljen mestni občini. Ta sosvet ima med drugim pravico, da brez ozira na stanovanjsko pogodbo lahko odpove stanovanje na 2 ali 4 tedne onim osebam, ki nimajo tu domovinske pravice, prav tako tudi odpuščenim tujerodnim uradnikom.

27. Višji šolski svet je odpravil nemščino kot obvezni jezik na vseh ljudskih in meščanskih šolah. Dovoljeno je poučevanje nemščine kot neobvezni predmet.

Zaradi sovražnega pisanja zlasti nemških listov v inozemstvu je bila uvedena cenzura za vsa v inozemstvo namenjena pisma. Cenzura se je sedaj poostrišla tudi z razširjenjem za vse inozemsko časopisje.

Aprovizacija. Petrolej liter 8—15 K in še dražje, mast K 25—, jedilni loj K 15—, fižol K 2·90, jabolka K 1—, sladkor K 3·40.

Umrlo je v Ljubljani v mesecu januarju 110 oseb.

FEBRUAR 1919

2. V dvorani hotela Uniona se je vršil akademski protestni shod radi zasedbe slovenskih pokrajin po italijanski vojski.

5. V jubilejnim gledališču cesarja Franca Jožefa I., ki se odslej imenuje Dramsko gledališče, se vrši danes otvoritvena slovenska predstava. Igra se Jurčičev »Tugomer«. S tem je slovenska drama dobila svoj dom.

Maks pl. Samassa je prodal svojo vilo, livarno in zvonarno Jadranski banki, ki je s 1. februarjem prevzela tvornico v svoje roke.

7. Danes je izvršil samomor glavni urednik »Slovenca« Ivan Štefe. Pokojnik je bil čislani novinar, ki je dolga leta igral vidno vlogo pri katoliškem časopisju. Bil je tudi občinski svetnik ljubljanski. Politično se je nagibal k skupini deželnega glavarja dr. Ivana Šušteršiča.

Evgen Lampe

Dr. Ivan Šušteršič

11. Seja občinskega sveta. Na mesto odstopivšega občinskega svetnika Frana Kraigherja je bil poklican v občinski svet njegov namestnik, mestni učitelj Fran Škulj, na mesto umrlega obč. svetnika Ivana Štefeta, katerega se spominja župan s toplimi besedami, je bil poklican v obč. svet njegov namestnik, nadrevident južne železnice Fran Tertinek. Župan sporoča dalje, da je vlada odobrila občinski proračun. Nato je občinski svet sprejel ostro resolucijo, v kateri protestira zoper zasedbo naših pokrajin v Istri, Dalmaciji, na Koroškem, v Prekmurju in Medjimurju. Dalje je občinski svet na predlog Ivana Mlinarja sklenil, da prispeva za spomenik Ivana Cankarja K 1500—. Sklenilo se je, da se osemrazredne ljudske šole preosnujejo, in sicer v 5 razredne ljudske in tri-razredne meščanske šole, mestni dekliški licej pa se preosnuje v dekliško realno gimnazijo.

12. Ministrski svet je sprejel začasno ustavo kraljevine Jugoslavije.

Francosko-slovenska organizacija se je ustanovila dne 9. t. m. v Ljubljani. Nje namen je kulturno zblizanje Slovencev s francoskim narodom in njegovo kulturo.

16. Oba ljubljanska dnevnik »Slovenski Narod« in »Slovenec« sta izšla v posebni izdaji, ki sta posvečeni francoskemu narodu in njegovim zastopnikom, ki so prihiteli v Ljubljano. V Narodnem gledališču se je vršila slavnostna matineja na čast francoskih gostov gg. prof. inž. L. S. Meurville-a Vaulanda, kapetana gen. štaba vzhodne zavezniške armade, poročnika Jeana de Mayerhoffena in generalštabnega zdravnika dr. Gastona Leverdina.

20. Ljubljanska deželna vlada je izdala uradni komunikacije, v katerem sporoča, da bo takoj preklicala vse konfinacije, izrečene nad tu bivajočimi Nemci, ako stori to istočasno tudi štajerska deželna vlada. Na podlagi sporazuma z vlado v Gradcu so preklicane vse konfinacije.

Konsorcij slov. narodn. gledališča je imenoval za ravnatelja tega zavoda dosedanjšega šefa opere g. Friderika Rukavino, v dramskem gledališču pa je bil imenovan za dramaturga pisatelj Pavel Golia. — Dosedanji intendant Fran Govekar je odstopil.

Mesni papirnat drobiž »Tavčarčki«

Ivan Štefe

Franc Zajec

Albin Prepeluh

V korist Cankarjevega spomenika je izdana brošura »Spomini Ivana Cankarja«.

Deželna vlada za Slovenijo je postavila pod državno nadzorstvo društvo »Casinoverein« v Ljubljani. Dosedanji lastnik kavarne Damisch je prodal vso kavarniško opremo kavarnarju Krapežu. — V društvu se bo izvršila popolna reorganizacija, ker je v splošnem in narodnem interesu, da bo »Casina«, ki je bila desetletja »Trutzburg« nemške narodne manjšine v Ljubljani, postala hiša gostoljubja za vse meščanstvo.

Za ustanovitev slovenske univerze v Ljubljani se ponavljajo vedno česče prošnje in časopisne razprave v vseh slovenskih listih. Zahteva po samostojni univerzi postaja vesplošna.

Aprovizijsko vprašanje Ljubljane je še vedno pereče. Mestna aprovizacija opozarja vlado, da je krušne moke za prebivalstvo samo še za deset dni. Sladkorja je sploh zmanjkalo, v kratkem pa prispe ameriški sladkor, ki se bo prodajal na osebo po 2 kg po 8-40 K. Moka stane 3-50 kilogram.

Umrlo je v Ljubljani v mesecu februarju 85 oseb.

MAREC 1919

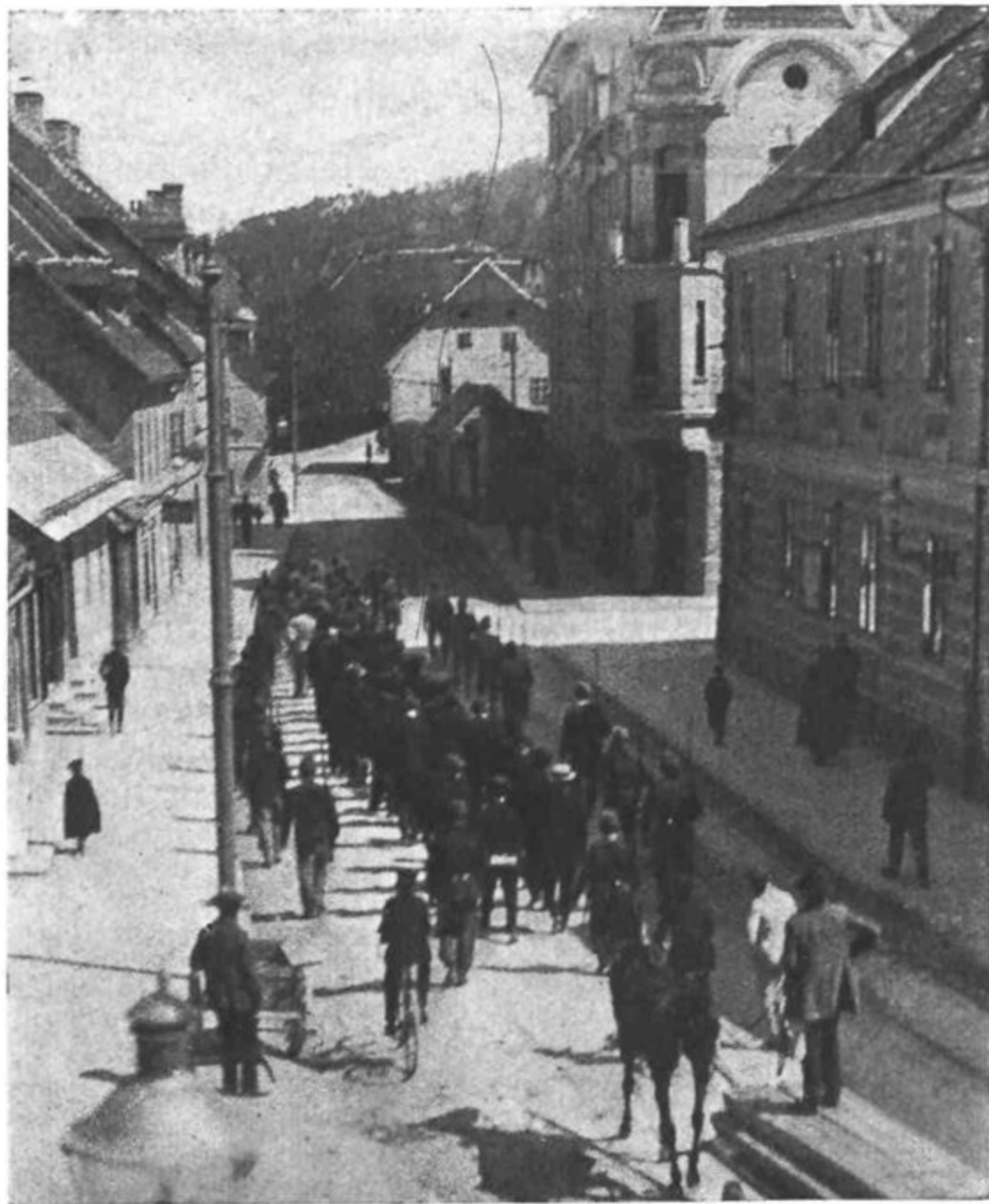
1. *Nova slovenska deželna vlada* je bila dne 24. februarja zaprisežena v Beogradu. Sestavljena je takole: dr. Janko Brejc, predsedstvo in poljedelstvo; dr. Gregor Žerjav, podpredsedstvo, narodno gospodarstvo in socializacija premoženja; Gustav Golia, notranje zadeve; dr. Vladimir Ravnihar, pravosodstvo; prof. dr. Karel Verstovšek, vera in šolstvo; Anton Kristan, javna dela, in Albin Prepeluh, socialna politika.

2. Danes se vrše po vseh mestih države protestna zborovanja jugoslovanskega ženstva zaradi nasilne italijanske okupacije našega ozemlja. Ljubljanski protestni zbor se je vršil v Narodnem domu ob velikanski udeležbi ženstva in mladine.

Slovensko vseučilišče na vidiku! Osrednja vlada v Beogradu je določila za ustanovitev slovenskega vseučilišča v Ljubljani 1,400.000 — kron. Predavanja naj bi se začela že letošnjo jesen. Tako bo torej neprestana zahteva naših kulturnih delavcev in vroča želja vsega naroda po svoji univerzi uresničena.

Ena najžalostnejših posledic svetovne vojne je splošna podivjanost naše mladine, ki daje vsem treznim ljudem mnogo pomisleka. Dan za dnem se dogajajo po deželi in po mestih stvari, ki so verno zrcalo časa, v katerem živimo. Alkoholizem se bohota. Ta podivjanost ni plod zlobe, bolna je mladina, in treba bo zelo veliko ljubezni in dobrote vseh, ki se z njo ukvarjajo, da jo ozdravijo.

Oslepeli vojaki so priredili v dramskem gledališču dvoje dobrodelnih predstav v korist materialnega zboljšanja oslepelih vojnih žrtev.

Avstrijske oblasti ženó politične ječnike v zapore

SPLOŠNI PREGLED

MAGISTRATNI DIREKTOR FRANC JANČIGAJ

Na svoji IV. redni tajni seji dne 22. junija 1933 je občinski svet imenoval za novega magistratnega direktorja g. Franca Jančigaja, magistratnega višjega svetnika in načelnika mestnega gospodarskega sveta.

Novi g. magistratni direktor se je rodil l. 1878. v Ljubljani, kjer je posejal osnovno šolo in končal gimnazijo. Pravoznanstvo je študiral na dunajski univerzi do abso-lutorija, zadnje izpite pa je opravil na univerzi v Gradcu. V službo mestnega načelstva ljubljanskega je vstopil leta 1905. Dodeljen je bil zaporedoma različnim referatom, l. 1907. pa je zapustil mestno službo ter prešel k deželni vladi. Vendar je tu ostal samo pol leta, nato pa se je vrnil v magistratno službo. Ko je opravil administrativni praktični izpit, je bil dodeljen v službovanje policijski upravi v Ljubljani in je tam ostal do pričetka svetovne vojne. Mobiliziran je bil nepretrgoma od začetka do konca vojne. Po prevratu se je povrnil v mestno službo in tu mu je bilo poverjeno načelstvo gospodarskega urada. Na tem mestu je ostal do svojega imenovanja za magistratnega direktorja.

G. magistratni direktor, znan po svoji vsestranski verziranosti v svoji stroki, po svoji vestnosti in objektivnosti, po svoji visoki srčni kulturi ter po svojem širokem duševnem obzorju, daje polno poročstvo, da bo vodil občinsko upravo stolnega mesta Ljubljane v največje zadovoljstvo meščanov, kakor tudi vseh drugih faktorjev, ki imajo kakršenkoli poslovni stik z mestnim načelstvom ljubljanskim.

† PETER GRASELLI

Dne 17. novembra 1933 je Ljubljana za vedno izgubila svojega prvega slovenskega župana ter častnega občana ljubljanskega, Petra Grassellija, moža markantne osebnosti, dobrega politika, neomajnega nacionalista, trdno verujočega, da se Slovincem neizbežno bližajo boljši časi. Njegove zasluge, ki si jih je stekel ne samo za procvit mesta Ljubljane, ampak tudi za vso ostalo Slovenijo, so neprecenljive vrednosti in mu jih Slovenci, prav posebno pa Ljubljančani, ne bodo nikoli pozabili, spomin nanj bo ostal vedno časten in svetel.

Pokojni Peter Grasselli se je rodil 28. junija 1841 v Kranju. Po končani srednji šoli je študiral pravoznanstvo na univerzi v Gradcu. Nato se je naselil v Ljubljani. Tu se je kaj kmalu začel udejstvovati na političnem polju. Pozabiti ne smemo, da je bila tedaj doba narodnih taborov, katerim se imamo Slovenci zahvaliti, da nismo utonili v pangermanskem valovju, ki je prav tedaj najbolj grozeče butalo ob naše nacionalne meje. V družbi svojih vnetih pobornikov Bleiweisa, Poklukarja, Luke Svetca, Murnika, dr. Kersnika itd. je neumorno budil dremajočo narodno zavest in ta borba ni ostala brezplodna. Leta 1882. je Ljubljana, ko je izvolila pokojnika za svojega župana, prvega Slovence na tem važnem in odgovornem mestu, odločno pokazala, da je slovenska ter da je dovolj trdna, da bo vzdržala in nazadnje odbila butanje pangermanskega valovja. Bistvo pokojnikove največje zasluge je prav v tem, da je s svojo neumorno delavnostjo, vestnostjo in s politično zrelostjo dokazal dunajski vladi, da smo Slovenci sposobni samostojnega političnega življenja. In res so za njim županovali stolnemu mestu ljubljanskemu izključno le Slovenci. — Kako so njegovi sodobniki znali vrednotiti pokojnikove politične sposobnosti, ki so bazirale na nepopustljivi doslednosti, poštenosti ter na zgledni nesebičnosti, je dokaz v tem, da so ga izvolili za zastopnika mesta Ljubljane v dunajskem parlamentu. V več volilnih dobah je bil deželni poslanec, namestnik deželnega glavarja in tudi deželni odbornik. Po potresu

l. 1895. se je odrekel županski časti in se sploh umaknil iz aktivnega političnega življenja. Poverjeno pa mu je bilo vodstvo mestne užitnine, katero je vzorno upravljal do l. 1922. Prav do svoje smrti pa je živo zasledoval vse politično dogajanje, posebno ono, tičoče se mesta Ljubljane.

Poudariti je dejstvo, da je bil pokojni Grasselli zadnji še živeči soustanovitelj bivšega Južnega Sokola ter hkrati zadnji še živeči član tega društva.

Mimo njegovega političnega poprišča je treba podčrtati tudi pokojnikovo živahno delovanje na kulturnem polju. Bil je soustanovitelj Slovenske Matice ter večkratni predsednik Glasbene Matice. Bil pa je tudi časnikar, saj je izdajal in urejal tednik »Triglav«, poleg tega pa pridno sodeloval pri ostalih slovenskih novinah. Prav tako se ne sme prezreti dejstva, da je Grasselli s pevcem Nolljem (ki je bil dalj časa glavni urednik »Slovenskega Naroda«), napisal in poslovenil več dram in veseloiger, ki jih je priobčevala »Talijska«. Z že omenjenim Nolljem je pokojnik nastopal celo kot glavni igralec v Ljubljanski čitalnici.

Že Avstrija ni mogla mimo pokojnikovih zaslug, ne da bi ga za te ne odlikovala, dasi je bil zaveden Slovenec, kralj Aleksander pa mu je podelil red sv. Save II. in III. reda ter red Jugoslovanske krone III. reda.

Peter Grasselli je bil eden tistih redkih delavnih ljudi, ki morejo ob koncu svojega življenja s ponosom zreti na svoje opravljeno delo. Tem bolj ponosen pa je moral biti pokojnik, ko je takorekoč od koraka do koraka opazoval procvit in nagli razvoj svojega ljubljanskega mesta Ljubljane, kateremu je on prvi nakazal pristno slovensko lice. Ljubljančani ga bodo ohranili v častnem spominu in bodo zvesto stopali po smernicah, ki nam jih je prav on krepko začrtal že l. 1882.

Slava spominu Petra Grassellija!

† JANKO NEP. JEGLIČ

Dne 10. januarja 1933 je v Ljubljani preminul Janko Jeglič, šolski ravnatelj in častni meščan ljubljanski.

Pokojnik se je rodil 19. maja 1859 v Zgornjem Tuhinju pri Kamniku. Na ljubljanskem učiteljskem maturo-riral 1884. Služboval je nekaj let kot učitelj, nato pa kot nadučitelj v Škocijanu pri Turjaku, Tunjicah, Pečah pri Moravčah, Sv. Križu pri Litiji, Rakeku in naposled na osnovni šoli na Grabnu v Ljubljani kot ravnatelj polnih

Franc Jančigaj

Peter Grasselli

Janko Nep. Jeglič

Anton Likozar

20 let. Upokojen je bil l. 1924. Poleg stanovskega je bilo njegovo glavno torišče na karitativnem polju. V Ljubljani je ustanovil in vodil dnevna zavetišča za revne otroke med vojno in po vojni, med vojno je tudi oskrboval begunce iz Galicije in Bukovine. Pri Vincencijevi družbi je bil marljiv funkcionar, v župniji sv. Petra v Ljubljani pa je bil predsednik Vincencijeve konference. Bil je tudi močna opora ubogih slepcev in je v njih društvu opravljal funkcijo blagajnika. Deloval je še pri »Društvu hišnih posestnikov«, pri bivši »Županski zvezi za Slovenijo«, pri »Hranilnici kmečkih občin« ter pri »Vzajemni zavarovalnici«. V teku službovanja je ustanovil v Sv. Križu pri Litiji podružnico Kmetijske družbe ter hranilnico in posojilnico, na Rakeku pa podružnico Kmetijske družbe.

L. 1911. je bil pokojnik izvoljen v občinski svet ljubljanski in je tu ostal polnih 20 let. V tem svojstvu je več let izvrševal funkcijo ubožnega očeta za šentpetrski okraj.

Za izredne zasluge, ki si jih je stekel za Ljubljano, posebno na karitativnem polju, je bil pokojnik l. 1923. imenovan za častnega meščana ljubljanskega, za udeleževanje na pedagoškem polju pa mu je ministrstvo podelilo častni naslov šolskega ravnatelja. Razna društva so ga počastila z diplomami in častnim članstvom.

Bodi mu ohranjen časten spomin!

† ANTON LIKOZAR

Dne 22. julija 1933 je omahnil v smrt Anton Likozar, nadučitelj v pokoju, ljubljanski občinski svetovalec in častni občan ljubljanski.

Pokojnik se je rodil 11. decembra 1857 v Primskovem pri Kranju. Osnovno šolo in nižjo gimnazijo je obiskoval v Kranju, učiteljske pa v Ljubljani. Prvo učiteljsko službo je nastopil 1880 v Velesovem, nato je služboval v Olševku in v Goričah, kjer je postal šolski vodja, v Preserju pod Krimom je postal nadučitelj. L. 1904. je prevzel vodstvo salezijanske šole na Rakovniku in je ostal v tem svojstvu do upokojitve 1924. Pokojnik je bil eden tistih redkih narodnih učiteljev, ki se je v polni meri zavedal, da ni učiteljeva naloga samo, da v šoli nauči svoje učence nujno potrebnega pisanja, čitanja ter računstva, ampak se je zavedal visoke naloge, ki mu jo je naložil poklic. Njegovo glavno torišče ni bila samo učilnica, ampak tudi racionalno gospodarstvo, vzorno vrtnarstvo ter umna čebeloreja, v čemer je bil prav takšen strokovnjak, kakor v pedagogiki. Kjerkoli je zapuščal svoje službeno mesto, povsod je odhajal z mirno zavestjo, da je tudi kmetiškemu roditeljem svojih učencev z lastnim zgledom pokazal, kako je treba umno, smotrno obdelovati zemljo ter do skrajnosti izkoristiti ostale panoge kmetijskega stanu.

Ko se je za stalno preselil v Ljubljano, je bil neumoren delavec posebno v poklicnem delovanju. L. 1908. je prvič postal ljubljanski občinski svetnik in je na tem odgovornem in častnem mestu ostal skoraj nepretrgano do svoje smrti. Bil je: član mestnega šolskega sveta, namestnik člana deželne šolskega sveta, 14 let načelnik občinskega ubožnega odseka, poročevalec mestnega užitninskega zakupa, med vojno pa član odbora za mestno aprovizacijo. Nadalje je bil nepogrešljiv član skoraj vseh ljubljanskih učiteljskih organizacij ter član društva za varstvo mladine. Podčrtati pa je treba prav posebno, da je bil pokojnik ustanovitelj in dolgoletni predsednik Šentjakobskega kulturnega in gospodarskega naprednega društva ter šentjakobske knjižnice. Sploh je videti, da mu je bil vprav šentjakobski okraj jako pri srcu, kajti šentjakobski in Stari trg ter Florijanska ulica so se moderno preuredili po njegovem prizadevanju. Prav tako je bil pokojnik tisti faktor, ki je najvneteje deloval na to, da se na Prulah zgradi moderna osnovna šola, v kateri bi imela streho tudi meščanska šola. Ta njegov trud ni bil zaman. V času gerentstva je bil neutrudljiv, saj je uredil ljubljanski živilski ter Vodnikov trg, vodil ljubljansko osnovno ter obrtno-nadaljevalno šolstvo, poleg tega pa še socialno-politični oddelek Mestnega načelstva.

Za vse svoje neumorno delovanje je pokojni Likozar dobival polno priznanje od vsepovsod, bil je častni član raznih društev, poklonjenih mu je bilo nebroj diplom, z najvišjega mesta je prejel zaslužen odlikovanje, mestna občina ljubljanska pa ga je nagradila s častnim meščanstvom.

Z njim smo mnogo izgubili. Učiteljski stan izbornega pedagoga, mestna občina požrtvovalnega sodelavca, razna napredna društva svojega močnega, vedno brezkompromisnega zagovornika. Spomin nanj bo ostal trajno časten in bo za vedno ostal svetel zgled neumorne ter nesebične požrtvovalnosti!

† DR. VINKO GREGORIČ

Dne 22. avgusta 1933 je umrl v Ljubljani dr. Vinko Gregorič, častni občan ljubljanski. Njegovo vsestransko delovanje je tesno združeno z napredkom Ljubljane.

Pokojnik se je rodil dne 1. aprila 1857 v Ljubljani. Gimnazijo je študiral v rodnem mestu, potem pa medicino na Dunaju, kjer je l. 1881. promoviral za doktorja vsega zdravilstva. Do l. 1886. je praktical v ljubljanski bolnici, ki je stala tedaj še na Dunajski cesti. L. 1892. je postal namestnik primarija dermatološko-venerološkega oddelka v novi bolnici. Društvo zdravnikov na Kranjskem ga je izvolilo za svojega tajnika, pozneje pa je to funkcijo zamenjal s funkcijo predsednika. L. 1892. je bil imenovan za primarija deželne bolnice v Ljubljani, pozneje pa za vodjo istega zavoda. L. 1905. je z nekaterimi tovariši ustanovil penzijski fond za vdove in sirote Društva zdravnikov na Kranjskem, ki se danes imenuje »Fond zdravnikov Dravske banovine«. Temu fondu je vzorno predsedoval dolgo let. Po prevratu, l. 1923. je ustanovil Zdravniško zbornico za Slovenijo in je bil njen predsednik do l. 1927., ko je bil izvoljen za njenega častnega predsednika, zdravniški društvi v Ljubljani in Zagrebu pa sta ga izvolili za svojega častnega člana.

Njegovo izvenstanovsko delovanje v mladosti je veljalo Narodni čitalnici, predvsem pa društvu »Narodni dom«, v čigar prid je organiziral »krajcarsko družbo« in jo vodil dalj časa. Omembe vredno je tudi, da je pokojnik ustanovil Društvo slovenskih biciklistov, ker je bil sam navdušen športnik. Vzajemno podporno društvo, ki se danes naziva Vzajemna posojilnica, je realizacija ideje, ki je vznikla v pokojniku. Prav tako je on oživotvoril Društvo hišnih posestnikov, ki ga je pozneje imenovalo za svojega častnega člana. Kot dober gospodarstvenik se je pokojni dr. Gregorič živo zavedal važnosti tujskega prometa, zato je sodeloval pri ustanovitvi Društva za tujski promet v Ljubljani, že prej pa je ustanovil »Delniško hotelsko družbo Union«, ki je še živemu dr. Gregoriču postavila monumentalni spomenik v obliki hotela »Union« v Ljubljani.

Dr. Vinko Gregorič

Franjo Mulaček

Andrej Marčan

Matej Soklič

Pokojnik se je udeleževal tudi politično in je bil v ljubljanski občinski svet prvič izvoljen l. 1887., poslednjič pa pri zadnjih obč. volitvah v Ljubljani. Pred vojno je bil član deželne zbornice, l. 1918. pa ga je deželna vlada imenovala za predsednika revizijske in kontrolne komisije za revizijo poslovanja dež. odbora, pozneje pa je bil predsednik komisije za likvidacijo bivše vojvodine Kranjske. Nekaj časa je bil predsednik ljubljanske Mestne hranilnice, skoraj tik pred svojo smrtjo pa je ustanovil Društvo za zaščito vlagateljev denarnih zavodov.

Dobremu zdravniku in neumornemu organizatorju naj bo ohranjen časten spomin!

† FRANJO MULAČEK

Dne 18. avgusta 1933 je preminul v Ljubljani Franjo Mulaček, poslovodja tvrdke Mayer, soustanovitelj ljubljanskega Sokola ter častni meščan ljubljanski.

Pokojnik se je rodil 1850 v Ljubljani. Izučil se je trgovine in kmalu je prišel k ugledni ljubljanski firmi Mayer. Tu je pokazal svojo poslovno zmožnost, vestnost in poštenost in tako mu je bilo kmalu poverjeno vodilno mesto v trgovini. Pri ljubljanskem Sokolu, katerega soustanovitelj je bil pokojnik, se je zelo agilno udeleževal. Leta 1866. je postal načelnik ter odbornik te organizacije. Bil je tudi dober pevec in je pel v stari Čitalnici od l. 1868. do ustanovitve Glasbene Matice.

Upoštevač njegovo nacionalno ter idealno sodelovanje pri dveh najvažnejših institucijah Ljubljane, v Sokolu ter v Čitalnici, mu je Mestna občina ljubljanska podelila častno meščanstvo.

† ANDREJ MARČAN

Dne 29. marca 1933 je med prevozom iz zagrebške klinike v Ljubljano izdihnil Andrej Marčan, hišni posestnik, mesar ter častni meščan ljubljanski.

Pokojnik se je rodil 1866 v Ohodnici na Slovaškem. Kot 11 letni dečko je prišel v naše kraje ter v Tržiču posejal osnovno šolo, nakar se je istotam izučil mesarske obrti. Po odsluženju vojaščini se je naselil v Ljubljani in 1892 na Sv. Petra cesti odprl lastno mesnico. L. 1906. je kupil domačijo na Rimski cesti. Zaradi svoje marljivosti, ki mu je pripomogla do tako častne osamosvojitve, je bil dolgo vrsto let predsednik društva mesarskih obrtnikov.

Z ozirom na njegovo gospodarsko marljivost ter odlično narodno zavednost ga je že leta 1916. mesto Ljubljana sprejelo med svoje častne meščane.

Ohranimo mu nevenljiv spomin!

† MATEJ SOKLIČ

V Trnovem v Ljubljani je dne 12. septembra 1933 umrl znani gostilničar in trgovec, častni meščan ljubljanski, Matej Soklič.

Pokojnik se je rodil dne 22. septembra 1876 v Bohinjski Beli. Izučen je bil usnjarske obrti, toda ko se je zelo mlad za stalno naselil v Ljubljani, je odprl malo trgovino. Z neumorno marljivostjo ter varčnostjo se je kaj kmalu povzpел do uglednega trgovca in gostilničarja. Bil je neumajen narodnjak, ki nikoli ni skoparil, kadar je šlo za napredno stvar. Bil je član več društev, tako n. pr. agilnega pevskega društva Krakovo-Trnovo. Za njegove številne zasluge mu je Mestno načelstvo ljubljansko l. 1919. podelilo častno meščanstvo.

Pokojniku naj bo ohranjen časten spomin!

TUJI VTISI O LJUBLJANI

Splitska občinska uprava je poslala svojega načelnika finančnega oddelka g. Štambuka v Ljubljano, da prouči na ljubljanskem magistratu administracijo ljubljanske občine. Gosp. načelnik Štambuk je podal o svojem bivanju v Ljubljani tole poročilo:

Občinska uprava v Splitu me je delegirala v Ljubljano, da na tamkajšnjem magistratu proučim organizacijo finančne službe, da izvedemo po potrebi reforme, v kolikor je ljubljanski sistem dela boljši in prikladnejši od našega. Širšo publiko bodo razne tehnične posameznosti gotovo manj zanimale, zato se v podrobnosti ne bom spuščal.

Predvsem poudarjam, da zavzema ljubljanska občinska uprava po organizaciji svoje službe eno prvih mest v naši državi. Na vsakem delu, ki sem ga pregledal, sem našel najlepši red in disciplino. Pravili so mi tamkajšnji tovariši, da se je zlasti v tem pogledu dosegel vprav v poslednji dobi velik uspeh. Mnogo je doprineslo k temu dejstvo, da je osebe v delu in ekonomiji neodvisno. Vsak vrši svoj posel samostojno, brez tujega vpliva, strogo po določenih pravilih in zakonu.

Nisem proučeval samo organizacije službe, ampak sem zlasti poizkušal poiskati rezultate na raznih poljih občinske delavnosti, zlasti finančno-ekonomske.

Ljubljana bi si po svoji gospodarski moči pač lahko dovolila tudi nekaj sijaja, ali vendar tega ne morete nikjer najti. Narobe, skromnost treznih gospodarjev se opaža povsod, začeni pri stavbi magistrata, ki je bila nedavno prenovljena v svojem zgodovinskem stilu.

Kar se tiče javnih potreb občanov, sem se prepričal, da Ljubljana ne računa mnogo na prvi vtis tujca. Mesto se urejuje izključno po potrebah prebivalstva. Vsak mestni okraj ima najpotrebnejše: dobre ceste, vodo, kanalizacijo, razsvetljava, tramvaj i. dr. Iz vsega pa se veličastno odraža krasni tivolski park s svojimi nasadi in s posebnimi igrišči za deco. Tudi ta park — ki je ponos Ljubljane — je delo mestne vrtnarije. Tako urejen in vzdrževan park je neprecenljive koristi za duševni odmor in zdravje mestnega prebivalstva.

Mestna podjetja: vodovod, elektrarna, plinarna, klavnica in pogrebni zavod so stalno aktivni ter prinašajo občini čisti dobiček za kritje izrednih stroškov in novih investicij. Posebne važnosti je, da v tem pogledu ne zaostaja za gornjimi podjetji niti mestna klavnica, za katero je mestna uprava investirala pred nekaj leti okoli 20 milijonov Din. Klavnica je najmodernejše urejena in ima zmogljivost, ki bo zadoščala za dolgo dobo, tudi če bo prebivalstvo mesta stalno naraščalo, kakor se to godi zadnja leta.

Podjetja imajo svojo samostojno upravo: elektrarna in vodovod skupno, ostala podjetja vsak svojo. Ali tudi v Ljubljani nameravajo na podlagi izkušenj izvesti reformo, kakor je bila izvedena v Splitu, in postaviti vsakemu podjetju samostojno tehnično upravo, finančno pa priključiti splošni finančni administraciji.

Zanimivo bi bilo primerjati premoženjsko stanje ljubljanske občine, in v koliko bi se dalo vzporediti z našimi razmerami. Ali kje je Split v primeru z Ljubljano? Split šele poskuša ustvariti temeljne pogoje za racionalno organizacijo občinske administracije in za razvoj Splita v moderno mesto: to vršimo v najtežjih okolnostih glede na čas in na sredstva.

PRAVILNIK O ZAŠČITI IZKOPNIN IN SPOMENIKOV

Na IV. redni javni seji občinskega sveta ljubljanskega dne 30. junija 1932 je bil predložen »Pravilnik o ohranjanju zgodovinskih spomenikov in stavb«, ki je bil sestavljen na podlagi predlogov uprave Narodnega muzeja in pa konservatorija, torej v smislu določb § 24. novega gradbenega zakona. Zadeva je bila na takratni seji občinske uprave odložena s predlogom, naj se osnutek pravilnika razpošlje vsem gg. občinskim svetnikom v podroben študij in naj se pri zaščitenih stavbah in njih delih označi tudi sedanje lastnike objektov. Osnutek pravilnika se je z ozirom na izražene želje izpopolnil in vsebuje vrh tega sedaj tudi še spomenike na pokopališču pri Sv. Krištofu, ki naj se zaščitijo. Sedanji osnutek pravilnika je sestavljen na osnovi predlogov Narodnega muzeja z dne 1. marca 1932, št. 166. in z dne 13. marca 1932, št. 183. ter predlogov konservatorija z dne 6. aprila 1932, št. 4., z dne 4. marca 1933, št. 40. in z dne 29. marca 1933, št. 50.

Gradbeni odbor mestne občine ljubljanske je na svoji III. seji dne 27. februarja 1933 sklenil, da se sedanji osnutek razpošlje vsem članom občinske uprave s prošnjo, da morebitne pripombe dopošljejo v teku enega meseca mestn. gradbenemu uradu. Razen tega so bili povabljeni še gg.: župnik v pok. Ivan Vrhovnik, msgr. Steska in novinar Ante Gaber za eventualne dopolnitve. Svoje pripombe so slednji trije poslali in so se v osnutku pravilnika upoštevale.

Osnutek pravil je gradbeni odbor odobril na svoji X. seji dne 29. maja 1933 v končni stilizaciji. To stilizacijo je sprejel tudi gradbeni odsek na svoji seji dne 7. junija 1933 (XI. seja).

DROBNE VESTI

Za Mestni muzej ljubljanski so darovali: »Glasbena Matica« v Ljubljani spominski album na I. slovenski glasbeni festival in 60-letnico; g. prof. Albert Sič 3 požarne vedrice in pripravo za iskanje zakladov; antikvariat »Tizian«, bakreno spominsko medaljo iz l. 1883., kovan novce iz l. 1095.; g. učitelj C. Petrovec, 10 starinskih novcev in 1 nož; ga. Ivana Krisper, tri albume slik Ljubljane, iz zbirke pok. dr. Krisperja; g. Japelj ml., 8 starinskih novcev; Udruž. jug. učiteljstva, zbirko slik ljublj. kongresa učiteljstva; ga. Rozalija Janda-Gale, volilo: sliko Vavpotič »V Idriji«, sliko Gaspari »Na vasi« in sliko Gustinčič »Vas«; g. rud. svetnik Fran Janda, brušeno starinsko čašo; »Dekor«, tvornica za fino keramiko, ker. kip »Ljubljanski zmaj«, umetn. delo gdčne. Pajničeve; g. Gustav Del Cott, sliko R. Maister: Blejsko jezero leta 1897.; ga. Gregoričeva, vdova po pokojnem dr. V. Gregoriču pa je prepustila v posnetek svojo dragoceno zbirko slik iz stare Ljubljane. Mestno načelstvo izreka vsem darovalcem najprisrčnejšo zahvalo za poklonjene predmete. Ob tej priliki naproša mestno načelstvo ljubljansko meščanstvo, da se tudi ono v polni meri zaveda velikega pomena bodočega mestnega muzeja. Vsako mesto ima svojo zgodovino in v vsakem mestu tvori mestni muzej za tujca lep pregled kulturnega razvoja, domačina spominja na njegovo preteklost, znanstvenemu raziskovanju pa odpira nove vire. Mnogo je po naših domovih predmetov, ki bi bili ohranjeni v mestnem muzeju priča naše preteklosti. Po domovih se polagoma porazgube in uničijo. Zberite jih in pomagajte, da slednjič tudi v Ljubljani dobimo svoj mestni muzej.

Ivan Vrhovnik: Trnovska župnija v Ljubljani, 447 strani. Cena v usnje vezana 90 —, platno 60 —, broširana 45 — dinarjev. Naroča se pri g. dr. J. Rusu, Ljubljana, Licealna knjižnica. Knjiga priznanega zgodovinarja župnika Vrhovnika je bogat, živo pisan kronološki pregled trnovske fare in njenih faranov in jo toplo priporočamo. Podrobneje poročilo drugič.

K izidu zanimive knjige. Naš znani narodni delavec Andrej Gabršček, ki je nedavno izdal dve knjigi »Goriški Slovenci«, oziroma je prva knjiga že izšla, drugo pa namerava avtor izdati takoj, ko mu bodo naročniki plačali prvo knjigo. Druga knjiga bo obsegala dobo po l. 1900. in je v tej dobi omenjena tudi že vsa današnja generacija, ki se je kakorkoli že udeleževala v javnem življenju. Z neprestanim delom je avtor v dunajskih knjižnicah nabral toliko gradiva o zgodovini Trsta in Istre, da bo lahko izdal sedaj v Ljubljani prav obširno knjigo. Na delo našega zaslužnega narodnega delavca javnost opozarjamo, želeč njemu čim večjega uspeha.

»Za komunalni prepород«, je naslov knjižici, ki jo je napisal ob priliki kongresa »Zveze mest Jugoslavije« Slobodan Ž. Vidaković, tiskovni in kulturni referent beograjske občine. Pisec, ki je znan komunalni delavec, obravnava v tem svojem delu sodobna vprašanja, ki se tičejo kongresa Zveze mest, zakona o mestnih občinah, socialno-pravnih občinskih financ in o pomenu socialno-urbanistične centralne pisarne Zveze mest. Isti pisec je napisal še zanimive razprave »Tuberkuloza in sifilis z gledišča socialne politike« (1931, 112 strani, cena Din 20 —); »Naša deca« (64 strani, cena Din 10 —); »Naši socialni problemi« (378 strani, cena Din 60 —). Knjige, ki so važni znanstveni prispevki za vsakega javnega delavca, se najtopleje priporočajo in se naročajo pri g. Slobodanu Ž. Vidakoviću, tiskovnemu referentu beograjske občine, Beograd, Dragovičeva 4.

»Kroniko« izdaja Mestna občina ljubljanska. Za izdajateljico in uredništvo odgovoren mestni arhivar in tiskovni referent Lojze Slanovec, za upravo odgovoren Pavel Debevec. Tiska Učiteljska tiskarna, zanjo odgovoren Franc Štrukelj. — Ponatis člankov in slik dovoljen samo z dovoljenjem uredništva. Rokopisi se ne vračajo. »Kronika« izhaja 4 krat na leto in stane za vse leto Din 60 —, za pol leta Din 30 —, za četrt leta Din 15 —. Za inozemstvo Din 100 —. Posamezna številka Din 30 —. Naroča se: Mestno načelstvo, kulturni oddelek, Ljubljana.

GRADBENA AKCIJA POKOJNINSKEGA ZAVODA V LJUBLJANI

(Podatki iz letnega poročila za l. 1930—31)

PRIČETEK GRADNJE V LJUBLJANI

V izvršitvi sklepa občnega zbora so se razpisala zidarska in železobetonska dela za objekt I (tako zvani nebotičnik) ob Dunajski cesti in za objekt II t. j. za petnadstropno hišo v Gajevi ulici. Z delom se je pričelo meseca julija 1930. Objekt II je bil v sirovem stanju dograjen do strehe pred zimo, dočim je bilo potrebno pri objektu I radi njegove izredne višine 52 m tudi izredno globokih in močnih temeljev. Kajti vsa stavba se je morala postaviti na živo skalo. V ta namen so se morali izkopati do 16 m globoki vodnjaki, ki so se potem zalili z betonom. Vseh teh betoniranih vodnjakov je 16.

SODELOVANJE STROKOVNJAKOV

Delo pri gradnji temeljev je trajalo do zime tako, da se je moglo šele l. 1931. v pomladi pričeti s kletnim zidovjem. Glede na neobičajno višino stavbe je moral zavod ukreniti vse, da bo stavba zgrajena po vseh pravilih sodobne tehnike visokih zgradb. Zato je naprosil za pregled in preiskavo terena g. univ. prof. dr. K. Hinterlechnerja, da je izdal na podlagi študija vsakega vodnjaka posebej svoje geološko mnenje ter določil globino, do katere morajo segati temelji nebotičnika. Za določitev potrebne jakosti temeljev in vse ostale skeletne nosilne konstrukcije je naprosil zavod univ. profesorja g. inž. J. Foersterja, ki je na podlagi dolgotrajnih preračunjevanj izračunal breme, ki ga bodo morali nositi temelji in tudi ugotovil dimenzije nosilnih stebrov (vodnjakov), kletnega zidovja ter ostale skeletne konstrukcije. Kot nadzorni statik nadzoruje g. univ. profesor tudi pravilno izvršitev konstrukcij.

OPIS OBJEKTA I.

»Nebotičnik« ima 382 m² zazidane ploskve in bo imel v pritličju 4 lokale s pripadajočimi skladišči v kleti in poslovnimi prostori v I. nadstropju. V II., III. in IV. nadstropju so predvidene pisarne, po 12 v vsaki etaži, skupaj 36 pisarn. V V.—VIII. nadstropju so stanovanja in sicer 1 dvosobno, 1 trosobno in 1 samsko, skupaj torej 12 stanovanj; IX. nadstropje bo služilo za podstrešje, v X. nadstropju, t. j. na strehi, je predvidena kavarna z dvonadstropnim zasteklenim razglednim stolpom. Promet se bo vršil s pomočjo 3 dvigal. Celotna konstrukcija predstavlja železobetonski skeletni sistem.

OPIS OBJEKTA II.

V objektu II, t. j. v petnadstropni zgradbi v Gajevi ulici, ki ima 340 m² zazidane ploskve, so v pritličju predvideni 4 lokali s skladišči, v I. nadstropju 10 pisarn s predsobami in čakalnicami, od II. do V. nadstropja pa v vsakem nadstropju po dvoje stanovanj s 3 sobami, v katera se bodo mogle stranke vseliti v jeseni.

V obeh poslopih bo vpeljana centralna kurjava ter bodo stanovanja najmoderneje opremljena.

GRADNJA OBJEKTA III.

V podaljšku Gajeve in v Beethovnovi ulici bo kot zaključek postavljena tretja hiša s 5 nadstropji, zidarska dela so bila oddana meseca aprila t. l. Objekt III. ima 1200 m² zazidane ploskve, torej več kakor objekta I in II skupaj. Iz Gajeve ulice vodi skozi objekt III trgovska pasaža na Aleksandrovo cesto. V vsej pasaži bodo levo in desno trgovski lokali, kar bo Gajevo ulico oživilo.

OPIS OBJEKTA III.

V pritličju objekta III je predvidena na dvoriščni strani 120 m² velika sejna dvorana. Ob ulicah je pritličje izrabljeno za poslovne prostore Trgovskega bolniškega in podpornega društva. V I. in II. nadstropju so predvideni uradni prostori Pokojninskega zavoda in pisarne za stranke, v III., IV. in V. pa 18 stanovanj, in sicer 3 stanovanja s tremi sobami, 1 dvosobno in dvoje samskih stanovanj v vsakem nadstropju. V kleti so predvideni tresori in skladišča za Pokojninski zavod, centralna kurjava in kleti za stranke.

Fasada bo obložena v pritličju in v I. nadstropju s podpeškim, naprej gori pa z umetnim kamnom.

MODEL VSEH TREH OBJEKTOV

Ker bo fronta v Gajevi ulici dolga 90 m, na Dunajski cesti 19,5 m in v Beethovnovi ulici pa 36 m, bo skupina vseh treh hiš napravila enoten monumentalni vtis ter bo dala centru Ljubljane popolnoma novo lice. Pokojninskemu zavodu pa, kakor kažejo rentabilni računi, trajno zagotovljen in dober donos.

PROJEKTANT

Izdelava idejnih skic in vseh načrtov je bila poverjena zavodovemu uradniku, pooblaščenemu inženjerju in arhitektu g. Vlad. Šubicu, ki je moral uporabiti vse svoje strokovno znanje in bogate praktične izkušnje, da je rešil kar najbolje ta nov in težak problem.

NOVOGRADNJA V CELJU

V Celju gradi Pokojninski zavod veliko stanovanjsko in trgovsko hišo, ki bo imela v pritličju 4 trgovine, v ostalih 3 nadstropjih pa 21 dvo- in trosobnih stanovanj z vsemi priteklinami. Zemljišče, katero nam je podarila mestna občina Celje, se je izkazalo pri fundaciji za precej slabo in je bilo treba postaviti vso zgradbo na 1 m debelo betonsko ploščo. Ostali del zgradbe je zidan v navadni opeki, vsi stropi in streha so pa železobetonski. Zazidana ploskev te zgradbe je 860 m². Stanovanja bodo za vselitev gotova najkasneje do 1. februarja 1931.

Tudi ta načrt je izvršil zavodov uradnik, pooblaščen inženjer in arhitekt g. Vladimir Šubic.

GRADNJA V SPLITU

V Splitu zavod žal še ni mogel pričeti graditi. Sklepa občnega zbora glede nakupa dr. Berkovičevega stavbišča g. minister v predloženi obliki ni odobril. Tudi do provizorne zazidave parcele ob obali s paviljonom še ni prišlo, ker še ni rešeno vprašanje regulacijskega načrta mesta Splita. Uprava zavoda ima pa stalno pred očmi nujno potrebo, da se tudi v Splitu čimprej dvigne primerna zgradba in upa, da bo ta načrt vkljub številnim zaprekam v kratkem tudi izvršila.

GRADNJA V DUBROVNIKU

V Dubrovniku zavod še ni mogel dobiti primerne zemljišča, ki bi jamčilo za rentabilnost zgradbe, obenem pa služilo javnim potrebam. Uprava zavoda razmišlja o vprašanju, ali bi ne bilo morda koristno, da se zgradi ob obali zimsko kopališče s segrevano morskovo vodo, kar bi bilo tudi velikega pomena za ves tujski promet v Dubrovniku. Glede stavbišča v Dubrovniku je uprava zavoda v stiku z odborom svojih delegatov iz Dubrovnika in z dubrovniško mestno občino.

1931

DOGRAJENA SREDNJA HIŠA NEBOTIČNIKA

Pri novogradnji hišnega kompleksa v Ljubljani ob Dunajski cesti, Gajevi in Beethovnovi ulici, ki je bila započeta meseca julija leta 1930., se je delo po programu nadaljevalo. Dogradila se je srednja hiša v Gajevi ulici št. 2 ter so se stranke vselile vanjo dne 1. novembra 1931. Ta del kompleksa ima pet nadstropij in je po svoji konstrukciji izvršen na isti način kakor tretji del kompleksa na oglu Gajeve in Beethovnovice ulice.

PROSTORNINSKI PREDALJČNI SISTEM ZGRADB

Vse naše zgradbe v Ljubljani so radi visoke višine izvršene v železobetonskem skeletnem sistemu. Pri izračunjevanju statičnih računov za te zgradbe se je uporabljal japonski način računanja visokih zgradb, ki je posebno prikrojen na potresno nevarnost ter daje po svoji izvršitvi najbolj zanesljive stavbe, ki so odporne proti vsakemu potresu. Pri obeh petnadstropnih, odnosno s podstrešjem šestnadstropnih objektih v Gajevi ulici se ni pokazalo v konstrukciji sami radi potresnih preventiv nič posebnega, samo toliko, da je sistem stavbe, ki tvori neko predaljšje, prenesen v prostornino, to je tako zvan prostorninski predaljšni sistem, ki je proti potresnim sunkom, naj že prihajajo iz katerekoli smeri, vsestransko enako odporen.

Pri nebotičniku, ki je znatno višji kakor ostala dva objekta II. in III., so se pa morale radi varnosti in zanesljivosti predvideti seveda druge mere. Ves statični račun za nebotičnik je bil tudi izdelan po japonskem principu ter tako računjen, kakor bi bila zgradba dejansko obremenjena v vseh etažah na vsakem kvadratnem metru toliko, kakor to predvideva obremenitveni račun. Nasprotno je v Evropi

navada, da se pri tako visokih zgradbah ne računajo obremenitev po vseh nadstropjih enako, ter je dopustno, da se samo spodnje pritlične in zgornje vrhne etaže računajo kot polno obremenjene, v sredini stavbe ležeča nadstropja pa le kot delno obremenjena. Ta sistem je gotovo opravičen, ker se nikdar ne dogodi, da bi bila stavba po svoji celotni kvadraturi tako obremenjena s predmeti, kakor to prevede teoretični račun. Vendar pa se pri naši zgradbi ta način računjenja ni uporabil, ampak se je računilo tako, kakor bi bila vsa stavba popolnoma enakomerno obremenjena po vseh etažah s koristno težo. To se je napravilo zaradi tega, da se je konstrukcija še mnogo bolj ojačila tako, da je pri našem nebotičniku varnostni faktor okoli 35 kraten, dočim je v praksi uveljavljen in po zakonu predpisan za take zgradbe samo 0- do 15kratni faktor.

NEBOTIČNIKOVI TEMELJI

Pri temeljih, ki so bili prvotno projektirani v obliki okoli 1-50 m debele železobetonske plošče, so se morale izvršiti znatne izpremembe. Projektirana 1-50 m debela železobetonska plošča, ki naj bi bila nosila nebotičnik, bi bila enakomerno prenašala težo vse zgradbe na teren. Pri sondiranju terena in izkopu za temelje pa se je našel na vogalu Gajeve ulice in Dunajske ceste velik vodnjak, 2-50 m v premeru, ki je segal do kamenitih tal. Ker je bil vodnjak zidan na ta način, da se je izkopal najprej širok stožec do žive vode, nakar se je zidal od tal navzgor, ostali prekopani deli okoli vodnjaka pa zasul, je postal prvotni projekt z železobetonsko ploščo neuporaben, kajti nasuti teren okoli vodnjaka bi se drugače posedal kot ostali trdnjši deli stavbišča. Zaradi tega bi obstajala nevarnost, da bi se železobetonska plošča lahko preklala ali pa, da bi se vsa zgradba na lahko nagnila. Spričo tega je bilo po dolgem študiju ob sodelovanju statika g. univ. prof. ing. Jaroslava Försterja in geologa g. univ. prof. dr. Karla Hinterlechnerja sklenjeno, da se vsa zgradba postavi na močne železobetonske stebre, ki bodo postavljeni na živo skalo. 16 velikih stebrov do 2-50 m v premeru se je sezidalo v globino do okoli 18 m, kjer smo naleteli naposled na popolnoma kompaktno skalovje. To skalovje se je še nadalje prevrtalo s poskusnimi sondami in na ta način ugotovilo, da stoji naš nebotičnik na najmanj 15 m debelem skalovju. Skala je konglomerat, t. j. sprijet, oziroma stisnjen savski prodovec, ki leži po domnevi gelogov na ogromno debeli plasti grajskega, oziroma golovškega škriljevca.

Pri prehodu iz temeljev h kleti je vsa zgradba prerezana. Ta dilatacija je izvršena v 2 mm debeli pločevini in omogoča, da se bo v primeru hudih potresnih sunkov zgornji nadzemeljski del nebotičnika premikal samostojno ter na ta način ublažil potresne sunke. Zaradi trdnosti in togosti sistema nebotičnika je vsa klet izvršena kot močan zaboj iz železobetona. V pritličju in nadaljnjih štirih etažah so predvidene močne železobetonske vmesne stene, ki vežejo posamezne stebre ter onemogočajo za primer potresa klecnjenje nosilnih stebriških konstrukcij. Celotno zgradbo pa veže še od pritličja do vstetega XI. nadstropja stopnišče, ki tvori močan železobetonski monolit. Kakor je iz tega poročila razvidno, je za varnost našega nebotičnika v vsakem oziru preskrbljeno.

UČITELJSKA TISKARNA

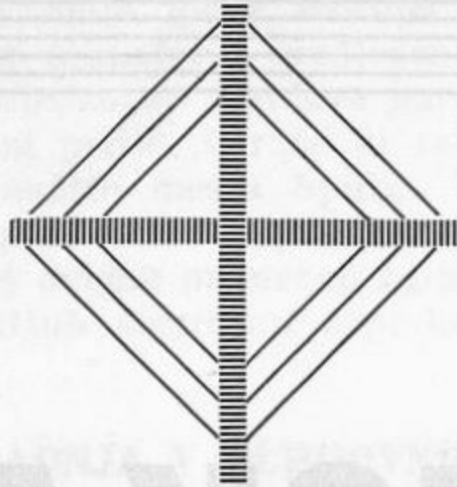
V LJUBLJANI
FRANČIŠKANSKA ULICA 6

je najmoderneje urejena in izvršuje vsa tiskarska dela od najpreprostejšega do najmodernejšega. Tiska šolske, mladinske, leposlovne in znanstvene knjige v enobarvnem ali večbarvnem tisku. Brošure in knjige v malih in največjih nakladah. Časopise, proračune, vabila, vizitke, jedilne liste, plakate. — Okusna oprema ilustriranih katalogov, cenikov in reklamnih listov. Lastna tvornica šolskih zvezkov. Šolski zvezki za osnovne, meščanske in srednje šole. Risanke, dnevniki in beležnice. Use tiskovine za društva in šole (letake, lepake, izpričevala itd.) dajte v tisk Učiteljski tiskarni! Zahtevajte cenike!

RADIO APARATI

NAJNOVEJŠE IZVEDBE, RADIO DELI, POPRAVILA

„RADIOVAL“

DRUŽBA Z OMEJENO ZAVEZO

LJUBLJANA, DALMATINOVA ULICA 13

TELEFON ŠTEV. 33-63

Na zalogi priznane znamke Eumig, Ingelen, Kapsch, Horny, Orion in razne ameriške. Tonkino aparature, ojačevalci za gostilne in restavracije.

LJUBLJANSKA GRADBENA DRUŽBA Z O. Z. V LJUBLJANI

SLOMŠKOVA ULICA 19

TELEFON 25-27, 33-27

BRZOJAVI: GRADBENA LJUBLJANA

PROJEKTIRA IN IZVRŠUJE

VSE NADTALNE IN PODTALNE
ZGRADBE NAJSOLIDNEJE IN
PO NAJNIŽJIH CENAH

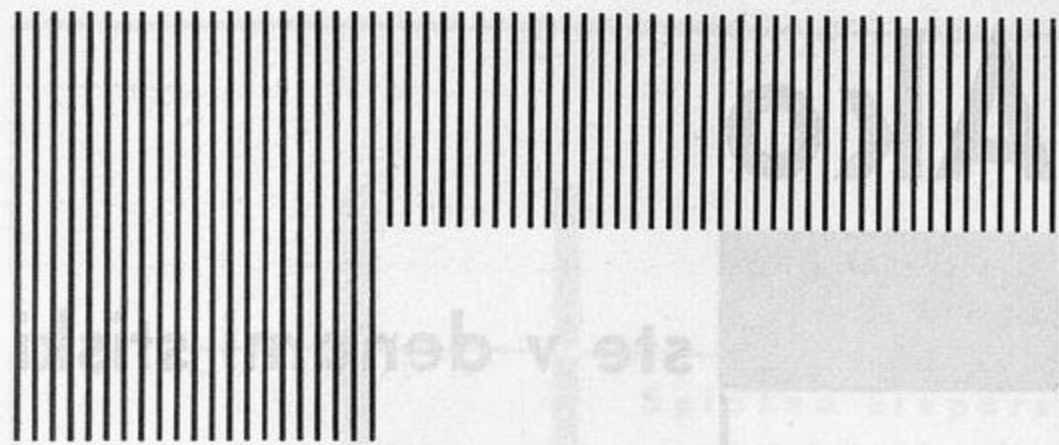
OBČINA LJUBLJANA

MIESTNI POGREBNI ZAVOD

V LJUBLJANI, AMBROŽEV TRG ŠT. 7

prevzema in izvršuje pogebe in prepeljave umrlih v Ljubljani, na vse kraje v državi in izven nje. Urad je na razpolago strankam vsak dan, vsak čas in vsako uro

TELEFON ŠT. 2015

Ako živite z duhom časa

*kupujte foto-aparate
in potrebščine, parfume
in kosmetiko, dalje dro-
ge, kemikalije, gumija-
ste predmete, vato,
obveze itd. pri nas!*

Drogerija

Kanc

Ljubljana

Tyrševa cesta (nebofičnik) / Židovska ulica 1

**Štampilje, etikete,
graverstvo**

Sitar & Svetek

Ljubljana, Sv. Petra cesta 18

Telefon šte v. 25-57

**Vse tiskovine: račune,
pisma, kuverte, tabele,
vabila, posetnice, kar-
toteke, letake, itd., itd.**

Tiskarna Grafika

Ljubljana, Resljeva cesta 4

Telefon šte v. 25-57

TELEFON ŠT. 27-55

TISKARNA SLOVENIJA

Tiska poslovne in trgovske tiskovine, pisma, račune, kuverte, cenike in prospekte, plakate in letake ter vse druge tiskovine v eni ali več barvah. Časopisi, revije, knjige in brošure. Posebnost: vzbokli (reliefni) tisk za pisemski papir, vizitke itd. Založba in zaloga renomiranega Beležnega koledarja z domnevno vremensko napovedjo v posameznih mesecih

LJUBLJANA

WOLFOVA ULICA 1

Kakor božajoč okvir okrog dragocene podobe

je praktičen in lep dežnik.

Seveda samo, če je
prvovrstno blago,
s katerim Vam
postreže
tvrdka

L. MIRUŠ, LJUBLJANA

Mestni trg 15

Na drobno! Na debelo!

Ustanovljeno l. 1839.

Ako

ste v denarni stiski

Vam hitro, zaupno in
brez škode pomaga

MESTNA ZASTAVLJALNICA

V LJUBLJANI

POLJANSKA CESTA

»RDEČA HIŠA«

J. MARCHIOTTI

Trgovina z usnjem domačega in inozemskega

izdelka iz najboljših priznanih tovarn v raz-

ličnih kakovostih. Prodaja na veliko in malo

čevlarske potrebščine in gornje dele čevljev

LJUBLJANA, SV. PETRA CESTA ŠTEV. 30

Splošno kleparstvo, instalacije strelovodov, strešne izolacije, kritje svinčenih in bakrenih streh

Žitnik Rudolf

Ljubljana • Ambrožev trg štev. 9 • Telefon 21-46

Tvrška je ustanovljena leta 1766.

Edino pri tvrški

C. J. HAMANN

LJUBLJANA

boste strokovnjaško postreženi s perilom
lastnega izdelka za Vas in Vašo družino

MESTNA PLINARNA

V LJUBLJANI

PLIN — KURIVO SODOBNOSTI!

KOKS

KATRAN

Najmodernejšje volнено blago
za obleke, kostume in plašče,
svilo v vseh kvalitetah
in najnovejših vzorcih

Letos izredno velika izbira raz-
nih drugih tekstilnih predmetov

V oddelku za čevlje velika za-
loga čevljev renomirane znam-
ke »Popper«. Izborna kakovost
cenejšega domačega izvora

Tvrška

I. C. MAYER

Ljubljana - Stritarjeva ulica

Trgovcu in obrtniku zadosten kredit!

Tema dvema je danes kredit
potreben bolj kakor kdaj prej

S sklepom občinskega sveta
ljublanskega z dne 17. no-
vembra leta 1908. ustanovljeni
zavod ima namen podpirati
z dovoljevanjem kreditov po-
trebne in kredita vredne ose-
be in tvrdke, zlasti pa tiste, ki
se pečajo s trgovino in obrtjo

Lastna denarna sredstva so
znašala 31. decembra l. 1932

Din 2,801.332·84

varnostni zaklad Din 1,406.628·60

rezervni zaklad Din 995.976·18

Za vso Jugoslavijo :

**Kreditno društvo
Mestne hranilnice
ljublanske
v Ljubljani**

kojancic

Ovitek: Offsettisk Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani